

FOLK, BOFORHOLD OG SOSIAL STRUKUR I
HOLLENDERGATEN PÅ 1600-TALLET
En studie av den 20. rode i Bergen

Masteroppgave i historie
ved Universitetet i Bergen
Vår 2007

Terje Wiedemann Olsen

Innhold:

Kapittel 1 Innledning.....	4
1.1 Intensjon og problemstilling.....	4
1.2 Kilder.....	4
1.2.1 Undersøgningsforretning over Manufakturhusets grunde 1772-1776.....	5
1.2.2 Grunnbøkene 1686 og 1753.....	6
1.2.3 Koppeskattmantallet fra 1683 og 1689.....	7
1.2.4 Kirkebøkene.....	9
1.2.5 Oppsummering.....	9
1.3 Metode og disposisjon.....	9
1.4 Begrepsavklaringer.....	12
1.5 Oppsummering.....	16
Kapittel 2 Bakgrunn.....	17
2.1 Opprinnelsen til gata og navnet Hollendergaten.....	17
2.1.1 Asgaut Steinnes konklusjon.....	20
2.2 De ulike grunneierne.....	21
2.2.1 Manufakturhuset.....	22
2.2.2 Latinskolen.....	23
2.2.3 Seminarium Fredericianum.....	24
2.2.4 Byens kemner.....	25
2.2.5 Korskirken.....	26
2.2.6 Domkirken.....	27
2.3 Borgerskapet.....	28
2.3.1 Borgerplikter og rettigheter.....	28
2.3.2 Borgerskapsenger.....	29
2.4 Oppsummering.....	30
Kapittel 3 Grunnene og beboerne i den 20. rode.....	31
3.1 Inntektene fra grunnleie.....	31
3.2 Fødselssted for beboere i den 20. rode.....	33
3.2.1 Konklusjon.....	36
3.3 Grunner og leiere.....	36
3.3.1 Påboende grunner i den 20. rode.....	36
3.3.2 Yrkessammensetning for grunnleierne i den 20. rode.....	38
3.3.3 Oppsummering.....	39
3.4 Koppeskattmantallet 1683 og 1689.....	40
3.4.1 Grunnleiere og bosatte i den 20. rode sammenligna med koppeskattmantallet 1683.....	44
3.4.2 Grunnleiere og bosatte i den 20. rode sammenligna med koppeskattmantallet 1689.....	45
3.4.3 Mobilitet - sammenligning av bosted oppgitt i koppeskattmantallene 1683, 1689 og GBB 1686.....	47
3.4.4 Konklusjon.....	50
3.5 Grunnleiere og bosatte i den 20. rode sammenligna med grunnbøkene, koppeskattmantallene, borgerbøkene og kirkebøkene.....	50
3.5.1 Rodenummer 20/6 Mester Frands Læchis.....	51
3.5.2 Rodenummer 20/45 Anders Andersen Pych.....	51
3.5.3 Karen Størchsdatter.....	53
3.5.4 Rodenummer 20/26 Baltzer Tuurman.....	55
3.5.5 Rodenummer 20/13 Frederich Lokner.....	56
3.5.6 Rodenummer 20/20 Valentin Schram.....	59

3.5.7 Rodenummer 20/28 Hendrich Eilertzen.....	62
3.5.8 Rodenummer 20/29 Willumb Hedwartz	64
3.5.9 Rodenummer 20/33 Hendrich WesBell	66
3.5.10 Rodenummer 20/ 23 Lyder Meyer	68
3.5.11 Rodenummer 20/24 Hans Christensen	71
3.5.12 Rodenummer 20/31 Henrich Greve - Jochum og Hans Giefuertz	73
3.5.13 Oppsummering	76
Kapittel 4 Oppsummering og konklusjon	78
Pengevalører og lengdemål:	113
Forkortelser:	113
Kilder og litteratur:.....	114

Vedlegg:

Vedlegg 1. Tabell 1: Gjengivelse av opplysninger angående den 20. rode henta fra ACK 1772, GBB 1753 og GBB 1686 og BB 1, BB 2 og Borgerskap i Bergen 1600-1751. Digitalarkivet.

Vedlegg 2, tabell 3: Yngve Nedrebøs artikkel, *Bergen – frå Skandinavias største by til strilane sin hovudstad i Frå Fjon til Fusa* 90/91.

Vedlegg 3. Kart 1; Kart over rode 20 i Bergen : *utarbeidet efter matrikelen og bykartet fra 1888 ved hjelp av grunnmålinger og kartforretninger. Opmålingschefen i Bergen.*

Vedlegg 4. Kart 2; Vågsbotn før brannen 1623 (etter Koren-Wiberg), Fossen 1979, s. 277.

Vedlegg 5. Kart 3; Vågsbotn 1646, Ersland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen historiske Forening 1993.

Vedlegg 6. Kart 4. *Grunner på Hollenderstretet ikring 1570-1580*. Steinnes 1968, s. 88.

Vedlegg 7. Kart 5: Vågsbotn 1848, Ersland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen historiske Forening 1993.

KAPITTEL 1 INNLEDNING

1.1 INTENSJON OG PROBLEMSTILLING

Oppgavas mål er å avdekke hvem beboerne i og omkring Hollendergaten i Bergen var på 1600-tallet, hvor de kom fra og hvilken sosial og økonomisk stilling de hadde? Tittelen på prosjektet; *Folk, boforhold og sosial struktur i Hollendergaten på 1600-tallet* er inspirert av Jan Henrik Munksgaards hovedfagsoppgave fra 1971 *Sosial struktur og boligforhold i Kristiansand ca. 1800*. Der tar Munkgaard for seg boligforholdene for enkelte yrkesgrupper med hovedvekt på husstandenes og kjernefamiliens struktur og boligene deres.¹ Han viser hvordan vanlige boligforhold var for enkelte yrkesgrupper i Kristiansand i årene 1797 til 1801, med folketellinga av 1801 og branntakstprotokollen fra 1797 som hovedkilder. Prosjektet mitt vil ha følgende problemstilling: Var hollenderne dominerende i Hollendergaten på 1600-tallet, og hvordan var den sosiale og økonomiske situasjonen i denne delen av byen? Hvor kom befolkningen i røde 20 opprinnelig fra og hvordan var deres yrkestilhørighet, mobilitet og flyttemønster? I forhold til bo og levekår for de enkelte individ og familier på 1600-tallet i Bergen generelt og Hollendergaten spesielt, er det gjort få eller ingen detaljerte studier.

1.2 KILDER

Kildematerialet for min framstilling er henta fra en periode som spenner fra tidlig på 1500-tallet til midt på 1800-tallet. De mest sentrale kildene i framstillinga er grunnbøkene fra 1686 og 1753 (GBB 1686 og GBB 1753) og *Undersøgningsforretning over Manufakturbusets grunde 1772-1776* (ACK 1772), samt Bergens Borgerbok 1 (BB 1), Bergens Borgerbok 1752-1865 (BB 2), Borgerskap i Bergen 1600-1751 (Digitalarkivet), Koppskatt for Bergen 1683 og Koppskatt for Bergen 1689. Videre i teksten vil også kirkebøker fra ulike kirkesogn i byen benyttes, for å gi et innblikk i menneskenes liv på slutten av 1600-tallet og framover. Her finnes opplysninger over giftermål, døpte og begravelser i sognene. Disse kildene er tilgjengelige via Digitalarkivet under benevnelsene *Vigde i Bergen 1663-1816*, *Døpte i Bergen 1668-1815* og *Døde i Bergen 1668-1815*.

De tre først kildene angår hvem som eide de ulike grunnene og hvem som leide bruksretten og hadde bolighus, lager eller verksted og lignende der. Disse kildene er tilgjengelige ved Statsarkivet i Bergen. Når det gjelder den yngste kilden

¹ Munkgaard Jan Henrik 1971, s. 5.

Undersøgningsforretning over Manufakturhusets grunde 1772-1776, heretter omtalet som ACK 1772, har jeg dels benytta egne avfotograferinger foretatt på byarkivet og dels avfotograferingene som fins i det digitaliserte arkivet via *Urbane Landskap* (<http://bergis.uib.no/sources/>). Egne avfotograferinger har vært nødvendig for å lette prosessen med å tyde dokumentene som er utført i gotisk håndskrift. For grunnboka av 1753 gjelder det samme som for ACK 1772, bortsett fra at det der ikke har vært nødvendig å foreta egne avfotograferinger. Jeg har her også hatt utskrifter av de ulike sidene i A3-format, noe som har forenkla lesningen av dokumentene betraktelig. Det siste gjelder også grunnboka av 1686, men her har jeg også kunne støtte meg til Jo Rune Ugulen sin transkripsjon av grunnboka 1686 (Bergen, 13. august 2003), som også er tilgjengelig på *Urbane Landskap*, via Digitalarkivet.

De tre ulike *borgerbøkene* jeg har benytta meg av er N. Nicolaysens avskrift av den eldste borgerboka *Bergens Borgerbok 1 1550-1751* (BB 1) og Borgerskap i Bergen 1600-1751. Den digitaliserte utgave bygger på N. Nicolaysen sin utgave fra 1878, og er mest benytta av praktiske årsaker. BB 1 er bygd på protokollen *Bergenn Byes Borgers Bogh fra Anno mdcxviii*.² I tillegg har jeg brukt det som i sitt forord omtales som *fortsattelsen av Bergen Borgerbok, der omfatter aarene 1752-1865* (BB2).

Videre har jeg benytta de digitale avskriftene av koppskattmantallene for 1683 og 1689. Dette materialet er registrert i 1991 av Yngve Nedrebø ved Statsarkivet i Bergen, og gjort tilgjengelig via Digitalarkivet. Jeg har også brukt avfotograferinger av *Kong Christian den femtes Forordninger: 1670-1683*, og *Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve: 1683-1699*.

Kirkebøker fra de ulike sognene er også gjort tilgjengelige via Digitalarkivet. Dette er nedtegnelser over gravlagde, døpte og viede i de ulike prestegjeldene, hvor originalene fins ved Statsarkivet i Bergen. Kirkebøkene gjør det mulig å rekonstruere familieforhold for personene som er nevnt i de andre kildene som benyttes.

1.2.1 *Undersøgningsforretning over Manufakturhusets grunde 1772-1776*

Tittelen på hvert av de 27 heftene er *Undersøgnings Forretning over Bergens Manufakturhusets Grunde og Grunde Leyer eller frelse udj den ... de Rohde*. Det er ett for hver rode i byen, pluss ett for Sandviken, ett for Kontoret og ett for Starvhusgrunnene i rode 16. Heftene inneholder ikke bare manufakturhusets grunner, som overskrifta kan tyde på, men alle grunner i Bergen på 1770-tallet. Grunnene er nummererte. I den 20. rode har grunnene nummer fra

² Nicolaysen 1878: forord s. III.

1 til 48. Nummeret på grunnene sammen med nummeret på roden fungerte dermed som et matrikelnummer eller eiendomsnummer, og blei først avløst ved den nye nummereringa i 1881-1887 da gate og gatenummer blei innført som både adresse og matrikelnummer.³ Benevnelsen ACK står for Albert Christian Krøpelin, som var opphavsmannen til undersøkelsesforretningen og til revideringa av rodesystemet etter at han i perioden 1772-1776 identifiserte grunnene i grunnboka 1686 og grunnboka 1753 med rodesystemet i branntaksten 1772. Revisjonen av rodesystemet har trulig skjedd i 1778 i samband med branntakseringa dette året.⁴

Det var to mål for undersøkelsesforretningen. Det første var å dokumentere ubetalt grunnleie (restanse) og knytte disse restansene til grunner med rode og rodenummer. Det andre var å revidere grunnbøkene og sette dem i orden. Det første målet blei nådd ved fullføringa våren 1776. Mens det andre målet blei nådd da den nye reorganiserte grunnboka kom til i 1781.⁵

1.2.2 Grunnbøkene 1686 og 1753

Jeg har brukt utskrift samt nettutgava av Statsarkivet i Bergen sitt eksemplar av den eldste grunnboka for Bergen fra 1686. Det samme har jeg gjort for å undersøke den neste grunnboka, av 1753, som langt på vei er en avskrift av 1686 utgava. Grunnboka fra 1753 er forkorta til GBB 1753. Forsida har følgende tekst i begge bøker:

Grundbog over alle grunder j Bergen, med forklaring hos de som nogen sig for odel og eye eller og pro officio tilholder, de øfrige følger Manufactur hußit effter Kongl: Mayts: allernaadigste brev.

I GBB 1753 er mange grunner påført rodenummer. Enkelte rodenummer er ført opp flere ganger, blant anna fordi det var flere utleieenheter på samme grunn. Andre steder er enheter ført uten rodenummer. Det er nemlig kun de grunnene som lå under Manufakturhuset som er nummererte. Grunner som er forsvunnet på grunn av reguleringer til allmenninger er også ført opp, men da med anmerkningen; *Er til almending udlagt*. Både GBB 1686 og GBB 1753 har en sidenummerering kalt *pagina* (pagina er bok- eller skriftside på latin), både slik de foreligger i original og sjølsagt også i de avfotograferte og kopierte utgavene, henholdsvis på *Urbane landskap* og egne papirutgaver. Men GBB 1753 har overskrifter for avsnitt kalla *folio* som refererer til eit sidetall (pagina) i GBB 1686. Slike

³ Jfr. ACK 1772, Urbane landskap.

⁴ Jfr. Solli Arne 2006, bergis.uib.no/sources/

⁵ Jfr. Solli Arne 2006, bergis.uib.no/sources/

folioavsnitt strekker seg over fleire sider i GBB 1753. En folio er mellom anna et bokformat der et ark er bretta i to, og dermed utgjør fire boksider, men her siktes det til *folioformat* som tilsvarer omlag A3 format. Ved henvisning til GBB 1753 seinere i teksten henvises det gjerne til *pagina*.

Grunnboka frå 1686 er den første fullstendige oversikten over alle grunneie- og grunnleieforhold i Bergen. Den blei kaldt *Grundebog for Bergen*, og er i denne teksten forkorta til GBB 1686. Årstallet gjelder egentlig det tidspunktet registreringa tok til. Grunnboka blei brukt og endra når det var grunnlag for det, hele perioden fra 1686 til 1696. Den er prega av mange seinere tilførsler, hovudsakelig fra 1690-åra. Tilførslene er gjerne skrevet over linja eller mellom tidlige oppføringer.⁶ Ved seinere henvisninger til GBB 1686 vises det til *folio*.

1.2.3 Koppeskattmantallet fra 1683 og 1689

Koppeskattmantallet fra 1683 og 1689 er kilder til så vel bosatte i den 20. rode, som deres økonomiske posisjon. På 1600-tallet hadde man en rekke ulike skatter. Koppeskatten var en av disse. Denne skatten skulle gå til å dekke landets store utgifter i forbindelse med ulike kriger. I en forordning fra Kong Christian den femte heter det at for å dekke utgifter i forbindelse med tidenes; *vanskelige Tilstand og farlige Conjunkturer, samt den extraordinaire Krigs-Armatur, som rundt omkring os i Nabolaget allerede er foretagen, og endnu daglig ivrigt forsattes og formeeres...*⁷ Det er detaljerte forordninger fra Christian den femte forut for utskrivningen av koppeskattene. Disse forordningene forteller nøyaktig hvem som skulle betale skatt og for hvem det skulle betales for. Her er det angivelser av hvilke yrkes- og samfunnsgrupper som hørte til ulike skatteklasser og hva skatteyteren skulle betale for personer, og kveg, i sin husstand. Kvegskatten er vel å merke en egen del av forordningen.⁸

Med få unntak skulle denne skatten betales av alle innbyggerne i byen over 15 år. Stiftamtmanden, biskop, fiskere, arbeidere og tjenestefolk måtte alle betale denne skatten. Amt er en betegnelse for et embetsdistrikt, som erstattet den tidlige betegnelsen *len* og forekom første gang i 1662. Denne endringa i terminologien hang sammen med innføringa av eneveldet under kong Fredrik III, som blei formalisert i 1661. Amtinndelinga svarte i all vesentlighet til den tidlige lensinndelinga. I 1671 blei det bestemt at Norge skulle deles i fire hovedamt. Hovedamtene falt sammen med bispedømmene. Derfor betegnelsen *stiftamt*.

⁶ Ersland 1989 s. 24.

⁷ Fossen 1979, s. 497.

⁸ *Kong Christian den femtes Forordninger : 1670-1683.*
Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve : 1683-1699.

Bergenhus stiftamt strakk seg i 1680 fra og med den sørlige delen av Romsdal amt i nord til og med Sunnhordland og Hardanger i sør. Ved en ny landsomfattende bestemmelse om amtinndelinga i 1685 blei det slått fast at Nordmøre og Romsdal hørte til Trondhjems stiftamt. Dette gjaldt også Nordlands amt, som tilsvarte det som i dag er Nordland og Troms fylker. Grensen mellom Trondheim stiftamt og Bergenhus stiftamt var gjentatte ganger gjenstand for uenighet og forandring i de påfølgende tiårene. Dette gjaldt også Vardøhus amt, seinere (fra 1787) del av Finnmarkens amt.⁹ Det var retter og privilegier for handelsborgerne i de to byene som var beveggrunnen for uenigheten.

Stiftamtmanden var den øverste sivile embetsmannen i stiftamtet. Han var en mellommann mellom sentralstyresmaktene i København og de ulike lavere embetsmennene i stiftamtet. Hans posisjon kan i vesentlig grad sammenlignes med den moderne betegnelsen *Fylkesmann*, som var en betegnelse som kom i 1918.¹⁰

For personene i skattemanntallet fra 1683 opplyses det om hvilken skatteklasse de tilhørte. Det var fire skatteklasser. Den første klassen, klasse 1, omfatter alle rangpersoner i samsvar med den rangordningen Fredrik III hadde fastsatt i 1670. Bare ni personer, med tilhørende familier til sammen 40 personer, tilhørte denne klassen i hele Bergen.¹¹ Det var ingen fra skatteklasse 1 bosatt i den 20. rode. Klasse 2 bestod av lavere adelsmenn og embetsmenn, storkjøpmenn og storredere og andre, med årlig inntekt på over 200 riksdaler. Klasse 3 bestod av en rekke embetsmenn og de fleste handelsborgerne, skipperne og håndverkerne. Den 4. skatteklassen besto av arbeidere, fiskere, soldater, lavere formuende handelsborgere og håndverkere. Fra alle de tre laveste klassene var mange bosatt i den 20. rode, noe jeg vil komme tilbake til i en mer detaljert analyse seinere i framstillinga.

Manntallene for kopskatten er ordna etter hovedpersonene i husstandene, som skulle betale skatt for underordna husstandsmedlemmer, som tjenestefolk og barn. Skatten blei sannsynligvis utligna etter hovedpersonens *stand*. Det ville si at en kjøpmann eller en prest måtte betale mer for hvert barn enn en høker eller en båtsmann. Vi kan ikke se bort fra at kopskattmannntallet ikke er helt pålitelig. Registreringa blei gjennomført for å gi styresmaktene grunnlag for å utligne skatt, og en kan forvente at skatteyterne ikke ivra etter å betale mest mulig. Derfor kan det ha forekommet en viss underrapportering av husstandsmedlemmer og anna. Randi Andersen, historiker og forfatter av blant anna Arna bygdebok band 1, nevner dette som et usikkerhetsmoment i forhold til kvegskatten på

⁹ NHL 1999, s. 16-22.

¹⁰ Kjeldstadli 1999, s. 157.

¹¹ Fossen 1979, s. 500.

landsbygda.¹² Og sjøl om dette sikkert var mindre utbredt i oversiktelige urbaniserte områder, kan en ikke se det som usannsynlig at det også her blei oppgitt noe for lave tall.

1.2.4 Kirkebøkene

Kirkebøkene er arkivalier produsert av den lokale presten, og de belyser hendelser og begivenheter der kirka var involvert, som dåp, giftermål og begravelse. Førings av kirkebøker blei påbudt fra 1685, mens det eksisterer sju kirkebøker i Norge fra før 1650, og i alt 127 fra 1600-tallet som helhet.¹³ Kirkebøkene som brukes for denne framstillinga spenner over et tidsrom fra 1663 til 1816, men hvor de eldste står mest sentralt.

1.2.5 Oppsummering

Denne gjennomgangen av kildematerialet er meint å gi en generell oversikt over de ulike kildene som har gitt stoff til framstillinga. De delene av de benytta kildene og litteraturen som ikke er nevnt her, er nevnt i den fullstendige lista over litteratur og kilder. Det er først og fremst det kildematerialet som har vært utgangspunktet for prosjektet og som står sentralt i løsinga av problemstillinga som er tatt med her.

1.3 METODE OG DISPOSISJON

Metode forstås i denne sammenheng som den framgangsmåten som blir brukt for å komme fram til et svar på problemstillinga. Når problemstillinga er formulert som et ønske om å si noe om bo- og levevilkårene i Hollendergaten på 1600-tallet, melder det seg flere metodiske problemer. Det ligger implisitt i problemformuleringa at jeg vil belyse livet på individnivå, den enkelte beboer og dens nære familie. Hvordan er det mulig å si noe meningsfylt om enkeltpersoners liv på 1600-tallet, og uten å falle for fristelsen til å male et bilde bygd mer eller mindre på gjetninger?

For å avgjøre om en person virkelig var bosatt i Hollendergaten og den 20. rode kan det legges til grunn flere ulike kriterier. Det første kriteriet jeg har møtt på i forarbeidet til denne oppgava har vært formuleringa *paaboende grund*. Det kan regnes som sikkert at når det for eksempel i GBB 1686 står følgende: *Baltzer Turmands paaboende grund*, så bodde Baltzer Turmand på denne grunnen, rodenummer 26, dvs. dagens Hollendergaten 8, ved registreringa av GBB 1686. Dette er det rådende kriterium for å avgjøre den spesifikke boligadressa til personene vi møter i kildene.

¹² Andersen 1999, s. 360-361.

¹³ NHL 1999, s. 196.

Koppskattmantallene gir opplysninger om hvilken rode den respektive skatteyder og dennes familie og andre husstandsmedlemmer bodde i. Så koppskattmantallene kan brukes som sikre kilder til eventuell endring av bosted når det gjelder fra ei rode til ei anna.

En rekke ting kan brukes til å måle beboerne i den 20. rode sin økonomiske stilling på 1600-tallet. Jeg vil i stikkordsform nevne ulike momenter eller variabler, som kan finnes i hhv. grunnbøkene og koppskattmantallene. Videre vil jeg vurdere ulike sider ved disse variablene, for å bedømme anvendeligheten av dem.

Variabler knytta til grunnbøkene kan være grunnleie, størrelse på grunnen, beliggenhet, påboenhet og antall grunner hver enkelt har disponert grunnleieretten til. Husene på grunnene blei vurdert særskilt. Men grunnleier i byen kan ha blitt vurdert på en måte som kan sammenlignes med landskylda på landsbygda.¹⁴ Grunnleia ser ut til å ha vært verdimålet på grunnene ved skifte.¹⁵ Ved sia av at personen sjølsagt også måtte ha midler til yte den pålagte grunnleia i det daglige liv.

Grunnernes størrelser kan si noe om hvor viktig eller dominerende en person har vært i nærområdet. Men dette kan ikke brukes absolutt, av flere årsaker. For det første vet vi ikke hvor store og dominerende bygningene på grunnene har vært, sjøl om også angivelser av hvilke bygninger eller virksomheter som var på grunnene kan finnes i grunnbøkene. Arealstørrelsen kan være vanskelig å angi, sjøl om både bredde og lengde ofte er å finne i grunnbøkene. Men, som Ersland sier i sin hovedfagsoppgave fra 1989: *Men desse måla kan ikkje utan vidare nyttast til å rekna ut arealmål. Da måtte ein ha som føresetnad at grunnpartane var rektangulære, og det kan ein trygt avvisa.*¹⁶

Beliggenheten til grunnene kan spille en viktig rolle i forhold til bedømming av både økonomiske kår og sosial status til grunnleieren. Ofte vil beliggenheten vise igjen på størrelsen av grunnleia. Men som vi skal se var grunnleiene i regelen nominelt stabile.¹⁷ Dette til tross for at omgivelsene var i stadig forandring. For eksempel mista Hollendergaten sin direkte atkomst til sjøen på 1640-tallet, noe jeg kommer tilbake til nedenfor. Allmenninger blei oppretta, noe som førte til at enkelte grunner forsvant. Men kan jo også ha vært fordelaktig for andre grunner og for næringsvirksomhet som blei drevet der, for eksempel. Hvorvidt vedkommende innehaver av grunnleieretten bodde på grunnen er viktig når vi leiter etter kriterier for å si noe bestemt om beboerne der. Vel å merke når vi da snakker om grunnbøkene som kilder. Men det er ikke av avgjørende betydning, da jo

¹⁴ Ersland 1989 s. 23

¹⁵ Steinnes 1968, s. 37.

¹⁶ Ersland 1989, s. 15.

¹⁷ Ersland 1989, s. 60 - 78

andre variabler fortsatt vil gjelde sjøl om innehaveren av grunnleieretten var bosatt andre steder. Jeg tar da for gitt at eventuelle andre beboere, som leide av den som eide grunnleieretten, må ha betalt tilsvarende for leie av grunnen. Enkelte ganger brukte leietagere over 100 år gamle grunnbrev som dokumentering for sin leierett. Dette viser at det var vanlig med framleie og at leierett gjerne gikk i arv.¹⁸

Tabell 1 har blitt utarbeidet ved lesning av de håndskrevne dokumentene ACK 1772, GBB 1753 og til slutt GBB 1686. Med tabell 1 som videre utgangspunkt har navnene der blitt sammenligna med koppskattmanttallene fra 1683 og 1689. De detaljerte opplysningene om familieforhold og formuesforhold har så blitt henta fra kirkebøkene opptegetninger om barnedåp, giftermål og begravelser.

Tabell 1 inneholder opplysningene henta fra Undersøgningsforretning 1772-1777 (ACK 1772) dette er en status pr. 28.9.1776, Grunnboka for Bergen 1753 og Grunnboka for Bergen 1686. Grunnboka 1686 er brukt i perioden 1686 til 1696 og grunnboka 1753 er brukt i perioden 1751 til 1781. Disse kildene er tilgjengelige ved Statsarkivet i Bergen og i digitaliserte utgaver på <http://bergis.uib.no/sources/>, Urbane landskap.

Opplysninger om enkeltpersoner er også henta fra *Bergens Borgerbok 1550-1751, udgiven efter offentlig foranstaltning af N. Nicolaysen, Kristiania 1878*, forkorta BB 1, *Bergen Borgerbok 1752-1865, utgitt av Bergens historiske forening ved A. M. Wiesener, Bergen 1917-1923*, forkorta BB 2, og *Borgerskap i Bergen 1600-1751*, digitalisert utgave ved Digitalarkivet Urbane Landskap, forkorta BB 1600 – 1751.

Grunnene som tilhørte Manufakturhuset har lik nummerering i ACK 1772 og Grunnboka 1753. Dette gjelder omlag halvparten av grunnene. Grunneieren er i tabellen angitt ved overskrift over hver enkelt rodenummertabell.

Grunnboka 1686 er utgangspunkt for Grunnboka 1753, men inneholder ikke opplysninger om rodenummer. Argumentene, variablene, som er benytta for å avgjøre grunnenes nummer og beliggenhet er for eksempel eier, navn på leietager(e), størrelse (lengde/bredde), geografiske referanser, leibeløp og andre egenskaper. Når mål oppgis som benyttet variabel er det i forhold til slik grunnene vises i rodekartet.¹⁹ Eller en kombinasjon av disse egenskapene. Relativ plassering i forhold til andre identifiserte grunner er også en anvendt variabel. For mange grunner har leia økt med eksakt 1 ort, fra 1753 til 1772. Dette gjør at når leia er f. eks. ½ riksdaler i grunnboka 1753 er den gjerne oppgitt til 3 ort i ACK 1772.

¹⁸ Ersland 1989, s. 22.

¹⁹ Kart over rode 20 i Bergen : *utarbeidet efter matrikelen og bykartet fra 1888 ved hjelp av grunnmålinger og kartforretninger. Opmålingschefen i Bergen.*

Sidetallene i kildene benevnes som sagt pagina i grunnboka 1753 og folio i grunnboka 1686. Der folio eller pagina er oppgitt i ACK 1772 er dette tatt med i tabellen.

Rodenummer er kun tatt med i kolonnen for grunnboka 1753, der det er oppgitt i den originale grunnboka. Ergo gjelder dette kun Manufakturhusets grunner. Navn, ord og uttrykk er forsøkt gjengitt i autentisk ortografi, slik det framstår i kildene, oftest med genitiv s. Argumenter er oppgitt i stikkord under hver tabell.

1.4 BEGREPSAVKLARINGER

I denne oppgava vil jeg hyppig nevne begrep som grunnbrev, grunneier, grunnleie og grunnleier. *Grunnbrev* kunne også kalles *grunnseddel*, *festebrev*, *byggselsbrev*, *grunnbok* o.a., som var leiekontrakt for tomt eller grunn til bolighus, lagerbygninger, naust osv. Grunnbrevet dreide seg om overdragelse av bruksretten til den aktuelle grunnen, fra en grunneier til en grunnleier. Slike grunnbrev inneholdt et ulikt antall opplysninger om leiens størrelse, tidsbegrensninger og ikke minst hvem leietakeren var.²⁰ *Grunnbrev* er den skriftlige avtalen mellom grunneier og grunnleier.²¹

Grunneier er et begrep som har blitt omtalt tidligere bl. a. av Geir Atle Ermland.²² Han sier benevnelsen grunn blei enerådende fra 1500-tallet av, med få unntak. Benevnelsen gir en god sammenheng med andre sentrale begrep også i denne oppgava; grunnleie, grunnbrev og ikke minst grunnleier. Grunneier var altså den som eide grunnen ulike bygninger kunne stå på og hadde rett til å kreve leie fra den som disponerte grunnen, f. eks. hadde bolighus der.

*Det vanlege gjennom heile høgmedalderen var at hus og grunn tilhøyre ein og same person. I seinmedalderen derimot vart eigedomsretten delt, slik at huseigaren måtte betala leige av grunnen huset hans stod på. Dette systemet vart i særleg grad dominerande på Bryggen, men kan også sporast i andre delar av byen.*²³

Denne oppgava omhandler den 20. rode på 16- og 1700-tallet. Systemet med forskjellige eiere av hus og grunn er da så å si totalt dominerende. Som jeg viser nedenfor i de bearbejdede gjengivelsene av grunnbøkene. Grunneierne var for eksempel offentlige

²⁰ NHL 1999, s. 146.

²¹ Ermland 1994, s. 3.

²² Ermland 1989, s. 7.

²³ Ermland 1989, s. 11.

institusjoner, private institusjoner eller de var adelige/odelseiendommer. Husene på de ulike grunnene var eid privat, og kunne omsettes sammen med *beffidenn oc herlighedenn*.²⁴

Som en illustrasjon på hvor vanskelig dette begrepet *grunneier* kan virke, vil jeg vise et eksempel fra Fossen 1979: side 267. I forbindelse med at grunnleia kunne være vanskelig å kreve inn blei plikten innskjerpa i 1572. *Misligholdt grunneieren sine forpliktelser flere år på rad, skulle husene han hadde bygd på grunnen tilfalle grunneieren*.²⁵ Det er klart vi her snakker om de husene *grunnleieren* (se nedenfor) hadde bygd på grunnen. Og som grunneieren, for eksempel byens kemner og bykasse, da kunne regne som sine.

Bruksretten, er retten til å nytte grunnen. Denne kan grunnleieren bruke sjøl, eller han kan overlate den til andre.²⁶

Grunnleie defineres i Norsk historisk leksikon som; *årlig leieavgift for bruksrett til tomt eller grunn til boligbus, uthus, sjøbod, næringsvirksomhet (f. eks. verft, fabrikk el. sagbruk). Grunnleie varierte med grunnens beliggenhet, størrelse og bruk, og over tid, men lå i prinsippet fast for den enkelte grunn så lenge grunnbrevet var gyldig, og utstrekning og ev. bruk ikke ble endret. Grunnleie på en normal hustomt i en mindre by lå vanligvis på 1/4 riksdaler tidlig på 1600-tallet, 1/2 riksdaler i 1660-årene, 1 riksdaler på begynnelsen av 1700-tallet, 1-2 riksdaler rundt 1750 og 2 riksdaler mot slutten av 1700-tallet. (Finn-Einar Eliassen)*²⁷

Denne definisjonen er i og for seg gyldig. Men definisjonens siste del, om grunnleiens størrelse, vil oppgava vise gjaldt ikke for Bergen og den 20. rode. Noe jeg kommer tilbake til. Men nå kan vel heller ikke Bergen kalles *en mindre by* etter norske forhold, verken før eller nå. *Grunnleie er den økonomiske ytinga grunneigaren mottek frå leigaren, Leiga er betaling for retten til å bruka grunnen*. Denne korte og konsise definisjonen er henta fra Geir Atle Ersland sin avhandling *Kven eigde byen?*, fra 1994 og vil gjelde for fortsettelsen av denne oppgava.

Grunnleier forstår jeg som den personen som betaler leie for bruksretten til en grunn. I grunnbøkene fra 1686 og 1753 er det som oftest oppgitt navn på den som leide grunnen. Det var ofte den samme personen som hadde bruksretten, som også var den som leide og som antagelig bodde i huset, viss det var en bolig. Men på langt nær alltid. Ikke sjelden står et navn over eller ved sia av (til venstre for) den som eide bruksretten til grunnen. Enkelte ganger tyder det på at bruksretten var leid ut videre (framleie), eller/også var det snakk flere enheter på samme grunn. Se eksempel i tabell 1 20/45: Der ser vi en enhet i en bygning

²⁴ Steinnes 1968, s. 16 (Uttrykket brukt i sak om eiendomshandel fra 1593).

²⁵ Fossen 1979, s. 267.

²⁶ Ersland 1994, s. 3.

²⁷ NHL 1999, s. 147.

som het Bellisgaard eller Belsgård, som Joh. H. Eggerking hadde i 1753, men hvor enka etter Christopher Friman også er oppført. En kan anta at Frimands enke da leide en av bodene i Bellisgaard. At det var tre sjøboder kommer fram i GBB 1686. Men det kommer også fram i GBB 1686 at Jochum Boll bare betalte en del (1 ort 8 skilling) av ei samla leie på tre ort. Noe som peker i retning av at dette gjelder den lille enheten 20/45 som ligger nederst i Søthullet. Og som altså Johan Henrichh Eggerking hadde bruksrett til i 1753, men leide videre til Christopher Frimans enke.

Under her kan sees et utsnitt av tabell 1, som er vedlagt oppgava. Over tabellen ser en angivelse av rode, rodenr, grunneier og at grunnen var såkalt *påboende* (PB), som forståes som en relativt sikker indikasjon på at eieren av grunnleieretten også bebodde huset på det tidspunktet grunnboka blei registrert. Men begrepet *påboende grunn* vil bli videre diskutert seinere i teksten.

Utsnitt av tabell 1 (vedlegg 1)

	Manufakturhuset		PB
Rode 20 Rodenr. 24	1772	1753	1686
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	24	24	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Clamer Meltzer*	Friderich Meltzers** Enke	Sal. Hans Christensens effterlefuerschis paaboende grund... tilhører nu handes søn Hans Christensen Dreyers***
Grunnleie	1 ort 12 s	1 ort 12 s	
Folio			168
Pagina	343	343	
Fødested	Bergen*	Bergen**	Bergen***
Yrke	Kiøbmand*	Kjøbmand**	Kjøpmand***
Borgerskap	07. 05. 1776*	01. 03. 1742**	23. 09. 1697***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum. kjøpmand 23. september 1697

*Jfr. BB 2. Acc.

**Jfr. BB 1. Gjelder Friderich Meltzer

***Jfr. BB 1.

Rodesystemet

I Bergen var adressesystemet fram til 1880-årene et annet enn i dag. Det blei ikke brukt gatenavn og husnummer for å angi en adresse, men byen var delt opp i nummererte strøk, eller roder. Innafor hver enkelt rode var eiendommene igjen nummerert. Tidligere adresse på Hollendergaten 15 for eksempel var rode 20, nr. 19 (se kart 1). Systemet med

rodeinndeling av byen blei innført trolig mot slutten av 1500-tallet. På slutten av 1600-tallet var byen inndelt i 24 roder, men nummerering av de enkelte eiendommene innafor hver rode eksisterte ikke så tidlig. Dette var derimot i bruk da det systemet vi kjenner i dag, med gatenavn og husnumre, blei innført i 1881.²⁸ Jeg vil med utgangspunkt i rodekartet, slik det foreligger utarbeida etter matrikelen og bykartet fra 1888 ved hjelp av grunnmålinger og kartforretninger av *Oppmålingschefen i Bergen (1934)*, identifisere eiendommene og hvem som hadde tilhold på de ulike eiendommene i perioden 1686 - 1772.²⁹ Når det i teksten omtales rode, er det en av de 24 rodene, f. eks rode 20. Når det nevnes rodenummer er dette en av eiendommene innen en rode, f. eks rodenummer 20/9, der det første er roden og det andre nummeret på eiendommen innafor roden.

Etnisitet

Sentralt i denne teksten vil nevninga *etnisitet* være, enten ved at ordet brukes direkte eller ved å nevne ulike nasjonaliteter som for eksempel hollendere og tyskere. Det vil derfor være på sin plass å redegjøre for hva som legges i disse betegnelse.

Med etnisitet menes her personers opprinnelige etniske gruppe, som vil si den menneskegruppa som innafor en større sosial enhet sjøl betrakter seg som ei gruppe, og som på grunn av språk, tradisjoner, kultur eller andre kjennetegn også blir oppfatta som ei gruppe av samfunnet rundt. Etnisiteten knyttes her sterkt til fødselssted. Hva som ligger i nevningene som angir en nasjon må utdypes, da landegrensene og nasjonssamlingene langt fra var de samme for tre til fire hundre år sia som nå.

Hollendere er egentlig bare de som kommer fra de to nederlandske provinsene Noord- og Zuid-Holland. Nevninga hollendere brukes gjerne feilaktig om innbyggere i hele Nederland. Nederlands uavhengighet fra Det tysk-romerske rike blei bekrefta ved fredsslutningen etter tredveårskrigen i 1648. Nederland har stort sett hatt de samme grensene sia 1648, med unntak av en del oversjøiske erobringer og perioder med okkupasjon, som ikke er vesentlig i denne framstillinga. Handelsmenn og håndverkere kom i stor grad fra Amsterdam, som ligger i Noord-Holland. I mine kilder, for eksempel Borgerskap i Bergen 1600-1751, er tre personer oppgitt med fødested Holland mens 37 er oppgitt født i Amsterdam. Men altså er de alle fra Holland.

Tyskere var godt representert i Bergen gjennom høymiddelalderen og framover. Det tysk-romerske rike eksisterte fra 962 til 1806, og omfattet store deler av Europa. Men det er alle de tyske hertugdømmene, fra Hamburg og Mecklenburg-Vorpommern i nord til

²⁸ Oppslagsverket.no/byarkivet.

²⁹ Se kart 1.

Bayern i sør og som utgjør Tyskland i dag, jeg forstår som området tyskerne kom fra, og som kan settes i samband med tysk etnisitet. Schleswig Holstein var under den danske kronen fra 1720 til 1864. For mitt prosjekt er delstatene og byene Bremen og Hamburg viktigst. Borgerskap i Bergen 1600-1751 har oppgitt 230 personer fra Bremen og 70 personer fra Hamburg.³⁰

For øvrig gjelder tilsvarende kriterier for de andre etnisiteter og land. Men da borgerbøkene bare oppgir fødested vil det være nødvendig å søke nøyere i kildene for å avdekke eventuell etnisk tilhørighet, etter min definisjon over.

1.5 OPPSUMMERING

Oppgava vil etter dette innledende kapitlet, der det redegjøres for intensjon, problemstilling, metode, disposisjon og begrepsavklaringer, først si noe om bakgrunnen til sakskomplekset for oppgava, tidligere undersøkelser og bakgrunn. Deretter vil kildene benyttes ved en analytisk tilnærming til ulike sider ved bosetningen i området oppgava dekker. Videre vil flere ulike grunner kommenteres med hensyn til grunneiere, beboere og deres familier, ofte med utviklingstrekk tilbake fra 1500-tallet bygd på tidligere undersøkelser av materialet fra 1600-, 1700- og 1800-tallet.

³⁰ *Borgerskap i Bergen 1600-1751* (Digitalarkivet).

KAPITTEL 2 BAKGRUNN

I dette kapitlet vil jeg belyse opprinnelsen for Hollendergaten, dens posisjon og utvikling, ved å redegjøre for og analysere opplysninger som kommer fram i Asgaut Steinnes artikkel *Husgrunnar og folk på Hollendarstretet i Bergen* fra 1968. Videre vil jeg presentere de ulike grunneierne i den 20. rode. Til slutt i kapitlet vil jeg beskrive begrepet *borgerskap*, med angivelser av folketall i Bergen i 1645 og 1683. Borgerskapets omfang, utvikling, og ellers om forhold knytta til borgerskap, som tilhørende retter og plikter, vil redegjøres for.

2.1 OPPRINNELSEN TIL GATA OG NAVNET HOLLENDERGATEN

Hollendergaten var en av byens hovedgater, og hadde endatil sjøverts forbindelse gjennom sjøgårdene ved Dybesund til ut på 1640-tallet før dette sundet blei gjenfylt.³¹ Dybesund lå like innafor Nedre Korskirkeallmenning og Bollegården, som vil si ved den sør-østlige enden av Hollendergaten (se kartene 2 og 3). Gata er kun om lag 100 meter lang og fra 5,2 til 6,4 meter brei (rundt 7-8 meter brei ved nedgangen til Smalgangen).³² Gata går fra Bryggesporen og Kong Oscarsgate i nord om lag 55 meter mot sør, før den har en relativt krapp sving og fortsetter om lag 45 meter i øst-sørøstlig retning til Nedre Korskirkeallmenningen. Både på oppsida og nedsida av gata går det flere trange smug mellom husradene, for eksempel Smalgangen og Søthullet. Går en gjennom disse to smugene ender en opp på Torget.

De tre første gangene Hollenderstretet er nevnt i skriftlige kilder er i inntektsregnskapet for Bergenhus sommeren 1518. Første sted står det at *Dirick Ffries* betalte inn på slottet 15 1/2 mark 7 skilling som borgerne *aff Hollenderstrædit* gav kongen *till hielp till bygningh*, og videre andre gang; at *Christiern scriffvere* betalte inn 1 gyllen *aff samme Hollenderstrædets quarter*, og siste sted at *Didrick Friis oc Jon Tommesszen* betalte inn 7 1/2 mark *aff Hollender strædets quarther*.³³

I Absalon Pederssøns dagbok nevnes *Hollenderstredit* i samband med bybrannen i desember 1561. Asgaut Steinnes diskuterer alderen på navnet Hollenderstretet i sin artikkel *Husgrunner og folk på Hollenderstretet i Bergen* ved å peke på ulike kilder. Absalon Pedersønn forteller i *Om Norgis rike* at engelske kjøpmenn seilte til Bergen og la skipene ved *Hollender strede, huilcket mand da kallede Engelsmannnd strede*.³⁴ *Engelskmennene hadde i 1413 her ein stad som*

³¹ Fossen 1979, s. 280.

³² Mål etter kart 1.

³³ Steinnes 1968: side 9 og 10.

³⁴ Steinnes 1968:, s. 7 og 8.

*vart kalla Enslera manna garor.*³⁵ Dette kan peke i retning av at det allerede tidlig på 1400-tallet fantes ei gate som fortalte om hollandsk nærvær i byen, men som da kaltes *Engelsmand strede* på grunn av de engelske skipene. Men det kan synes for meg som om Absalon Pederssøn benytter navnet Hollenderstretet anakronistisk, og overfører sin nåtid på 1560-tallet til 1400-tallet.

Steinnes sier at Christiern I i 1469 gikk med på å sette strenge grenser for retten hollenderne hadde til å drive handel i Bergen. Handelsretten ble regulert i 1471 til å tillate to gårder på Stranden og videre i 1490 til også å gjelde en gård i Vågsbotten.³⁶ Ingen utlendinger unntatt tyskerne hadde lov til å ha handelsmenn tilstede i byen året gjennom. De måtte komme om våren og dra igjen om høsten. I et privilegiebrev hertug Kristian (Kristian 2), ga i 1507 fikk borgerne av Amsterdam rett til å ha tre eller fire kjøpmenn liggende i Bergen året gjennom, med all deres kjøpmannskap.³⁷ Men om formuleringen; *i iij goordbe effther gamel sidhwane* i dokumentet fra 1490 sikter til forholdene før restriksjonene ble innført, kan hollenderne hatt en gård i Vågsbotten alt før 1469, og at gatenavnet er like gammelt. Det er også mulig, ifølge Steinnes, at navnet først har kommet til etter 1507, da det ble lettere for hollenderne å slå seg ned i byen.³⁸ *Hollenderstretet* eller *stredit(t)* måtte vike plassen for navnet *Hollendergaten* i 1640-åra.³⁹

Brannene i Bergen har spilt en vesentlig rolle for byens utforming. Branner har herjet byen med jevne mellomrom gjennom hele byens historie. Jeg har nevnt over Absalon Pederssøns beskrivelse av brannen i 1561. Byen brant på nytt i 1582.⁴⁰ Dette ga myndighetene en påminnelse om hvor sårbar bebyggelsen var for branntilløp. Den fikk også demonstrert hvor godt Muralmeningen fungerte som effektiv stopper for brannen på Strandsiden.⁴¹ Muralmeningen ble oppretta etter brannen i 1561, først under navnet *Rosenkrantzalmenningen*, etter slottsherren og hovedlensmannen Erik Rosenkrantz. Det var hans omtale av hvordan brannen stoppet opp ved ødegrunnene ovenfor hans dobbeltgård, som gav grunnlag for opprettelsen av denne allmenningen.⁴² Det ble utarbeida nye byplaner etter brannen i 1582, hvor allmenningene som brannforebyggende tiltak, ble oppretta eller utvida. Dette hadde den innvirkningen på Hollenderstretet at gata ble noe kortere for å gi rom for allmenninger. Enkelte grunner forsvant som følge av dette. I

³⁵ Steinnes 1968:, s. 9, *Islandske annaler ved G. Storm. s. 291.*

³⁶ Steinnes 1968, s. 9, etter *Diplomatarium Norvegicum VII, nr. 471, jfr. V, nr, 869.*

³⁷ Steinnes 1968, s. 9, etter *Dipl. Norv. VI, nr. 647.*

³⁸ Steinnes 1968, s. 9.

³⁹ Steinnes 1968:, s. 7.

⁴⁰ Fossen 1979, s. 269, jfr. Den Norske So 1584.

⁴¹ Fossen 1979, s. 269.

⁴² Fossen 1979, s. 91-93.

Norske Rigsregistranter II fins opplysninger om dette.⁴³ En annen ting som denne kilden kan fortelle er at denne reguleringsplanen også anga bredden på de ulike hovedgatene i byen. Hollenderstretet skulle etter denne planen være 12 alen bred (1 sjællandsk alen = 63,26 cm). som vil si en gatebredde på knappe 7,6 meter.

I 1589 var det igjen tilløp til en storbrann i byen, men denne gangen begrensa ødeleggelsene seg til området fra Murallmenningen til Erkebispegården. I nesten 34 år var Bergen skåna for omfattende branner. Men i april 1623 oppstod det brann i Trollegården mellom Murallmenningen og Erkebispegården. Store deler av byen blei lagt i ruiner.⁴⁴ Det tok nå over to år å utarbeide en ny reguleringsplan for byen. Denne reguleringsplanen var omfattende, men på mange punkter lik den som kom til i 1583 etter brannen året før. Spørsmålet om erstatning for de grunnene som blei helt eller delvis innlemma i allmenninger kan ha vært med på å forsinke arbeidet med reguleringsplanen. Det var vanskelig å finne egne erstatningsgrunner, og enkelte grunner blei erstatta med penger så seint som 13 år etter brannen i 1623.⁴⁵

I de påfølgende 79 årene etter 1623 ramma branner byen om lag hvert 20. år. I 1640, 1660, 1686 og 1702. Reguleringsplanen etter brannen i 1640 fulgte for en stor del samme mønster som planen fra 1625. Myndighetenes oppgave blei å yte rettfærdig erstatning for de som måtte avse grunner til nye gater og allmenninger. Men etter brannen i 1660 gikk en over til å oppmuntre og tilgodese bruk av andre materialer i bygginga av nye hus. En ønska å redusere brannfaren ved å bygge murhus. Til tross for økonomiske tilskudd til de som bygde murhus blei det bygd mange trehus innimellom murhusa. Dette medvirka til at byen brant på nytt i 1686.⁴⁶ Reguleringsplanen etter denne brannen var så omfattende at de i liten grad blei gjennomført, med unntak av etableringa av *Nyalmemming* (Holbergsallmenningen) midt mellom Nykirken og Murallmenningen.⁴⁷

Forbudet mot å bygge hus av tre blei sterkere ivaretatt i de påfølgende åra. Så seint som i 1702 blei det opplyst at områder av byen som 16 år tidligere var rammet av brann enda ikke hadde blitt gjenreist, fordi det blei for kostbart for huseierne å bygge i godkjente byggematerialer.⁴⁸ Samme år, den 19. mai, sto igjen byen i full brann. Dette var den mest omfattende brannen byen til nå hadde opplevd. 7/8 av byen blei lagt i aske. Visestatholder Gabel forbød midlertidig å gjenoppbygge sjøbodene som hadde gått ut i Vågen fra området

⁴³ Steinnes 1968, s. 10.

⁴⁴ Fossen, 1979 s. 272-273.

⁴⁵ Ersland 1989, s. 71.

⁴⁶ Ersland 1989, s. 72.

⁴⁷ Fossen 1979, s. 479.

⁴⁸ Fossen 1979, s. 479.

nord for Hollendergaten og en rekke bygninger mellom Bryggesporen og Torgallmenningen. Dette var inspirert av et ønske om å realisere tanken om en skikkelig forbindelse mellom Bryggesiden og Stranden.⁴⁹ Det oppsto en interessekonflikt mellom de som forfekta den nye reguleringsplanen, som satte brannsikkerhet i høysetet. Gabel ønsket blant anna gjennomført murtvang i de sentrale bygatene. Men her blei det inngått et kompromiss, og murtvangen blei gjennomført i fasadene ut mot allmenningene. Disse blei også gjort breiere der det lot seg gjøre. For Hollendergaten hadde ikke dette siste noen innvirkning verken i den sørlige eller nordlige enden, men husene som vendte ut mot allmenningene blei oppført i mur, eller i det minste med murte gavlsider ut mot allmenningene og hovedgatene.⁵⁰ Men for området mellom grunnene på rodenr 20/34 til 20/42 til 20/1 og Zachariasbryggen blei en rekke grunner lagt ut til allmenning og utvidelse av Torvet. Dette medførte at kommunikasjonslinja mellom Stranden og Bryggesiden var realisert. Denne reguleringsplanen blei utarbeida av kommandanten ved Bergenhus, Albrecht Christopher von Heien sommeren 1702.⁵¹ Situasjonen etter brannen i 1702 kommer godt fram på kartet fra 1848, som vedlagt viser Ersland sin avtegning fra Høghs generalkart fra samme år.⁵²

2.1.1 *Asgaut Steinnes konklusjon*

Hollendergatens opprinnelse og tidlige utvikling har som nevnt vært gjenstand for grundig analyse tidligere. Jeg vil her se om det kan være mulig å trekke linjer direkte fra Asgaut Steinnes konklusjoner fram til 1600 og 1700-tallet. I forhold til den delen av min problemstilling som spør om hollenderne var dominerende i Hollenderstretet på 1600-tallet, er det interessant å se hvilke konklusjoner Steinnes trekker om 1500-tallet. Artikkelen uttrykker ikke eksplisitt hvilket fødeland de ulike grunneierne hadde. Den første gang navnet Hollenderstretet er nevnt i bevarte skriftlige kilder er, som nevnt over, i inntekstregnskapet for Bergenhus sommeren 1518.⁵³ Den ene personen som blir nevnt her er Didrik Friis. Av navnet kan vi slutte at han kom fra Holland.

Didrik Friis og garden hans på Hollenderstretet er en overskrift fra Steinnes artikkel. Her viser han hvordan man ved hjelp av et stort antall tidlige grunnbøker, jordebøker, lensregnskap, Absalon Pederssøns dagbok, ulike kartforretninger og anna, satt sammen

⁴⁹ Fossen 1979, s. 482.

⁵⁰ Dahl 2000, s. 81.

⁵¹ Fossen 1979, s. 487.

⁵² Vedlegg 7. Kart 5: Ersland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen hist Forening 1993.

⁵³ Steinnes 1968, s. 9-10.

med ymse litteratur, kan klare å identifisere grunner på kryss av århundrene, med relativt stor sikkerhet. Resultatet av undersøkelsene peker i retning av at det like etter den krappe svingen i gata (*kroken*) mot Bryggesporen, har på venstre hånd når en er retta mot nord, lagt 7 grunner før 1583 og 6 etter 1583 (se kart 1 rodenr 20/23a, 20/24, 20/2, 20/28, 20/29, 20/32 og 20/33, mens den lengst mot Bryggesporen blei lagt ut til allmenning i 1583⁵⁴). De tre nordligste grunnene tilhørte *herr Ivars gard*. De to gårdene ved sia av har trolig vært Evert Copals gård. Videre har vi de to neste gårdene ved det som i dag er Smalgangen. Disse var to gårder som hørte til Didrik Friis sin gård tidlig på 1500-tallet og som Grete Friis og Gjert Pew eide i 1585. Resten av denne delen av Didrik Friis gård var blant anna en *eldhusgrund* forklarer Steinnes, som lå bak Gjert Pew sitt hus, sett fra gata.⁵⁵ Dette skulle vel si omlag rodennummer 23 b (se kart 1). Jevnt med denne *eldhusgrunnen* lå en sjøgrunn som Gjert Friis fikk grunnbrev på av slottsherren i 1552. Resten av Didrik Friis gård meiner Steinnes må ha lagt på den andre sida av Hollendergaten.

I artikkelens siste kapittel gis en oversikt over de ulike grunnene i tida rundt brannen i 1582.⁵⁶ Didrik Friis er den eneste huseieren i Steinnes artikkel om Hollendergaten som sannsynligvis kom fra Holland. Ergo var ikke hollenderne dominerende i Hollenderstretet på 1500-tallet. Opplysningene Steinnes kommer med i sin artikkel vil det refereres til seinere i oppgava, for eksempel når grunnene som svarer til Hollendergaten 7 og 9 behandles i punkt 3.5.10 og 3.5.11.

2.2 DE ULIKE GRUNNEIERNE

For å belyse ulike sider ved beboernes levekår er det nødvendig å finne fram til hvem som eide de ulike grunnene leietagerne hadde sine hus på. Grunneierne er blant anna oppgitt i ACK 1772. Der kommer det fram ved angivelse i den 6. kolonna; *Den Aarlige Grund frilse af allez Manufactuur Husets Grunde*, hvilke år det er betalt leie for til Manufakturhuset. For grunner som tilhørte andre grunneiere er dette oppgitt i den 10. kolonna; *Det øvrige obseverende bliver for berettet*. For videre å gi et fullgodt bilde vil jeg som en bakgrunn redegjøre for de ulike grunneierne i den 20. rode i Bergen i perioden.

Grundbog over alle grunder i Bergen, med forklaring hos de som nogen sig for odel og eye eller og pro officio tilholder, de øfrige følger Manufactur huſſit effter Kongl: Mayts: allernaadigste brev.

⁵⁴ Steinnes 1968, s. 31

⁵⁵ Steinnes 1968, s. 30-31

⁵⁶ Steinnes 1968, s.84-89.

Denne introduksjonen fra forsida av grunnbøkene fra 1686 og 1753 forteller at forholdene rundt grunneie kunne deles i tre grupper. Den første var *odel og eie*, som vil si private eiere. Den andre gruppa var de eiendommene som lå *pro officio*, som betyr de lå til institusjoner og embeter. Den tredje gruppa var de eiendomsgrunnene som lå til Manufakturhuset. Manufakturhuset var den største enkelteieren. Det henger sammen med at institusjonen var tillagt det meste av de grunnene som var i offentlig eie, altså tilhørte kongen.⁵⁷ Kirkelige institusjoner og ulike skoler eller hospital hadde også flere grunner. Ved flere tilfeller er skolene en del av kirkenes virksomhet, men valgt til å motta, og innkreve, inntektene fra enkeltgrunner. For begge gruppene som er nevnt snakker vi egentlig om en direkte øremerking av midler.

I den første gruppa, som nevnt, hører de private grunnene. Det var eiendommer eid av adelige personer eller deres etterkommere, eller andre privatpersoner og deres arvinger eller odelsretthavere. I denne delen av oppgava vil jeg presentere hver enkelt grunneier som var representert i den 20. rode.

2.2.1 Manufakturhuset

Manufakturhuset blei reist på en av Allehelgskirkens tidligere grunner ved Lungegårdsvannet. Det blei tatt i bruk i 1646, men brant i 1702. Det blei bygget opp igjen noen år seinere.⁵⁸ Opprinnelig het huset *bornehuset*, og var reist av innsamlede midler i byen som en *sosial institusjon*. Utgangspunktet var at huset skulle ta i mot barn over tolv år, beholde dem i 5-8 år, og lære dem håndverk, under oppsyn av en mester og noen svenner. Huset hadde også i instruksen lov til å ta inn *letfældige Quindfolk* som blei dømt til opphold der. Ganske snart får huset karakter av å være en produksjonsfabrikk av manufakturvarer, med et klart overtall av voksen arbeidskraft, dvs. voksne lettferdige kvinner, tiggere og kriminelle. Da Jacob von Wida blei forstander for huset i 1684, blei utviklinga mot å gjøre huset til en manufakturfabrikk enda mer markert. Han inngikk kontrakt om leveranser til hæren, og økte antall voksne arbeidere fra 30 til 100, mot et vederlag på 800 riksdaler av husets midler. Betegnelsen *Manufakturhuset* erstattet *Barnehuset* omkring år 1700.⁵⁹

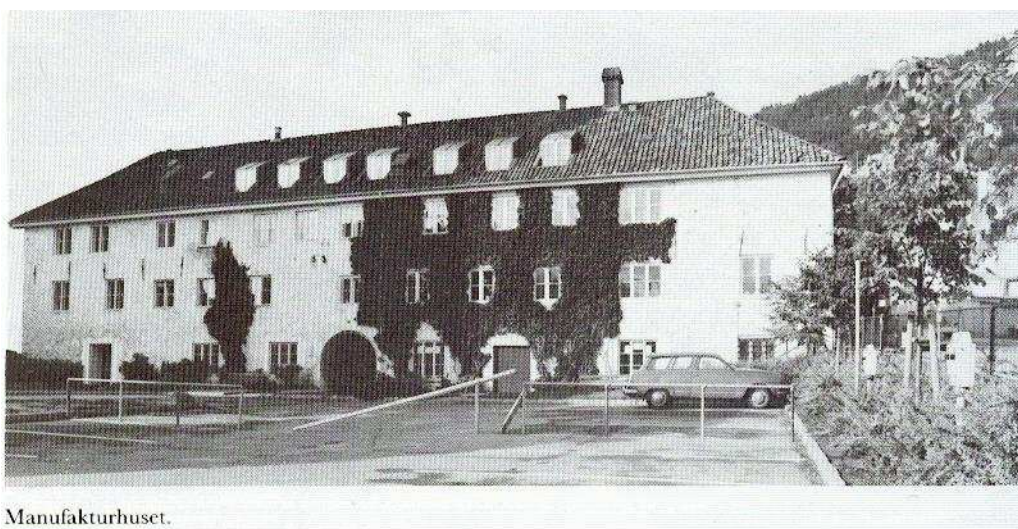
Det var kirkene i stiftet og de fattiges del av *konfiskasjonspengene*, det vil si penger som kom inn ved domsavsigelser i saker om tollsvik fra hele byen, lenet, Nordmøre og Romsdal og enkelte bøter, som finansierte driften av Manufakturhuset den første tida. Men seinere blei det økonomiske grunnlager reorganisert. Det var kongens grunnleier i byen, på

⁵⁷ Ersland 1989 s. 31, 39-41.

⁵⁸ Fossen 1979, s. 283.

⁵⁹ Fossen 1979, s. 333.

nesten 600 riksdaler, som finansierte institusjonen etter 1671.⁶⁰ Derfor er manufakturhuset oppført som den største enkelt grunneieren i Bergen, i den 20. rode og også i Hollendergaten, i kildene som ligger til grunn for denne oppgava. Manufakturhuset hadde også inntekter fra grunner og landskyld som lå utenfor byen. På de to bakerste siden i GBB 1686 finnes oversikt over inntekter til manufakturhuset som ikke kom fra grunneie i Bergen. Den ene sida gjelder grunner i Stavanger og den andre forskjellig landskyld som lå til institusjonen. Inntekter fra leia av den grunnen Starvhuset sto på før bybrannen 1623 er ført på et ark som er satt inn i boka i etterkant. Papirkvalitet og format avslører at arket er kommet til etter selve føringa av boka. Men ellers er både håndskrifta og føringsprinsippene like som boka ellers. Det er i alt 24 poster oppført på dette arket. 21 en av oppføringene dreier seg om grunnene skomakernes verksteder (Starvhuset) stod på. Etter brannen 1623 bygde skomakerne et nytt starvhus ved den nordlige enden av Lille Lungegårdsvannet. Kjøpmannsborgerne hadde klaget sin nød over den stanken som skomakernes garveri medførte;... *efterdi det er i alle Mands gemene Kirckevei...*⁶¹ De tre andre postene gjelder grunner like i nærheten, som også betalte til Manufakturhuset.

Manufakturhuset.

Bilde 1.

2.2.2 Latinskolen

Latinskolen, eller Katedralskolen, var den opprinnelige utdanningsinstitusjonen for prester i Bergen. Geble Pederssøn blei innviet som den første *evangeliske superintendenten* over Bergen

⁶⁰ Fossen 1979, s. 872.

⁶¹ Fossen 1979, s. 660.

stift i 1537. Han kom opprinnelig fra Helgeland, *af velbyrdige ærlige Forældre, hvis Fader var Raadmand udi Bergen; hans Moder hed Margrete, ogsaa af Adel.*⁶² Han hadde først gått på skole i Trondheim, dernest vært elev ved latinskolen på Holmen i Bergen, før han studerte i Alkmar og Löven i Holland, og blei *magistrum philosophia.*⁶³ Han var en kort tid også rektor ved Latinskolen, etter han kom tilbake fra Holland i 1517.

Det var mangel på lutheranske prester som var inspirasjonen for å legge til rette for en god presteopplæring i Bergen. Det blei derfor bygget en ny latinskole på Domkirkegården, som erstattet den gamle på Holmen. Skolens fremste formål var å utdanne prester, eller legge grunnlaget for videre teologiske studier i København eller ved fremmede læresteder.⁶⁴ I siste halvdel av 1600-tallet reiste flere titals elever fra Latinskolen til universitetet i København.⁶⁵

Den ene grunnen som Katedralskolen hevet leia for i den 20. rode gikk til skolen, og er ikke knytta opp til for eksempel rektor- eller lektorstillinga. Det kommer mer om Latinskolen under neste punkt., om Seminarium Fredericianum.

2.2.3 Seminarium Fredericianum

Erik Pontoppidan (1698-1764) kom til Bergen som biskop 1748 (biskop i Bergen stift 1747-54). Han meinte å legge merke til at elevene ved Latinskolen ikke skikket seg vel og endatil i skoletida; ... *lader hente Kvindfolk til sig af Byen, kjørende paa deres Bekostning i Kareter og modtagne ved Døren af Musikanter, som og siden spiller op ved deres Danselag.*⁶⁶ En forordning for å bedre forholdene ved latinskolene i hele landet kom i 1739. Forordningen bestemte at nye elever måtte ha et visst minimum av forkunnskaper. Dette blei ytterligere markert ved en forordning som kom i 1756, hvor det blei stilt krav om at elevene hadde forkunnskaper i latin. Men det viste seg vanskelig å omskape Latinskolene fra reine presteskoler til ... *høyere allmenndannende skoler.* Dette blei i liten grad gjennomført i Bergen før en kom til 1770-årene.⁶⁷

For å bedre Latinskolens renommé var biskop Pontoppidan en av initiativtagerne til opprettelsen av Seminarium Fredericianum. Han ville gi elevene *en smag i de Mathematiske og Astronomiske Videnskaber...*⁶⁸ Han meinte det ikke var nok bare å lære å lese Latin, Gresk og Hebraisk. Også fransk og tysk kom nå på læreplanen. Det skulle, ifølge bestemmelsene gitt

⁶² *Norske Samlinger, 1852, s. 7.*

⁶³ Sms. over s. 8.

⁶⁴ Fossen 1979, s. 108.

⁶⁵ Fossen 1979, s. 319.

⁶⁶ Fossen 1979, s. 803.

⁶⁷ Fossen 1979, s. 805.

⁶⁸ Samme som over.

av sentralmyndighetene (Fundasen av 1750), være 12 elever ved Seminarium Fredericianum, alle fra Latinskolen. Driften blei starta opp i 1752, med fagene tysk, fransk, fysikk, matematikk og litteraturhistorie. Skolen kunne betraktes som en høyere realskole i tilknytning til Latinskolen. Den var uten sidestykke i det dansk-norske riket. Men skolens historie videre var ikke like aktverdig. Antallet søkere gikk raskt nedover. Etter en rekke omstruktureringer gjennom seksti år, blei bygningen overlatt den nye realskolen i 1812.⁶⁹

Tre grunner har jeg funnet i ACK 1772 tilhørende Seminarium Fredericianum. Disse grunnene lå etter all sannsynlighet til Latinskolen eller Domkirken tidligere.

2.2.4 Byens kemner

Vervet som kemner blei oppretta i 1565 i Bergen. Det var rundt femti år før forordningen blei innført i alle norske byer. Kemneren var både ansatt og avlønnet av byrådet. Ulike kilder forteller at han skulle motta byens sakefall (bøter) fra lensmannen. Han hadde også ansvar for innkrevning av byens øvrige inntekter og føre regnskap over dem og utgiftene. Mot slutten av 1500-tallet lå det også enkelte politimessige oppgaver ved hans ombud, som han utførte sammen med byfogden.⁷⁰

De administrative oppgavene økte vesentlig utover 1600-tallet. En rekke nye embeter blei oppretta (eks. *vaktmesteren* og *stadshauptmannen*, som hhv. var ansvarlig for borgervæpningen i politi- og brann saker og sjefen for selve borgervæpningen) samt at antallet offentlige tjenestemenn også økte, slik som vektere. Bortsett fra det arbeidet som blei gjort som *borgerskapsplikt* blei de fleste ulike vervene avlønna, enten fra bykassa, staten eller som for *torgfogdene*, som fikk beholde en viss del av de bøtene de inndro. Men kemneren derimot, han fikk ingen godtgjørelse for sine tjenester på denne tida, etter 1650. Den manglende lønna kan ha hengt sammen med at ombudet kun hadde en tjenestetid på ett år. Han skulle levere regnskapene og bykassa til byrådet i januar. Så valgte de en ny kemner. Regnskapene blei kontrollert av lensmannen og to rådmenn, som han valgte, og av 24 *takserborgere*, som for øvrig heller ikke var et lønnet verv.⁷¹

Men en slags godtgjørelse for vervet *kemner* fantes likevel. Viss jeg leser grunneierforholdene rett angående grunn 12 og grunn 40 i den 20. rode., er byens kemner eier eller deleier av disse grunnene. Han fikk dermed leieinntekter som var knytta til vervet. I og med at vervet gikk på omgang år for år, er det lite sannsynlig at eieren av grunnen er

⁶⁹ Fossen 1979, s. 806

⁷⁰ Fossen 1979, s. 82-83.

⁷¹ Fossen 1979, s. 264-65.

titulert *kemner* i kildene, og at det skulle dreie seg om en privat grunn. Det er nok heller høyst sannsynlig en offentlig (kongelig) grunn som har blitt knytta til embetet.

2.2.5 Korskirken

Korskirken ligger innafor Vågsbotn, helt inntil den 20. rode og Hollendergaten, ved Korskirkeveiten og Nedre Korskirkeallmenning (se kart 1). Korskirkens sogn var det ene av de to, seinere tre, norske kirkesognene i Bergen, sammen med Domkirkens sogn og Nykirkens sogn (se 2.2.6 nedenfor).

Korskirkens historie strekker seg tilbake til år 1181, da den første kirka med navnet *Korskirken* blei reist. Korskirken slik den framstår i nyere tid, har lite med dens opprinnelige utforming å gjøre. Det var på 1600-tallet kirka blei utvida og fikk en utforming som samsvarer med de arkitektoniske trekkene vi kan se i dag. Korskirken blei ødelagt i brann i 1582. Den blei gjenreist, men først i 1593 blei det endelig bestemt å gjenreise klokketårnet. Denne gangen bestemte man at det skulle bygges udaf *Grund og Muursteen, ... paa det at, dersom det ydermere kunde paa komme nogen Ildebrand der udi Byen, at forne Taarn da ikke aldeles skulle afbrænde*. Til tross for dette brant både Korskirken, Nykirken og Domkirken i 1623, da den neste store brannen brøt ut i byen.⁷² Domkirken og Korskirken blei igjen offer for flammenes rov i storbrannene i 1640 og 1702.

Et eksempel fra tabell 1 sier grunnleia for rodenummer 20/7 skulle betales til *Sognepresten (i) Korskirken og Lektoratet*. Sognepresten delte da inntekten med *lektoratet*. Lektorat var en teologisk stilling som formelt var knytta til domkapitlet. Etter den danske kirkeordonnansen av 1537/39 skulle lektoratet holde teologiske forelesninger for de geistlige og elevene i Katedralskolen (se 2.2.2). Lektoren, eller *lesemesteren*, var godt betalt. I 1668 hadde han hele 826 riksdaler i lønn.⁷³ Forelesningsfunksjonen fikk mindre å si mot slutten av 1600-tallet. Og embetet utviklet seg til mer å bli en stilling som innebar lite arbeid, men god lønn for fortjente personer.⁷⁴ Korskirken hadde også en *fattigskole* (Christi krybbe) som åpna i 1740. Men det var en skole for mindre barn, et av de første steg mot en allmueskole, og hadde derfor ikke et lektorat til å forestå undervisninga. Ergo ser det ut til at sognepresten til Korskirken delte inntektene av denne grunnen med Katedralskolens (Latinskolens) lektoratstilling.

⁷² Fossen 1979, s. 271-273.

⁷³ Fossen 1979, s. 318.

⁷⁴ NHL 1999, s. 256.

2.2.6 Domkirken

Domkirkens sogn var et av de to bykirkesognene, før Nykirkens sogn blei det tredje. Domkirken er bispedømmets hovedkirke. Domkirken het før reformasjonen opprinnelig Olavskirken og blei bygd omkring 1150. Kirka blei bygd opp igjen i en ny og større utgave etter brannen i 1248 av midler kong Magnus lagabøte stilte til rådighet, og blei innvia år 1301.⁷⁵ Den blei hard skadd i branner både i 1463 og 1464. Den tidligere domkirken var Kristkirken på Holmen i Bergen som ble revet i 1531. Den første lutheranske superintendenten i Bjørgvin bispedømme Geble Pederssøn innvia den gamle fransiskanerkirka som bispedømmets domkirke. Kirka blei gjenreist etter brannen i 1623 og 1640.⁷⁶

Etter reformasjonen i 1537 blei det bestemt at geistligheten i Bergen stift skulle; *nyde deres Renter og anden Indkomst som de her til haft have*. Det vil i praksis si at sogneprestene fikk beholde prestedtjeningen, offerpenger og ulike gebyrer knytta til utøvelsen av prestedtjenesten. Dette viste seg snart ikke å være tilstrekkelig avlønning, da prestene nå gjerne hadde familier å underholde. Presten i Domkirken fikk, på kongens befaling, i 1558 leieinntektene av en lang rekke grunner i Bergen og kongetienden av Askøy.⁷⁷

Domkirkens sogn blei delt i to i 1622, da sognet før hadde hatt en for stor utstrekning. Folketallet økte raskt, ikke minst fra Murallmenningen og utover Nordnes, som tilhørte Domkirkens sogn. I tillegg lå Årstad, Laksevåg, Loddefjord og det meste av Askøy inn under Domkirkens sogn, som dets *landsogn*. *Veien til kirken ble derfor lang for gamle og uføre, og det var vanskelig å høre kirkekløkkene når de kaldte til gudstjeneste*. Derfor blei Nykirken bygd og innvia 18. september 1622. Først 25 år seinere, i 1647 blei Nykirken et eget sogn. Da hadde en kommisjon av borgere fra Domkirkens sogn, Korskirkens sogn og Nykirkens anneks arbeidet seg fram til et forslag om å dele byen inn i tre sogn. Dette for å gjøre det mer praktisk for innbyggerne og sikre sogneprestenes økonomiske utkomme. Forslaget blei vedtatt av byens myndigheter og bifalt av kongen.⁷⁸

De grunnene kildene viser som ligger under Domkirken i den 20. rode, er knyttet til embetet Domkirkens sogneprest. Det betyr at den til en hver tid fungerende sogneprest i domkirkesognet krevde inn grunnleia, og beholdt pengene som lønn eller bidrag til sitt virke.

⁷⁵ kulturnett.no/kulturminner/kulturminne.

⁷⁶ kulturnett.no/kulturminner/kulturminne.

⁷⁷ Fossen 1979, s. 108-109.

⁷⁸ Fossen 1979: s. 310-11.

2.3 BORGERSKAPET

Borgerskap var en betingelse for å drive næringsvirksomhet i Bergen. Dette slås fast allerede i en kongelig forordning av kong Håkon VI Magnussønn, utgitt mellom 1355-1380 (Norges gamle love III, s. 211.)⁷⁹

Bergens borgerbok I har registrert 9279 personer i perioden 1550 til 1751. Av alle disse er fødested kun registrert på 6526. Der av 3552 født i Norge (med Island, en person), 103 fra Nederland mens 1607 var født i Tyskland. På 1600-tallet oppretta 5476 personer borgerskap.⁸⁰

Samlet folkemengde i Bergen 1645 anslått til 7977 personer.⁸¹

Samlet folkemengde i Bergen 1683 anslått til 8475 personer.⁸²

5398 personer er registrert i koppskattmantallet 1683.⁸³

Denne angivelsen av mulig folketall er meint å gi en enkel bakgrunn å bedømme kildene og særlig koppskattmantallene opp mot. Folketallsberegningene er knytta til en viss usikkerhet og har vært gjenstand for ulike vurderinger og synspunkt historikere mellom. Men temaet ligger som sådan utenfor denne oppgavas emne.

2.3.1 Borgerplikter og rettigheter

Byborgerskap medførte både plikter og rettigheter. Gjennom borgerskapet fikk en mulighet til å drive såkalt borgerlig næring. Det ville si drive handels- og håndverksvirksomhet, som var monopolisert i byen for innehaverne av borgerskap. Borgerne var underlagt byens lover og var valgbare til tillitsverv, for eksempel til byrådet. Privilegiebrevet av 1528 fastslo at utlendinger ikke kunne bli borgere uten å være gift med en norsk ektefelle. I 1541-privilegiet er dette ikke tatt med som et krav.⁸⁴ Dette privilegiebrevet blei bekrefta i 1560, og i 1596 av Christian IV, og videre av hans sønn Fredrik III i 1648. Dette la det juridiske grunnlaget for borgernes virksomhet innen handel og håndverk helt fram til eneveldets innføring i 1660.⁸⁵

På 1600-tallet måtte nye borgere avlegge en troskapsed til kongen og byens myndigheter, og fikk da *borgerbrev* etter å ha betalt *borgerskapspenge* (se 2.3.2 under). Kongen var generelt positiv til at det blei så mange nye borgere i byen som mulig. Fram mot 1660

⁷⁹ BB 1 (forord første side).

⁸⁰ BB 1, V-VI.

⁸¹ Fossen 1979, s. 293.

⁸² Fossen 1979, s. 500.

⁸³ jfr. Koppskattmantallet 1683.

⁸⁴ Fossen 1979, s. 43.

⁸⁵ Fossen 1979, s. 139.

hadde borgerskapet manifestert seg som en egen stand. Borgerstanden kjempet for sine privilegier, mot det tyske Kontoret og hanseatene, videre mot adelen og bøndene, samt handelsfolk i andre byer, som for eksempel Trondheim. Bergensborgerne ville ha rettighetene til all handel og frakt som gikk til, fra eller via byen. I tillegg ville bergenserne ha tilbake sine handelsrettigheter på *sjølenene*, (Romsdal, Nordmøre, Fosen, Namdalen). Bergensborgerne fikk formelt denne retten i 1578. De hadde denne retten fram til 1602, bort sett fra årene mellom 1580 og 1584. Utover 1600-tallet fortsatte bergensborgerne handelsvirksomheten sin med sjølenene mye i det skjulte, og med et enkelte spesialbestemmelser. I 1603 lyktes det bergenserne --- *på grunn av megen Guds Velsigneles og Gave med overflødig Sildefiskene --- å få formell rett til å kjøpe opp sild, salte den og føre den til Bergen.*⁸⁶ Handelen på Sunnmøre blei helt lovlig kontrollert av bergenserne utover 1600-tallet. Da svenskene erobret Trondheims len og Romsdal i 1658, øynet bergenserne muligheten til fortjeneste. Men de stilte også opp for stattholder Niels Trolles planer om gjenerobringen av Midt-Norge. Da svenskene trakk seg unna, kort tid etter, var borgerne i Bergen lovet å få; *fri Seilas, Haandtering og Kjøbmansskab udi de 4 Solene... ligesom de udi højlovelig Fredrik den Andens Regjeringstid nydt og haft haver...*⁸⁷

Kongens politikk trer klart fram i årene opp mot 1660; nemlig at den eneste handelsgruppen i samfunnet skulle være *borgerne*. Bergensborgerne mista til gjengjeld sine privilegier over sjølenene i 1662, til borgerne i Trondheim. Men de beholdt handelen med Nordland på 1700-tallet, som var selve ... *pulsåren som pumpet livgivende blod ut i hele byorganismen.*⁸⁸

2.3.2 Borgerskapspengene

Borgerskapspengene var en vesentlig inntektskilde for byen.⁸⁹ Dette var en avgift nye borgere måtte betale for å innskriveres i borgerboka. Disse pengene tilfalt medlemmene i byrådet fra 1595, etter tidligere å ha gått inn i byens ordinære inntekter. Ved å bedre de økonomiske vilkårene for byrådets medlemmer ville en gjøre det mer interessant å sitte i byrådet. Borgerskapspengene utgjorde 150 riksdaler av byrådets samlede inntekter på 2380 riksdaler i 1662. På denne tida fikk hver av de seks rådmennene 15 riksdaler av borgerskapspengene, mens hver av de to borgermestrene fikk 30. Inntekten i 1662 for et byrådsmedlem var 238 1/30 riksdaler.⁹⁰

⁸⁶ Fossen 1979, s. 155.

⁸⁷ Fossen 1979, s. 156.

⁸⁸ Fossen 1979, s. 379.

⁸⁹ Fossen 1979, s. 83.

⁹⁰ Fossen 1979, s. 261.

2.4 OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg vist hvor opprinnelsen til navnet Hollendergaten stammer fra. Ved å vise til Asgaut Steinnes *Husgrunnar og folk på Hollenderstretet i Bergen*, der han forteller at Hollenderstretet er nevnt tre ganger i inntektsregnskapet for Bergenhus sommeren 1518. Videre trekker Steinnes fram Absalon Pedersønn *Om Norgis rike* som en mulig kilde til gatas opprinnelse. Hollendergaten kan stamme fra tida før 1469, men det er også mulig den først blei en del av bybildet etter 1507.

Videre i kapitlet har jeg fortalt om de ulike grunneierne i den 20. rode. Eierforholdene fordelt på tre ulike grupper; de private, de offentlige og de kirkelig eide grunnene. Til slutt har jeg fortalt om *borgerskapet* som begrep, om angivelser av folketall i Bergen i 1645 og 1683, og ellers om forhold knytta til borgerskap, som *borgerplikter*, *bortgerrettigheter* og *borgerskaps penger*.

KAPITTEL 3 GRUNNENE OG BEBOERNE I DEN 20. RODE

3.1 INNTEKTENE FRA GRUNNLEIE

I det følgende kapitlet vil jeg beskrive grunnlaget for fastsetting av grunnleia og hvilke prinsipper som var avgjørende for utregninga. Videre vil jeg se på utviklingstrekk ved grunnleiene for perioden 1686 til 1772 med utgangspunkt i vedlagte tabell 1. Som vist over var grunnleiene fra alle grunnene i byen viktige inntektskilder for ulike institusjoner og embeter, for skolestell, kirker og offentlig administrasjon. Grunneierne fikk ikke bare inntekter fra grunnene i byen. Rundt omkring Bergen fant man et rikt jordbruksdistrikt. På gårdene satt som oftest leilendinger, som måtte betale leie for jorda de dyrka til en grunneier. For eksempel var så å si nesten all jord i Arna eid av kirkelige institusjoner i middelalderen. Etter reformasjonen kom jorda i kongens besittelse. Men de lokale kirkene fikk beholde inntektene fra den jorda som hadde lagt til dem før reformasjonen. Kirkene trengte inntekter til drift og vedlikehold også etter innføringa av den lutherske lære. Heller ikke den jorda som lå til domkapitlet blei inndratt av kongen. Også de nye geistlige i byen trengte inntekter. Dette gjaldt også offentlige institusjoner. Den nye Latinskolen lesemester eller lektor, som nevnes i kapittel 2, fikk landskylda fra Haukeland og halve Rødland. Rektoren på Latinskolen fikk leia fra Skulstad.⁹¹

Landskylda fra jordbruksdistriktene varierte etter gårdens bruksverdi. Altså avkastninga gården gav. 1/6 av brutto avkastning er anslått å ha vært en vanlig størrelse på landskylda.⁹² Dette var ikke tilfellet for bygrunnene, da de ikke direkte var knytta til en produksjon som hadde direkte forbindelse med grunnen. *Kvaliteten på ein bygrunn var meir ein direkte funksjon av lokalisering og storleik. Det var desse momenta det ville vera naturleg å ta omsyn til ved utlikning av grunnleige.*⁹³ Ersland viser vidare til en dom fra 1561, der utregningsgrunnlaget for grunnleiene blei slått fast, i en sak som Erik Rosenkrantz hadde reist mot de tyske kjøpmennene på Bryggen. Dommen sier at grunnleia skal utregnes etter virksomheten som blei drevet der. Men i praksis ser det likevel ut som størrelsen på grunnene har vært avgjørende. Det vil si lengda på grunnen, og ikke arealet. *Grunnleigevilkåra for dei tyske kjøpmennene på Bryggen var ikkje annleis enn dei borgarane ute i byen måtte retta seg etter.*⁹⁴ Det var altså ulike prinsipp, som størrelse, beliggenhet og virksomhet i husene på grunnen, som var

⁹¹ Andersen 1999, s. 224.

⁹² NHL 1999, s. 246.

⁹³ Ersland 1989, s. 37.

⁹⁴ Ersland 1989, s. 38.

medregna ved fastsetting av grunnleiene. Skjønn må ha spilt en vesentlig rolle i denne sammenhengen, meiner Ersland.

Utviklinga av grunnleiene var nominelt stabile fra 1560-åra til utgangen av 1600-tallet. Dette har Ersland vist i sin hovedoppgave fra 1989. Han sier vidare at dette gjaldt for alle bydeler i Bergen, men dette var kun nominelt. Reelt fant det sted en radikal redusering av grunnleiene i perioden. En kan derfor ikke tolke verdien av grunnleiene ved utgangen av 1600-tallet som en angivelse av grunnleienes økonomiske betydning i seinmiddelalderen.⁹⁵

Vi kan lese ut av tabell 1 at Erslands betraktning også gjelder for den 20. rode i perioden fra 1686 til 1752. Det var ingen nominell økning av grunnleiene denne perioden, med unntak av to grunner. Abraham Holtermann måtte betale 8 skilling mer i leie for grunnen til en av bodene sine i rodenummer 20/47. Han måtte likeså ut med 1 ort og 6 skilling mer for grunnen til en anna bod samme sted. Han måtte derimot ut med 18 skilling mindre for den første av sine tre boder. Bodene lå på andre sida av brygga fra der Zacharias Olsen holdt til i 1686, seinere kalt Zachariasbryggen.

Ser vi på perioden fra 1753 til 1772 er bildet noe annerledes enn tidligere. For mange av grunnene er det overhodet ingen nominelle endringer i løpet av de 86 årene fra 1686 til 1772. Da blir det naturlig å anta at reduksjonen av grunnleia var reelt stor. Et mønster i økinga lar seg likevel angi. På ti av grunnene i tabell 1 økte leia med eksakt 1 ort fra 1753 til 1772. Dette var neppe en vesentlig økning. Johann Hinrich Eggerking for eksempel, som leide 20. 45 a), måtte ut med 1 ort mer i grunnleie i 1772 enn i 1753. Men dette var en liten økning, når en tar i betraktning at forgjengeren hans på denne grunnen, Anders Andersen Pych, betalte 3 riksdaler i koppskatt i 1689, 83 år tidligere.⁹⁶

Den 20. rode lå i Korskirkenes sogn. Dette kirkesognet utgjorde store deler av det eldste byområdet, med Vågsbunnen og Øvregaten, og i tillegg også Dreggen i 1686. Ifølge Ersland var 395 av til sammen 666 grunner i dette sognet i offentlig eie i 1686-1696. Offentlig eie vil si at de tilhørte Manufakturhuset eller Rådstuen. I kirkelig eie var 188 grunner, og 83 var i privat eie.⁹⁷ Altså var 59,3 % av grunnene eid av det offentlige, 28,2 % var kirkelige og knapt 12,5 % var privat eide grunner. Dermed var nesten 60 % av alle grunnene i Korskirkesognet offentlige. Men i forhold til leieinntektene for grunnene var bildet noe annerledes. Da viser Ersland vidare at leieinntektene av de offentlig eide grunnene bare utgjorde 46,25 % av de samla grunnleieinntektene i sognet. Leieinntektene av de kirkelige grunnene utgjorde 32,71 %, mens de private grunnene hadde 21,03 %. Altså

⁹⁵ Ersland 1989, s. 59.

⁹⁶ Jfr. Koppskattmantallet 1689.

⁹⁷ Ersland 1989, s. 32.

kan vi slå fast at de private grunnene var jevnt over mye mer verdt enn de offentlige. Ersland bekrefter dette ved videre å si at gjennomsnittet av Manufakturhusets grunner hadde en leieinntekt på 0,41 riksdaler i Korskirkesognet, mens de kirkelige eiendommene gav ei gjennomsnittslie på 0,63 riksdaler og de private grunnene hele 0,91 riksdaler i gjennomsnitt. Manufakturhusets grunner gav om lag den samme gjennomsnittlige leieinntekta også i de andre sogna. Men for de andre eiergruppene lå leieinntektene fra 0,25 til 0,40 riksdaler lavere i Korskirkesognet enn byen som helhet. *Dette kan tyda at grunnleiepartane var jamt over mindre i Korskyrkjesoknet enn elles i byen.*⁹⁸

På grunnlag av GBB 1686 kan vi se at vi finner grunnleie oppgitt på 36 av til sammen 58 grunnleieenheter i rode 20. I alt 27 av grunnene vi har grunnleia oppgitt for tilhører Manufakturhuset. Disse betalte gjennomsnittlig 0,77 riksdaler i grunnleie. Regner vi inn blant de offentlige grunnene den grunnen som var tillagt domkapitlets sekretær, blir gjennomsnittet 0,76 riksdaler. Av de seks grunnene som lå til Domkirken pluss den ene som lå til Latinskolen, blei det betalt gjennomsnittlig 0,59 riksdaler. De to grunnene som var i private eller adelig eie blei det betalt 1,25 riksdaler i grunnleie for.

Det er vanskelig å anslå hvor representativt utvalget over er. Det kan ha vært sånn at grunnene i den 20. rode var relativt større og derfor ga et større utbytte enn gjennomsnittlig for Korskirkesognet som sådan.

3.2 FØDSELSSTED FOR BEBOERE I DEN 20. RODE

Det er mange gate- og stedsnavn i Bergen som forteller om utenlandsk nærvær i byen fra middelalderen og framover. Bryggen het tidligere *Tyskerbryggen* og vi har blant anna *Skottegaten*, *Nedre Hamburgersmauet* og i middelalderen var det en gate som het *Engelsmanns stred* (se punkt 2.1). Steinnes har vist at Hollendergaten bare i en viss grad var bosatt av personer med nederlandsk herkomst, eller etterkommere av disse, på 1500-tallet. Og at hollenderne på ingen måte dominerte gata. Men hvor vidt dette også var tilfellet for perioden fra slutten av 1600-tallet og fram til midten av siste halvdel av 1700-tallet gjenstår å undersøke. Tabell 2 opplyser fødeland/sted for personer som eide grunnleierett i den 20. rode på tre forskjellige tidspunkt over en periode på 86 år.

Tabell 2: Fordeling av beboere i rode 20 etter fødested.

Fødested	1686	1753	1772
Bergen	17 – 23%	23 -33,8%	17 - 34%

⁹⁸ Ersland 1989, s. 33.

Norge utenom Bergen	2 - 2,7%	4 - 5,9%	6 - 12%	
Holland (Nederland)	-	-	-	
Tyskland	20 - 27%	13 - 19,1%	7 - 14%	
Andre land	4 - 5,4%	5 - 7,4%	2 - 4%	
Beboere/leietagere med ukjent fødselssted	12 - 16,2%	8 - 11,8%	13 - 26%	
Ukjent	19 - 25,7%	15 - 22%	5 - 10%	
Sum Beboere/leietagere	74 - 100%	68 - 100%	50 - 100%	Sum:192

Tabell 2. Opplysninger på grunnlag av BB 1, BB 2 og Borgerskap i Bergen 1600-1751. Digitalarkivet/ Statsarkivet og tabell 1.

Tabell 2 viser i alt 74 personer med grunnleierett i rode 20 i 1686. For 12 av disse er leietager kjent men ikke oppført i borgerbøkene. Det betyr at personene av ymse grunner ikke tok borgerskap. Dette var ikke helt uvanlig.⁹⁹ Tabellen viser videre ytterligere 19 grunnleieenheter hvor leietager er ukjent i 1686. Noen av disse kan ha vært leid av personer som hadde andre grunner i rode 20. Likevel er grunnlaget for den videre diskusjonen altså basert på personer knytta til 58,1 % av grunnene i 1686, 67 % i 1753 og 64 % i 1772. Jeg vil prøve å trekke konklusjoner på grunnlag av dette tallmaterialet i forhold til utviklingstrekk for perioden og i sammenligning med byen som helhet.

Vi kan spørre om befolkningen her skiller seg ut på noen måte i forhold til Bergen totalt sett? Dette kan belyses nærmere ved å se på tall fra Yngve Nedrebøs artikkel *Bergen – frå Skandinavias største by til strilane sin hovudstad i Frå Fjon til Fusa* 90/91. I tabell 3 gjengis et utsnitt fra Nedrebøs tabell *Borgarar i Bergen 1613-1740*. I vedlegg 2 er tabellen gjengitt i sin helhet.

Fødestad	Tidspunkt for borgerskapsregistrering					
	1681-1690		1711-1720		1731-1740	
Bergen	146	41,8%	109	40,8%	277	52,6%
Danmark	27	7,7%	16	6,0%	32	6,1%
Holland	3	0,9%	2	0,7%	0	0,0%
Orknøyene	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Skottland	0	0,0%	3	1,1%	3	0,6%
Sverige	7	2,0%	3	1,1%	3	0,6%
Tyskland	92	26,4%	56	21,0%	102	19,4%
Nordfjord	13	3,7%	16	6,0%	11	2,1%
Nordhordl.	2	0,9%	6	2,5%	9	1,7%
Sogn	3	0,9%	3	1,2	1	0,2%
Sunnfjord	8	2,3%	8	3,0%	7	1,3%
Sunnmøre	4	1,2%	2	0,4%	4	0,8%
Øvrige N.	2	9,2%	37	13,9%	48	9,1%

⁹⁹ Nedrebø Yngve 90/91, s. 49.

Ukjent	10	2,0%	10	2,2%	4,7%
--------	----	------	----	------	------

Tabell 3: Utsnitt fra Nedrebøs tabell *Borgarar i Bergen 1613-1740 i Bergen – frå Skandinavias største by til strilane sin hovudstad i Frå Fjon til Fusa* 90/91, s. 50.

Det mest i øyenfallende i forhold til denne oppgava er at ingen av de 192 personene som hadde grunnleierett i rode 20 mellom 1686 og 1772 og som tok borgerskap i perioden, kom fra Holland. Dette kan skyldes et spinkelt tallmateriale. Men de tre tiårene som er gjengitt i tabell 3 sier at kun fem personer fra Holland tok borgerskap som var bosatt i byen som sådan. Fra perioden 1613-1620 og de 12 følgende tiårene fram til 1740 var det en stadig nedgang av innvandrere fra Holland. I den første perioden tok 19 Hollandskfødte borgerskap. Så følger en vedvarende reduksjon utover 1600-tallet, fram til det igjen svinger litt opp i århundrets siste tiår, med ni borgerskap. I de fire første tiårene av 1700-tallet er nedgangen gradvis, fra tre borgerskap mellom 1700-1710 til ingen borgerskap for hollandskfødte mellom 1731 og 1740.¹⁰⁰ Dette kan i en viss grad sies å bekrefte funnene fra rode 20 vist i tabell 2.

Videre viser resultatene for den 20. rode at 27 % av personer med grunnleierett etter GBB 1686 var født i Tyskland. I 1753 var dette tallet redusert til 19 % og i 1772 14 %. I sammenligning med hele Bergen ser vi at tallet fra 1680-årene er nesten helt like, med 27 % i rode 20 og 26,4 % for hele byen. Utover 1700-tallet går antall borgerskap for tyskfødte ned. Sjøl om tabell 2 gjelder for tida ved midten av århundret og 1772 mens tabell 3 ikke går lenger enn til 1740, er tendensen den samme.

For personer født i Bergen viser tabellene 2 og 3 en tilsvarende utvikling. Stadig flere borgerskap blir oppretta av personer født i Bergen. Det var 33,8 % av personene som tok borgerskap med grunnleierett i rode 20 i 1753 som var født i byen. Tilsvarende tall for hele byen for perioden 1731-1740 er 52,6 %. Det at tallet er så pass mye mindre i den 20. rode kan skyldes at for 11,8 % er det ikke oppgitt fødested i borgerbøkene, samt at for 22 % av grunnene er grunnleierettshaveren ikke identifisert. Men utviklingstendensen er likevel mulig å angi, og den viser at den 20. rode også på dette feltet utvikla seg i takt med resten av byen.

I forhold til hvor mange nye borgere som kom fra andre steder i Norge og flytta til eller eide grunnleierett i den 20. rode viser tallene 2,7 % i 1686, 5,9 % i 1753 og 12 % i 1772. For hele byen er tilsvarende tall 18,4 % fra 1681-1690 og 15,3 % fra 1731-1740. Dette kan vise at tilflyttende nordmenn stort sett ikke bosatte seg i den 20. rode på slutten av 1600-tallet. Det blei noe vanligere utover 1700-tallet, men fortsatt forholdsvis uvanlig.

¹⁰⁰ Se vedlegg 2.

Personer fra andre landsdeler var likevel representert i den 20. rode, som vi vil se under punkt 3.5.

Folketellinga fra 1865 viser at personer bosatt i Bergen som var født i utlandet stadig blei færre. Denne folketellinga opplyser om fire personer født i Holland og ni født i Tyskland i hele Bergen. Av disse var bare en person fra Holland og to fra Tyskland bosatte i Korskirkenes sogn.¹⁰¹

3.2.1 Konklusjon

I dette punktet har vi sett at befolkningsgruppene med tilknytning til rode 20 på de fleste felt var i samsvar med utviklinga i resten av byen. Den eneste markante forskjellen kommer til syne i forhold til personer født andre steder i Norge. Her viser tallene at det prosentvis var klart færre personer født i det øvrige Norge som hadde tilhørighet i den 20. rode enn i byen ellers. Dette kan tolkes dit hen at den 20. rode i stor grad var bosatt av personer av utenlandsk herkomst, eller etterkommere av disse. Etterkommerne var jo dermed andre- eller tredjegerasjons innvandrere, som var født i Bergen.

3.3 GRUNNER OG LEIERE

3.3.1 Påboende grunner i den 20. rode

I grunnboka fra 1686 fins opplysninger av mange slag som kan hjelpe oss til å danne et bilde av hvordan leveforholdene var for de som bodde i den 20. rode og i Hollendergaten på slutten av det 17. århundre. Grunnboka har i mange tilfeller informasjon om yrkesbetegnelser, kjønn og om den som disponerte grunnen var bosatt akkurat der. Det siste vil vi se nedenfor, var nemlig ofte ikke tilfelle.

Til sammen er det registrert 58 ulike grunner eller enheter i den 20. rode, på grunnlag av GBB 1686, gjengitt i vedlagte tabell 1. Disse er fordelt på 48 ulike rodenummer, som en kan se av kart 1. Av disse 58 har det latt seg gjøre å identifisere 42 grunner og knytte dem til navn på grunnleier, eller anna. Med anna meines her rodenr. 20/8, hvor oppteignelsen ikke er funnet i GBB 1686, men betegnelsen *Diderich Woltmans grund* er henta fra GBB 1753. Videre rodenr. 20/19, hvor *Dybesunds grund* er eneste betegnelse i både GBB 1686 og GBB 1753, rodenr. 20/46, hvor betegnelsen kun er *Endnu for en boed* i GBB 1686 og rodenr. 20/47 b, hvor eneste betegnelse er *En søeboed* i GBB 1686.

¹⁰¹ *Folketellinga 1865 for Bergen*, Digitalarkivet

Av de 42 identifiserte grunnene i GBB 1686 har vi 15 hvor det opplyses at leietageren også bodde på grunnen (35, 7 %). Det kan vi lese ut av betegnelsen *paaboende grund*, som i disse tilfellene står etter leietagerens navn i grunnboka. Tre av de påboende leietagerne betalte sin grunnleie til Domkirkens sogneprest, derav den ene også til byens kemner (rodenummer 20/40). To av de påboende grunnene var såkalt odelsgrunn, hvor ingen leie er oppgitt, mens en tredje var en adelig grund hvor Ifer Christensen Raadmand mottok leia. De ni andre påboende grunnene betalte alle grunnleie til Manufakturhuset. Ni av grunnene der grunnleieren var påboende lå i Hollendergaten. Fem av disse betalte leie til Manufakturhuset, to til sognepresten i Domkirken, mens to av grunnene var odelsgrunner.

Odelsgrunn kan være en benevnelse fra GBB 1686 som trenger en kort forklaring. Det kan bety en grunn noen har odelsrett til. Det kan også være en skatteteknisk betydning, der odel betyr at grunnen var i privat eie men ikke var privilegert i adelig henseende. Trolig er begge betydningene dekkende, men odelsrett gjaldt også for adelige grunner.¹⁰²

Av de 42 ulike grunnene som er identifisert i hele rode 20 i GBB 1686, er det kun en eneste grunn hvor en kvinne eksplisitt er oppført som eier av grunnleieretten. Dette gjelder rodenummer 20/38, som ikke er en påboende grunn. Teksten i GBB 1686 er noe flertydig; *Hans Oufberg's tvende grunder udj Petter Northuusens gaard. Tilhører Janeke Jansdatter Middelstorf...* Teksten kan ikke forstås annerledes enn at Janeke Jansdatter Middelstorf disponerte grunnen, og leide den videre ut til Hans Oufberg. For øvrig gjelder dette også en tilhørende grunn. Eller som det står i grunnboka; *... noch it støkke grund, lang paa søndre side 13 ¼ al.; bred 7 al.; 2 ½ qtr.; efter grundebrev 1650 giver aarlig 1 riksdaler 12βl.* Videre kan det sies om Janeke Jansdatter Middelstorf at hun var bosatt i den 10. rode i 1689, med *j pike*. Hun betalte 4 ort i koppskatt dette året.

For rodenummer 20/16, med teksten; *Sabl: Wentzel Frederich Trojans effterlefuerschis paaboende grund*, kan det ha vært ei enke som disponerte grunnen. Men det er heller trolig det har vært barn, med familier, da ordet enke forekommer i GBB 1686. Om enka etter Wentzel Frederich Trojan fortsatt var i live i 1686 og bodde i huset i Hollendergaten, er det mest sannsynlig hun bodde der sammen med yngre familiemedlemmer, som hadde overtatt den formelle grunnleieavtalen. Dette siste er konkret uttrykt i GBB 1686 i forhold til den andre avdøde grunneieren, Hans Christensen i rodenummer 20/24, litt lenger borte i gata, der det står; *... effterfuerschis paaboende grund til gaden tilhører nu handes søn Hans Christensen Dreyer...* Bortsett fra det som er nevnt over og de tre grunnene det ikke kan knyttes direkte

¹⁰² Erslund 1989, s. 141, NHL s. 240, *Odelsgods*.

navn til, for eksempel rodenummer 20/46 der opplysningene i GBB 1686 kun er; *Endnu for en boed*, var alle de andre grunnleierne menn.

Som vist over var de fleste av grunnene i rode 20 ikke disponert av den opprinnelige grunnleieren men utleid til andre ved framleie. Vi har funnet at 15 grunner var *påboende* i 1686. Det vil si 15 av 42 grunner, altså 35, 7 %. Dette vil vi komme tilbake til blant anna i punkt 3.4.3 nedenfor, der mobilitet og flyttemønster blant beboerne vil bli drøfta. Under dette punktet vil også spørsmålet om hvor vidt betegnelsen *påboende grunn* er en tungtveiende indikasjon på leietakerens bosted sett i forhold til kopskattmanntallene diskuteres.

3.3.2 Yrkesammensetning for grunnleierne i den 20. rode

I dette punktet vil jeg søke å finne svar på flere viktige spørsmål om beboerne i den 20. rode. Hvilke yrker hadde de som eide grunnleierrettene i den 20. rode på slutten av 1600-tallet? Er det mulig ut fra GBB 1686 og ved hjelp av borgerbøkene å finne dette ut? Hvordan var i så fall yrkestilslutningen for de påboende grunnene, i roden generelt og i Hollendergaten spesielt?

Åtte ulike personer har en yrkesangivelse ved navnene i GBB 1686. To personer har tittelen *raadmand*. Dette gjelder Ifer Christensen, som hadde mange leieinteresser i den 20. rode og Bergen by som sådan, og Niels Sørensen. Den siste hadde tre sjøboder i rodenummer 20/45 (b) i *Belisgaard*, men som det fremgår av oppteignelsen i GBB 1686 var disse overtatt av Henrich Nielsen.

I rodenummer 20/6 bodde mester Frands Læchis. Dette er altså en påboende grunn. Ifølge BB 1 var det en Frantz Andersen Lech, som var *bartskjærer* av fag og som tok borgerbrev 15. november 1659. Kopskattmanntallet fra 1683 opplyser om en Mr. Frantz Lech, som var barberer og bodde i den 19. rode. Formodentlig den samme Frands Lech som også er oppført i kopskattmanntallet fra 1689. Om disse opplysningene dreier seg om en og samme person er usikkert. Men kopskattmanntallene fra 1645, 1683 og 1689 har ingen opplysninger om personer med navn som ligner mer.¹⁰³

I rodenummer 20/25 og 20/28 var to skomakere eiere av grunnleierretten. Om den første, *Arent Ritzeron Schoemagers grund*, opplyses det at den ikke var påboende i GBB 1686. Den andre grunnen en skomaker hadde grunnleierretten til var en påboende grunn. *Hendrich Eilertzen Schomagers paaboende grund*. Men det er innført over linja følgende; *Nu Claus Marcman*. Derfor kan vi vite, eller anta, at det bodde en skomaker i rodenummer 20/28,

¹⁰³ Kopskattmanntallene 1645, 1683 og 1689. Digitalarkivet

som i dag er Hollendergaten 5, før registreringa av GBB 1686. Nå skal det også sies at en lengre nede på samme side i GBB 1686 kan lese at Claus Marchmand også hadde leieinteresser i rodenummer 20/32. Denne grunnen tilhørte tidligere, nå salige, Henrichh Eilers. Det kunne vært fristende å tro Eilers er en feilskrivning av Eilertzen, og at de to på et tidspunkt hadde bytta grunner seg i mellom. Men det er kanskje mer trolig at Eilers er rett skrevet, og at han kan ha vært far eller bestefar til skomaker Henrichh Eilertzen, hvor da *zen* er en avledning av *sen* eller *son*. Navnet Henrichh Eilers er oppført i Borgerboka 1600-1751 for en som tok borgerskap så tidlig som 1627.¹⁰⁴

Den neste yrkesbetegnelsen en finner i GBB 1686 er for to bakere i rodenummer 20/31. Disse het Jochum og Hans Giefuertz. Grunnen tilsvare det som i dag er Hollendergaten 2. Betegnelsen i GBB 1686 er *Jochum og Hans Giefuertz Baggers grund, kaldes Indre Glimbtens grund*.

Den siste personen med tittel vi finner i den 20. rode i GBB 1686 var også på *Indre Glimbtens grund*. Det var Capitain Henrichh Greve. Han hadde en såkalt; *paaboende grund*. For disse grunnleierne i *Indre Glimbtens grund* er opplysningene få i forhold til størrelsen på leia og målene på grunnene. Men det er kanskje naturlig å tenke at Greve har hatt bolig der, mens de to andre har hatt bakeri, da Hollendergaten 2 er en relativt stor grunn (se kart 1).

3.3.3 Oppsummering

To rådmenn, en bartskjærer, to skomakere, to bakere og en kaptein er de yrkesbetegnelsene GBB 1686 opplyser om. Disse yrkene forteller om enkelte meget velholdne personer med grunnleieforhold i rode 20. Rådmennene hadde en lønn fra bykassa på 200 riksdaler i 1662¹⁰⁵, og kapteinen tilhørte adelen (se punkt 3.5.12). Bakere, barteskjærere og skomakere var av byens høyest formuende håndverkere i 1645 og 1657.¹⁰⁶ Forøvrig fantes det 21 bakere, 23 skomakere og fem barteskjærere i hele byen i 1645. I 1714 var det 20 bakere, 29 skomakere og 11 barteskjærere i byen.¹⁰⁷ Dette kan tyde på at den 20. rode i en viss grad bar preg av å være bosatt av personer med høy sosial status og et høyt inntektsnivå.

Den største enkeltyrkesgruppa i rode 20 var som i byen ellers tjenerskapet. I 1683 hadde 16 personer tittelen *pige*, to *ammer* og to *drenge*. I 1689 var det 12 *piger*, en *amme* og sju *drenge*.¹⁰⁸ Alle disse var bosatt ulike steder i roden og inngikk som deler av de ulike husstandene.

¹⁰⁴ Jfr. BB 1

¹⁰⁵ Fossen 1979, s. 358.

¹⁰⁶ Fossen 1979, s. 250-252.

¹⁰⁷ Fossen 1979, s. 661.

¹⁰⁸ Jfr. kopskattmantellet 1683 og 1689.

3.4 KOPPSKATTMANNTALLET 1683 OG 1689

En forordning fra Christian den femte av 16. desember 1682 angir detaljer om hva den enkelte person skulle betale i kopp- og eller kvegskatt. En forordning fra Christian den femte av 18. januar 1689 forteller om detaljene rundt kopp- og kvegskatten 1689 til 1690.¹⁰⁹ Koppskattmanntallet 1689 for den 20. rode forteller hva hver husstand betalte i skatt. Stilling forteller i begge manntallene gjerne om hvem den enkelte skulle lignedes for (ektefelle, barn, tjenere og andre medlemmer av husstanden) eller hva han skulle lignedes som (yrke).

For personene skattemanntallet forteller om i 1683 opplyses det hvilken skatteklasse de tilhørte. Det var fire skatteklasser. Den første klassen, klasse 1, omfatter alle rangpersoner i samsvar med den rangordningen som fastsatt i kongelig forordning i 1670. Bare ni personer, med tilhørende familier til sammen 40 personer, tilhørte denne klassen i Bergen.¹¹⁰ Det var ingen fra skatteklasse 1 bosatt i den 20. rode. Klasse 2 bestod av lavere adelsmenn og embetsmenn, storkjøpmenn og storredere og andre, med årlig inntekt på over 200 riksdaler. Klasse 3 bestod av en rekke embetsmenn og de fleste handelsborgerne, skipperne og håndverkerne. Den 4. skatteklassen besto av arbeidere, fiskere, soldater, lavere formuende handelsborgere og håndverkere. Fra alle de tre laveste klassene var mange bosatt i den 20. rode, noe jeg vil komme tilbake til i en mer detaljert analyse seinere i framstillinga.

Listene har seks kolonner i koppskattmanntallet fra 1683. Første kolonna er fornavn. Dette er som oftest oppført, men ikke alltid. Andre kolonna er for etternavn, og er stort sett bare ført opp for husstandens hovedperson, mens de underordna husstandsmedlemmene følger så med enten fornavn eller *tittel*. For eksempel er Anders Faal oppført over *Konen og Sl. Olle Christensens Enche*. Det betyr at Anders Faal var gift og bosatt med kona. Og videre at de hadde en enke etter Olle Christensen bosatt i sitt hus. I den fjerde kolonna står hvilken skatteklasse vedkommende tilhørte. For Anders Faal og kona står det at de tilhørte klasse 4. Dermed kunne de ha hatt barn under 10 år i huset. De to siste kolonnene er for hhv. *kjønn* og *rode*. Den tredje kolonna, som for øvrig er der både *konen* og *Sl. Olle Christensens Enche* står oppført, kalles *Stilling*. Men som vi har vært inne på før, det er tydelig at her snakker vi ikke kun om yrke og/eller sivilstand. Denne kolonna har opplysninger om antall barn, sønner og døtre, om inneboende slektninger eller andre, om eventuelle tjenere, ammer eller lignende, og yrkestitler.

¹⁰⁹ Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve: 1683-1699.

¹¹⁰ Fossen 1979, s. 500.

En kolonne for anmerkninger fins også, men dette gjelder kun for en person i den 20. rode. Dette er Karen Størchsdatter, med *j pige* som *stilling*, skatteklasse 3 og anmerkningen; *j Kiører best*. Dette kan tolkes slik at Karen Størchsdatter hadde en inneboende pike i sin husstand, som hun var skattepliktig for, og at hun også eide en hest. Hesten måtte Karen betale skatt for. Kong Christian den femtes forordning angir at man måtte betale 3 ort og 16 skilling i kvegskatt, for så vel kjørehest som ridehest.¹¹¹ For øvrig er dette det eneste *keveget* i den 20. rode skattemanntallene forteller om. I de andre rodene fantes 31 andre hesteiere som eide til sammen 43 hester.¹¹² Det vil si at det var i underkant av to hester per rode. Når Karen betalte 1 ort og 8 skilling for piken og 1 ½ riksdaler *for hver af dennem selv*, betalte hun til sammen 2 riksdaler og 3 ort i kopp- og kvegskatt.¹¹³ Jeg vil komme tilbake til Karen Størchsdatter lengre nede i framstillinga, der flere kilder om tilværelsen for beboerne i den 20. rode på slutten av 1600-tallet og videre skal trekkes inn.

Koppskattmantallet fra 1683 og 1689 er av stor interesse og anvendelighet i forholdt til å finne igjen navn fra GBB 1686. Det beste koppskattmantallet er i følge Fossen det fra 1683. Det fins hele ni koppskattmantall fra perioden 1681 til 1699,¹¹⁴ noe som uttrykker klart at denne skatten hadde et preg av årvisshet heller enn å være ekstraordinær, som den var tidligere og som også uttrykkes i den kongelige forordningen av 1683 (se 1.2.3 over). Mantallet for koppskatten 1683 forteller om 1459 husstander i byen som helhet. *Av disse var 1197 ektepar, 132 enker, 51 enkemenn, 47 enslige menn og 32 enslige kvinner, til sammen 2. 656 personer.*¹¹⁵ I tillegg var det barn, pleiebarn, slektninger, tjenere, svenner, drenger, geseller, læregutter, ammer og andre. Koppskattmantallet fra 1683 inneholder ifølge Fossen i alt 5.391 personer, men ifølge mantallet slik det framstår på Digitalarkivet er tallet 5. 398. Av disse er 103 personer registrert under den 20. rode.

Manntallene er bygd opp omkring hver husholdning. Husholdningens hovedperson er nevnt først, og de eventuelle underordna husstandsmedlemmene deretter.

Utgangspunktet for mantallene var et økonomisk formål. Denne skatten skulle betales av alle over 15 år, så det var disse som var viktig å få med i mantallet. Listene inneholder likevel opplysninger om antall barn, med unntak av barn under 10 år med foreldre som befant seg i skatteklasse 4.¹¹⁶ For eksempel står *Wenchie Olsdatter* i skatteklasse 4 som var bosatt i den 20. rode, oppført med *j datter*. Det betyr at Wenchie Olsdatter da hadde en

¹¹¹ jfr. *Christian den femtes forordninger, 1682, 18. desember*, s. 861.

¹¹² jfr. Koppskattmantallet 1683.

¹¹³ jfr. *Christian den femtes forordninger, 1682, 18. desember*, s. 860, 861. Koppskattmantallet 1683.

¹¹⁴ Fossen 1979, s. 497.

¹¹⁵ Fossen 1979, s. 498.

¹¹⁶ Fossen 1979, s. 498.

hjemmeboende datter over 10 år. Harald Hals sier i sin artikkel om *kevernskattmantallet, Folketall og sosial lagdeling i Trondheim i 1687*, at det vanligvis bare var voksne personer bosatt i foreldrehjemmet som blei oppført som sønner eller døtre, mens mindreårige blei oppført som barn.¹¹⁷ Om dette også gjelder for koppskattmantallene i Bergen i samme tidsperiode, kan det peke i retning av at for eksempel Wenchie Olsdatter da hadde en hjemmeboende datter på over 15 år. Andre steder er hele *barneflokk*en ført inn med fornavn. Da er det i den digitaliserte utgava av koppskattmantallene ført inn ei stjerne (*) bak et farsnavn, for å vise at farsnavnet er lagt til på grunnlag av kontekst, f. eks. ved en klamme i teksten, eller at farsnavn kun er nevnt på første person og at det bare er merker som angir repetisjon på de andre barna i familien. Et eksempel på en slik føring fra den 20. rode er oppføringa av *Clas Hyschen, brøgger*, bosatt i rode 20, skatteklasse 2. Hans navn står over Anne Gefuers, som var kona. Men, det er ikke oppført *konen* i kolonna for stilling. Så følger; Peter, Dirich, Grete og Giske, alle med Hyschen og stjernemarkering, altså fordi etternavnet er ført til på grunnlag av konteksten. Det står i kolonna for stilling *4 børn* etter hvert av barna.

Det er viktig å huske at for eksempel *Olsdatter* ikke er et etternavn, men et patronymikon, dvs. det forteller hvem som er far. Etternavn er et relativt nytt fenomen, og skikken med at ektekvinner skulle ha ektemannens etternavn var ikke vanlig. På 1600-tallet er det vanlige at hustruer blir omtalt som f. eks. *Zacharias Anderssens kone*.

Dette gjelder for eksempel også for *Melchor Ellerborst*, som hadde en påboende grunn i rodenummer 20/48 (1) etter GBB 1686. Han tilhørte skatteklasse 3 og var bosatt i rode 22 i 1683. Han var gift med Anne Povelsdatter og hadde døtrene Ellen, Maria og Johanne Elsebe. Et anna viktig poeng her er at disse barna sannsynligvis har vært i skattepliktig alder, som vil si over 15 år, da formuesklasse 3 er innført for hver enkelt familiemedlem.

I koppskattmantallet av 1689 er denne familien oppgitt som at de hadde *j barn, j pige og j sønn*. Dette kan sjølsagt komme av flere forhold. Kanskje hadde de fått flere barn, som da er oppført som *barn* i mantallet seks år seinere, og kanskje var et eller flere barn flytta ut av forelderhjemmet. Kanskje var sønnen nådd skattepliktig alder i løpet av de siste seks årene og derfor oppført som *j sønn* i det siste mantallet, mens han ikke var tatt med i mantallet fra 1683 som mindreårig. Oppføringa av *j pige* i det siste mantallet gjelder for øvrig ikke en av døtrene, men derimot en tjenestepike. Det må også tas i betraktning at det kanskje var en viss unøyaktighet i føringa av koppskattmantallene.

¹¹⁷ Hals 1981, s. 124.

Koppskattmantallet fra 1689 er noe annerledes bygd opp enn koppskattmantallet fra 1683. Her er det ikke opplyst hvilken skatteklasse personene tilhørte, men derimot hvor mye hver enkelt betalte i skatt. Det opplyses for eksempel at Anders Andersen Pych i den 20. rode var tilhørende i skatteklasse 3 i 1683. I mantallet fra 1689 fortelles det at han betalte 3 riksdaler i skatt. Begge mantallene har en angivelse av *stilling*. I denne kolonnen er det oppført yrke, antall barn o. a. I mantallet fra 1683 er Lisbet Pedersdatter oppført som tilhørende i skatteklasse 4. Det opplyses ikke eksplisitt at hun var kona til bokhandler Eggert Cassuben, men i kirkebøkene får vi vite at de to gifta seg i 1670.¹¹⁸ I 1689 betalte hun 3 ort i koppskatt. Mens hun for øvrig var oppført uten stilling i 1683, er hun oppført som *Konen* i 1689. Anders Andersen Pych er oppført uten stilling begge steder. For øvrig fins det to personer med navn Anders Andersen Pych i koppskattmantallet fra 1683. Den ene er oppført bosatt i den 20. rode, mens den andre er bosatt i den 8. rode. Dette er snakk om et brødrepar, noe vi kommer tilbake til seinere i dette kapitlet.

Mantallet for koppskatten 1683 inneholder 103 personer i den 20. rode. 10 personer hører til skatteklasse 2, mens 48 personer høre til skatteklasse 3 og 45 i skatteklasse 4. Alle de 10 personene i klasse 2 tilhørte husstanden til Clas Hyschen og Anna Gefuers. Denne formuende familien var fortsatt beboere i rode 20 i 1689. De øvrige 93 personene fordelte seg på 18 husstander i klasse 4 og 11 husstander i klasse 3.

Skattemantallet av 1683 inneholder mange navn fra GBB 1686 som kan knyttes til den 20. rode. Men bare to av 23 navn fra GBB 1686 kan identifiseres i skattemantallene fra 1683, som bosatte i den 20. rode. Dette skyldes at koppskattmantallene oppgir navnet på husstandens hovedperson og tilhørende husstandsmedlemmer som var av relevans for utregninga av skatten. I tillegg var enkelte fritatt for skatten, samt at mange personer og familier endra bosted mellom tidspunktet for de ulike registreringene. Disse ulike momentene ved bostedsmønsteret vil bli ytterligere diskutert under punkt 3.4.3.

Eksempel på oppføring fra koppskattmantallet 1683:

Navn-----	Stilling--	-Sk. Kl.	-kjønn	- Rode
Willum Hedvart **	Mr.	3	m	22
Jan Hedevart*	5 børn	3	m	22
Dorete Hedevart*	5 børn	3	f	22
Anne Beate Hedevart*	5 børn	3	f	22
Villum Hedevart*	5 børn	3	m	22
Elisabet Hedevart*	5 børn	3	f	22

Tabell 4.

¹¹⁸ Vigde i Bergen 1663-1816. Digitalarkivet.

3.4.1 Grunnleiere og bosatte i den 20. rode sammenligna med kopperskattmantallet 1683

I alt 23 personer er identifisert som eiere av grunnleierrett ulike steder i den 20. rode i 1686, og også oppført i kopperskattmantallet fra 1683. Tabellen nedenfor gir en oversikt.

Personer med grunnleierrett i den 20. rode etter GBB 1686 og oppføring i kopperskattmantallet 1683

Nr.	Navn	Stilling	Skatteklasse	Kjønn	Rode i 1683	Rodenr. i 20. rode, 1686
1	Johan Mejer	6 børn	3	m	12	2
2	Hans Gefuers	3 børn	3	m	19	31
	Hans Gefuers	vnge	4	m	21	31
	Hans Gefuers Gl.		3	m	21	31
3	Frantz Lech	barberer Mr	3	m	19	6
4	Peder Joensen	Bager	3	m	19	5
5	Bøi van Bolten	Mr.	3	m	22	15
6	Arent Ridzerou	skomager	3	m	3	25
7	Dirich Wortmand*	4 børn	3	m	14	18
8	Baltzer Thurman		3	m	22	26
9	Willum Hedevart	Mr.	3	m	22	29
10	Villum Wessell		3	m	22	30
11	Claus Marchman		3	m	22	28 og 32
12	Isach Vessell		3	m	22	33
13	Hendrich Wessell	2 børn	3	m	22	33
14	Abraham Vessel	j Søn	3	m	22	34
15	Arent Thønnesen		3	m	22	35
16	Hans Hendrich Slytter	2 børn	3	m	12	37
17	Olle Jensen**	Skind Kremmer	3	m	12	40
	Olle Jensen	schindkremmer	3	m	14	40
18	Albert Sneell		3	m	22	43
19	Anders Pychs		3	m	20	45 (a)
20	Zacharias Olsen	3 børn	3	m	20	44
21	Jochum Bul		3	m	17	45
22	Iffuer Christensen		2	m	7	27 og 47
23	Melchor Ellethorst		3	m	22	48

Tabell 5. Opplysninger på grunnlag av GBB 1686 sammenligna med kopperskattmantallet 1683.

**GBB 1753 nevner en Diderich Woltmans grund, hvor eieren av leieretten kan være Dirich Wolpmand, som nevnes i kopskattlista fra 1689 og som nevnes som Dirich Wortmand i kopskattlista fra 1683, og som var bosatt i den 14. rode. ** Kopskattmantallet oppgir to personer ved navn Olle Jensen, begge skindkremmere.*

Personer som er ført opp flere ganger i tabellen er ført opp flere ganger i kopskattmantallet med sammenfallende opplysninger. Dette kan skyldes feil i kopskattmantallet eller at det er flere personer med samme navn. Nummereringa lengst til venstre i tabellen er for å lette den videre analysen.

I rodenummer 20/ 6 bodde mester Frands Læchis. Ifølge BB 1 var det en Frantz Andersen Lech, som var *barteskjærer* av fag og som tok borgerbrev 15. november 1659. Kopskattmantallet fra 1683 opplyser om en Mr. Frandz Lech, som var barberer og bodde i den 19. rode. Formodentlig den samme Frands Lech er også oppført i kopskattmantallet fra 1689 bosatt i den 19. rode. Om disse opplysningene dreier seg om en og samme person er usikkert. Men kopskattmantallene fra 1645, 1683 og 1689 har ingen opplysninger om personer med navn som ligner mer.

Som vi ser ut av tabell 5 var det kun to personer med grunnleierett i rode 20 etter GBB 1686 som også er oppført som bosatte i den 20. rode i 1683. Dermed var 21 av 23 personer som vi har knytta til rode 20 i 1686 ikke bosatt i denne roden ved registreringa av kopskattmantallet fra 1683. Dette kan ha flere årsaker, som nevnt over. Men kan også i stor grad skyldes at boligmarkedet ikke var tufta på sjøleie, men derimot utleie. Personer som hadde en grunnleierett et sted leide gjerne ut denne og bodde et anna sted, hvor man enten hadde grunnleierett eller leide av andre som hadde slik rett. Altså var forholdene rundt bruksrett av bygninger i vesentlig grad bygd opp rundt utleie, eller framleie, av boliger, verksteder etc.

3.4.2 Grunnleiere og bosatte i den 20. rode sammenligna med kopskattmantallet 1689

Sammenligner vi de opplysningene vi har fra GBB 1686 med kopskattmantallet fra 1689, altså kun tre år etter, ser vi at bare Anders Andersen Pych fortsatt bor i den 20. rode. Vi formoder dette er samme person som også bodde der seks år tidligere. Han er oppført som Anders Pych for de *tvende soeboed grunder i Bellisgaard* som han disponerte. Han hadde flere grunner, og formodentlig også flere i den 20. rode, da disse to sjøbodene i rodenummer 45 (a) sikkert ikke egnet seg for boligformål. Vi skal som nevnt over undersøke forholdene rundt Anders Andersen Pychs *hus og grunde* nærmere seinere i dette kapitlet.

Det er sjølsagt også mulig at fortsatt flere andre fra GBB 1686 bodde i den 20. rode, men kanskje var de fritatt for skatten eller ikke fins i mantallet av andre grunner.

Zacharias Olsen var som vi har sett, en av dem vi fant registrert bosatt i den 20. rode i 1683. I 1689 var han bosatt i den 22. rode.

Koppskattmantallet for 1689 inneholder kun 76 personnavn i den 20. rode, mot 103 i 1683. I byen samla var det 5 398 personer som var koppskattepliktige i 1683, men det tilvarende tallet seks år seinere var 3 275. Det vil si en reduksjon på nesten 40 % i byen totalt, men en reduksjon på bare 26 % for den 20. rode.

Personer med grunnleierrett i den 20. rode etter GBB 1686 og oppføring i koppskattmantallet 1689

Nr.	Navn	Stilling i 1689	Skatt i 1689	Rode i 1689	Rodenr. i 20. rode i 1686
1	Thomas Petersen Midzel		1 rdlr.	15	1
2	Hans Gievers	skomaker	1 rdlr. 3 ort	17	31
	Hans Gievers		2 rdlr.	21	31
3	Frantz Lech	Mr	2 rdlr.	19	6
4	Peder Joensen	bager	3 rdlr.	19	5
5	Robbert Wolpmand		1 rdlr. 3 ort	19	3
6	Dirich Wolpmand*	j Søn	2 rdlr.	14	18
7	Lyder Meier		1 rdlr.	22	23 a og b
8	Arnt Ritzerow		2 rdlr.	3	25
9	Baltzer Turmand		1 rdlr.	22	26
10	Claus Marchmand		2 rdlr.	22	28 og 32
11	Isach Wessell		3 ort	22	33
13	Abraham Vessel		1 rdlr.	22	34
15	Henrichh Slutter**	2 børn	6 rdlr.	22	37
16	Olle Jensen	Skind Kremmer	3 rdlr.	12	40
	Olle Jensen	schindkremer	1 rdlr.	14	40
17	Albert Snel		3 ort	22	43
19	Zacharias Olsen		1 rdlr. 3 ort	22	44
20	Jochum Boll***		1 rdlr. 3 ort	17	45
21	Anders Andersen Pych		3 rdlr.	20	45 (a)
22	Melchor Elmerhorst****		3 rdlr.	22	48

Tabell 6. Opplysninger på grunnlag av GBB 1686 sammenligna med koppskattmantallet 1689.

**GBB 1753 nevner en Diderich Woltmans grund, hvor eieren av leieretten kan være Dirich Wolpmand, som nevnes i koppskattlista 1689 og som nevnes som Dirich Wortmand i koppskattlista 1683, og som var bosatt i den 14. rode.*

***Koppskattmantallet 1689 skriver navnet Henrichh Slutter. Koppskattmantallet 1683 skriver navnet Hans Hendrich Slytter, mens GBB 1686 skriver navnet Hendrich Slütter.*

****Koppskattmantallet 1689 skriver navnet Jochum Boll. Koppskattmantallet 1683 skriver navnet Jochum Bul. GBB 1686 skriver navnet Jochum Boll.*

*****Koppskattmantallet 1683 skriver navnet Ellerhorst. Koppskattmantallet 1689 skriver Elmerhorst. GBB 1686 skriver navnet Ellerhorstis.*

Tabell 6 viser at det kun var Anders Andersen Pych som var bosatt i rode 20 i 1689, av de personene vi har knytta til roden etter GBB 1686 og som er registrert i koppeskattmannntallet 1689. De forholdene som nevnes under tabell 5, for koppeskattmannntallet 1683, var også tilstede ved registreringa av koppeskattmannntalet for 1689.

3.4.3 Mobilitet - sammenligning av bosted oppgitt i koppeskattmannntallene 1683, 1689 og GBB 1686

Mobilitet og flyttemønster har blitt grundig behandla av Morten Bjørndal i hans hovedoppgave fra 1999, *Bostedsflytting i Bergen 1865-1900 : kartlegging av det interne flyttemønsteret*. Her konkluderes det med at befolkningen bosatt på Nordnes i Bergen i andre halvdel av 1800-tallet var *nokså bofaste*, at det var *en tendens til økt homogen sosial struktur* og at *selve flyttemønsteret var særlig kontrollert av faktorene alder- og livsryklusnivå og sosioøkonomisk gruppe*.¹¹⁹ Bjørndal viser at den ekspanderende arbeiderklassen på slutten av 1800-tallet bidro til økte sosiale skiller bydelene mellom. Men på slutten av 1600-tallet var kanskje flyttemønsteret mer prega av bofasthet og ellers de andre forholdene Bjørndal nevner? Ved å sammenligne koppeskattmannntallene og GBB 1686 kan vi belyse dette spørsmålet.

Navn	Koppeskattmannntallet 1683 Rode	Koppeskattmannntallet 1689 Rode	Påboende grunn i den 20. rode jfr. GBB 1686
Hans Gievers	17	17	Rodenr. 20/31
Jochum Gievertz	Ikke registrert	24	Rodenr. 20/31
Henrich Grefue	17	19	Rodenr. 20/31
Frandz Lech	19	19	Rodenr. 20/6
Peder Joensen	19	19	
Dirich Wolpmand	14	14	
Arnt Ritzerow	3	3	
Baltzer Turmand	22	22	Rodenr. 20/26
Claus Marchmand	22	22	Rodenr. 20/28
Isach Wessell	22	22	Rodenr. 20/33
Abraham Vessel	22	22	
Henrichh Slutter	12	22	
Olle Jensen	12	12	Rodenr. 20/40
Olle Jensen	14	14	Rodenr. 20/40
Albert Snel	22	22	Rodenr. 20/43
Zacharias Olsen	20	22	Rodenr. 20/44

¹¹⁹ Bjørndal Morten, 1999 punkt 9.5

Jochum Boll	17	17	
Anders Andersen Pych	20	20	
Melchor Elmerhorst	22	22	Rodenr. 20/48
Claus Marchman	22	22	Rodenr. 20/32
Johan Mejer	12	Ikke registrert	
Willum Hedvart	22	Ikke registrert	Rodenr. 20/29
Villum Wessel	22	Ikke registrert	
Henrich Wessel	22	Ikke registrert	
Arent Thønnesen	22	Ikke registrert	Rodenr. 20/35
Bøy van Bolten	22	Ikke registrert	
Iffuer Christensen	7	Ikke registrert	
Thomas Petersen Midzel	Ikke reistrert	15	
Robbert Wolpmand	Ikke registrert	19	
Lyder Meier	Ikke registrert	22	
Frederich Lokner	Ikke registrert	Ikke registrert	Rodenr. 20/13b

Tabell 7. Rodenr. Oppgitt bosted: Opplysninger på grunnlag av GBB 1686 sammenligna med kopskattmantallet 1683 og 1689.

I tabell 7 finnes 30 ulike personnavn henta fra GBB 1686 (Ole Jensen har to oppføringer, men regnes her som en person), som alle eide grunnleierett til en eller flere grunner i den 20. rode. Tabellen er utarbeida med bruk av tre kilder, eller variabler. Vi kan se av tabellen at 15 av personene er registrert med såkalt *påboende* grunn. Det vil si at vi med stor sikkerhet kan si at de bodde på grunnen rundt registreringa av grunnboka. 11 av personene er registrert i alle tre variablene. Men ingen av dem er registrert bosatt samme sted hele perioden. Den ene personen som hadde en påboende grunn i GBB 1686 og er registrert i kopskattmantallet 1683, Zacharias Olsen, ser ut til å ha flytta til den 22. rode mellom registreringa av GBB 1686 og kopskattmantallet 1689. Mens Anders Andersen Pych, som er bosatt i den 20. rode ved registreringa av kopskattmantallene, ser ut til å ha vært bosatt i den 22. rode ved registreringa av GBB 1686.¹²⁰

Altså finner vi 15 personer i tabellen over som hadde eierinteresser i den 20. rode på slutten av 1600-tallet, men som sannsynligvis ikke bodde der sjøl. Ni av personene er kun registrert i en av variablene. Det er derfor ikke mulig å si noe om flyttemønsteret for disse. Det er likevel interessant at fire av de åtte var bosatt i den 22. rode. Dette var tilfellet for mange av personene med grunnleierett i den 20. rode. Hele 12 personer av 31, nesten

¹²⁰ Jfr. GBB 1686 folio 146.

39%, var bosatt i den 22. rode i 1683. Vi ser at tre personer var bosatt i den 12. rode, to i den 17., to i den 19. og to i den 20. rode i 1683.

Flere personer med *påboende grunn* er registrert bosatt i samme rode, men altså ikke rode 20, i kopskattmantallene 1683 og 1689. Det vil si tre år før og tre år etter GBB 1686. Hele sju personer er registrert bosatt i den 22. rode i begge kopskattmantallene, en i den 17. og en i den 19. rode og på *bofast grunn* i rode 20 i 1686. Dette kan skyldes at personene flytta fram og tilbake mellom de samme rodene i løpet av seks år. Altså at listene stemmer. Det kan skyldes at grensene mellom rodene har blitt endra. Det kan også skyldes at betegnelsen *påboende grunn* er lite troverdig som indikasjon på faktisk bosted. Eller det kan skyldes feil i enten GBB 1686 eller kopskattmantallslistene. I forhold til endring av grensene mellom rodene hadde dette vært en mulig forklaring om det dreide seg om tilgrensende roder. Rode 22 grenser ikke til rode 20, men ligger i området rundt Øvregate over Bryggen, så denne muligheten kan vi se bort fra. Jeg tror løsninga her må ligge i at personene har flytta fra rode 17, 19 eller 22 til rode 20 mellom registreringa av kopskattmantallet i 1683 og registreringa av GBB1686, slik det framgår av listene. Men så har man ved registreringa av kopskattmantallet i 1689 brukt lista fra 1683, uten å vektlegge flytting fra en rode til en anna så nøye. Dermed vil jeg konkludere med at benevnelsen *påboende grunn* er en god indikasjon på at leietageren faktisk bodde på grunnen. Spesielt er det tilfellet av at sju leietagere fra den 22. rode i 1683 alle er registrert med påboende grunner i GBB 1686, og det oppsiktsvekkende ved at alle ifølge kopskattmantallet fra 1689 skulle ha flytta tilbake til rode 22 har leda fram til konklusjonen. Et anna moment er, som nevnt over i punkt 1.2.2, at GBB 1686 en registrering for hele perioden fra 1686 til 1696. Overstrykninger og innsetninger i GBB 1686 viser nettopp mobiliteten mellom 1686 og 1696, Dette gjelder for eksempel for rodenummer 20/28, som er ført på følgende måte i grunnboka;

"~~Hendrich Eilertzen~~ Schoemagers ^{\Nu Claus Marchman [?] /} paaboende grund"¹²¹

Vi vet jo ikke når Claus Marchman blei ført inn i boka, det kan ha vært i 1687 eller 1696.

Dette kan medføre at personene har blitt registrert riktig i begge kopskattmantallene, men har flytta og blitt registrert på en bofast grunn i GBB 1686 mellom 1689 og 1696. Men dette rokker heller ikke ved antagelsen av at personene må ha flytta minst en gang, om enn over en periode fra 1683 til 1696.

Ser vi alle de tre variablene samla flytta 16 av de 31 personene minst en gang i løpet av de seks årene fra 1683 til 1689. Det vil si at nesten 52% bytta bosted. Holder vi de åtte som bare er registrert i en variabel utafør, flytta nesten 70% av personene minst en gang i

¹²¹ Jfr. GBB 1686

løpet av disse seks årene, eventuelt i løpet av de 13 årene mellom 1683 og 1696. Dette gjelder bare den lokale flyttinga, innad i byen fra en rode til en anna. Personer har nok også flytta fra en bolig til en anna innafor roden og noen har også flytta fra byen.

3.4.4 Konklusjon

Over er det i tabellene 4, 6 og 7 vist oversikt over bosted for personer som hadde tilknytning til den 20. rode etter GBB 1686 ved registreringa av koppskattmantallene i 1683 og 1689. Vi har sett at 21 av 23 personer som vi har knytta til rode 20 i 1686 ikke var bosatt i denne roden ved registreringa av koppskattmantallet fra 1683. I 1689 var alle registrerte navn fra GBB 1686 bosatt i andre roder, bortsett fra en. Dette meiner jeg skyldes enten at man brukte koppskattmantallet fra 1683 ved utarbeidinga av koppskattmantallet for 1689, og at det dermed oppsto en feilregistrering av de som hadde flytta mellom rodene. Eller det kan også være at opplysningene om leieforhold av *bofast grunn* i GBB 1686 har blitt registrert etter nedtegnelsen av koppskattmantallet fra 1689, før registreringa av grunnboka var ferdig i 1696. Likevel lar det seg gjøre å konkludere med at bostedsmønsteret i den 20. rode på slutten av 1600-tallet bar preg av en utstrakt lokal mobilitet. Mennesker flytta ofte fra den ene roden til den andre. Av de 15 personene som hadde en *påboende* grunn i rode 20 i 1686, flytta 14 personer minst en gang innad i byen i løpet av perioden fra 1683 til 1689, eller seinest 1696. Av roder som peker seg ut som vanlig sted å flytte til eller fra for personer med tilknytning til rode 20, ser vi at rode 19 og 22 peker seg ut. Dette kan være mer tilfeldig. Alle disse rodene ligger innafor et relativt lite geografisk område i Bergen. Men dette tyder på at den 20. rode var en integrert del av byen, og ikke en segregert og isolert bydel.

3.5 GRUNNLEIERE OG BOSATTE I DEN 20. RODE SAMMENLIGNA MED GRUNNBØKENE, KOPPSKATTMANNTALLENE, BORGERBØKENE OG KIRKEBØKENE

Jeg vil i dette kapitlet ta for meg en rekke personer jeg har knytta til ulike grunner i den 20. rode. Her vil jeg belyse enkeltpersonenes liv ved også å benytte kirkebøker som supplerende kilder. For enkelte grunner vil jeg trekke inn resultater fra Asgaut Steinnes artikkel om Hollendergaten for bedre å belyse grunnenes utvikling tidlig på 1600-tallet, eller enda lengre tilbake. Personenes bosted, yrker, sivilstatus og barn vil trekkes fram, i tillegg til

at den enkeltes etniske opprinnelse. Utvalget av personer og grunner kan være illustrerende for forholdene i hele roden.

3.5.1 Rodenummer 20/6 Mester Frands Læchis

Mester Frands Læchis hadde en påboende grunn i den 20. rode i 1686. Dette var rodenummer 20/6, Vågsallmenningen 10 (Torgallmenningen 10), som ligger på hjørnet mot Nedre Korskirkeallmenningen.¹²² Ved denne grunnen er det oppgitt i GBB 1686; *Mester Frands Læchis paaboende grund, bred ofuen til ved Torfuit 14 all: 1 1/2 qtr., igiennem hnuuſet 19 al., lang paa nore side 14 1/4 al., og ved Torfuit neden til 14 al., effter grundebref dat: 1659 gifuer -- 1 rdr 1 ort*

Det opplyses her at grunnen har *Torfuit* på begge sider. Men det må med dette meines de nevnte allmenningene.

Som nevnt under punkt 3.3.2 er Mester Frands Læchis sannsynlig den samme som barberer Frandz Lech. Han var *Barteskjærer* av fag og tok borgerskap i fødebyen 15. november 1659. Kirkebøkene har ingen opplysninger om verken han eller Anne Frandses, som var ektefellen, etter oppføringa i koppskattmantallet fra 1683 og 1689. De tilhørte skatteklasse 3 i 1683 og krevdes for 2 riksdaler hver i koppskatt i 1689.

Sia kirkebøkene ikke sier noe om verken Frandz Lech eller Anne Frandses, eller *Konen Ms Frans* som er hennes *stilling* i koppskattmantallet fra 1689, er det mest trolig de har dradd fra byen. Rundt registreringa av GBB 1686 har de sannsynligvis vært bosatt i den 19. rode da de er registrert der både i mantallet fra 1683 og 1689. Men det har vært fullt mulig å drive næringsvirksomhet fra Vågsallmenningen 6 og kanskje ha bosatt en læregutt eller to der. Sjølsagt er det også mulig barberer Lech og kona også har bodd der akkurat ved registreringa i GBB 1686, som jo er nedtegna helt fram til 1696. Altså kan de ha flytta fra rode 19 til rode 20 etter registreringa av koppskattmantallet i 1689, som nevnt over i punktene 3.4.3 og 3.4.4.

3.5.2 Rodenummer 20/45 Anders Andersen Pych

Det er to brødre ved navn Anders Andersen Pych, hvor den ene hadde grunner på Strandsiden og den andre i Vågsbotn. Når det gjelder oppføring i borgerboka kan dette være to brødre fra Glomnes i Nordfjord.¹²³ De tilhører begge skatteklasse 3.¹²⁴ De eier til sammen grunnleieretten, altså hus, på fire ulike grunner ifølge GBB 1686. Den første

¹²² Se kart 1.

¹²³ Jfr. BB 1 og *Utdrag av Overlege Sollieds skifteavskrifter for Bergen 1675-1852*. Digitalarkivet.

¹²⁴ Jfr. Koppskattmantallet 1683.

grunnen er rodenummer 20/45 (a), som er identifisert i tabell 1. Men altså fins tre andre grunner i brødrenes eie. Det var enda en grunn det er naturlig å anta var en næringseiendom. Dette dreier seg om *en søegrund, lang 20 alen: 1 1/2 qtr.; bred 12 3/4 al.; effter grundebref af Ifuer Christenß; udsted 1675, gifuer -- 1 ort 12 ß*. Videre kan en se av GBB 1753 at dette er en grunn som tilhørte Manufakturhuset Dette fordi grunnleiene er oppført i venstre kant av GBB 1753 på pagina 151. Der kan vi også se at denne grunnen lå i den 8. rode. Noe som bringer oss videre til de to andre grunnene brødrene eide. Det var nemlig to *paaboende grunde*. Den første grunnen er registrert på følgende måte i GBB 1686 på folio 55: *Er frij oddelsgrund effter schiøde ao: 1644. Anders Pychis paaboende grund, lang nedentil 13 al: 1 1/2 qtr.; og ofuen til 10 1/8 al.; bred 11 al: 2 1/2 qtr.* Dette er sannsynligvis den grunnen Anders Andersen Pych bodde på i den 8. rode. Den er registrert på pagina 148 i GBB 1753. Mens grunnen broren bodde på i den 20. rode fins registrert på følgende måte på folio 146 i GBB 1686: *Er af de Roßsenkrantzers grunder og tilhører obriste von Hatten Anders Pychs paaboende grund, lang 17 al: norsch, og langs ofuer til Jacob Schredders huuße 27 1/2 al: norsch, effter grundebref dat: 1632 gifuer 1/2 rixdabler. Noch hafuer hand Hendrich Spechts paaboende grund, lang fra m: Bastians jldhuus og til gaden 11 3/4 al.; bred langs Kirchegaarden 10 1/2 al.; effter gr:bref 1649 g: 3 ort.* Denne grunnen, eller egentlig doble grunnen, fins registrert på pagina 298 i GBB 1753. Den av brødrene som angivelig bodde i den 20. rode, og vi vet hadde grunnleieretten til rodenummer 20/45 (a) i 1686, er altså registrert i koppskattmantallet 1683 i skatteklasse 3. Han var gift med Kirsten Jensdatter Laas, som hun blir nevnt som i 1683-mantallet. I koppskattmantallet fra 1689 nevnes hun under navnet Kirstine Los, og med benevnelsen *Konen* i kolonna for stilling. Disse to gifta seg 28. mars 1683 i Korskirken i Bergen. Konas navn blir her nevnt som Cathrine Jensdatter Loss¹²⁵

Gjennom utdrag av Sollieds skifteavskrifter for Bergen 1675-1852 ser vi at det først blei holdt skifte etter Anders Andersen Pych den 20. august 1687. Der kan vi se at salige Anders Andersen Pych hadde to døtre, Adelus og Rachel med kona Birgitte Nielsdatter. Ved sia av onkelen til døtrene, Anders Andersen Pych, og en rekke øvrighetspersoner, var de alle til stede ved skifteoppjøret. Boet var på nesten 400 riksdaler, deriblant *deris Sl: faders gang kleder som er vurderit for 30 Rd*. Formynderen konkluderte med at den gjenlevende ektefellen skulle råde over boet, både for sin halvpart og barnas; *da er hand heller tilfrids at hun beholder det altsammen og forsichrer hannem paa Børnenis weigne for deris anpart, som hun lofuede at vilde gjøre.*¹²⁶

¹²⁵ Vigde i Bergen 1663 – 1816. Digitalarkivet.

¹²⁶ Jfr. Utdrag av Overlege Sollieds skifteavskrifter for Bergen 1675-1852. Digitalarkivet

Knappe ti år etter brorens død og skifteoppgjør, blei det holdt skifte etter den andre Anders Andersen Pych den 5. juli 1697, etter at han var stedt til hvile 29. juni ved Korskirken. Ved dette skifte fortelles det at den døde Anders Andersen Pych hadde en bror med samme navn, som her er nevnt over, men også en halvbror som bodde i *Scorstad i Olden*. Broren hadde som nevnt to døtre, men Adelus døde i 1696. Halvbroren fra Olden var også død, men hadde etterlatt seg to døtre, hvor den ene var bosatt i Bergen, den andre i Nordfjord. Hans navn var også Anders. Den andre halvbroren het Sjur Andersen og var også død. Han hadde to døtre boende i Nordfjord. I tillegg hadde denne Anders Andersen Pych tre halvsøstrer. Den ene halvsøstera var død, men hadde etterlatt seg tre barn. Den andre hadde ingen barn, mens den tredje hadde fire.¹²⁷

Den yngste Anders Andersen Pych hadde altså en stor familie og mange arvinger. Hvor stort boet var er ikke mulig å si, da deler av skifteprotokollen mangler. Noe innbo er likevel regnet opp ved sia av 46 riksdaler i *reede penger*. Familien til brødrene Andersen Pych kom altså fra Nordfjord, hvor også mange av medlemmene fremdeles bodde. Den lengstlevende Anders Andersen Pych var født 11. desember 1625¹²⁸ og bodde i den 20. rode ved registreringa av koppskattmanntalet i 1683 og 1689 samt ved nedtegnelsen av GBB 1686.

3.5.3 Karen Størchsdatte

Som vi så over bodde en kvinne ved navn Karen Størchsdatte i den 20. rode i 1683. Hun var ligna i skatteklasse 3, og hadde en pike boende hos seg. Piken kan ha vært en tjenestepike eller ei anna småvoksen jente som Karen tok ansvar for. I hvert fall er det sikkert at Karen betalte 1 ort og 8 skilling i skatt for denne jenta i huset sitt. Hesten betalte hun 3 ort og 16 skilling for og 1 ½ riksdaler for seg sjøl. Altså betalte hun 2 riksdaler og 3 ort i skatt i 1683. Dette må ha vært en god tid for Karen Størchsdatte. Seinere kan vi se ut av koppskattmanntallet fra 1689 at hun har flytta til den 17. rode. Hun hadde fortsatt piken boende hos seg, men ingen hest. I 1689 betalte hun bare 4 ort i skatt. Altså en riksdaler. I kirkebøkenes oversikt over giftermål mellom 1663 og 1816 er det opplyst at Karen Størchsdatte gifta seg med Jacob Povelsen den 6. oktober 1689 i Korskirken.¹²⁹ Jacob Povlsen er sannsynlig Jacob Poulsen, kipper fra Nordfjord som tok borgerskap 9. november 1696.

¹²⁷Jfr. *Utdrag av Overlege Sollieds skifteavskrifter for Bergen 1675-1852 og Døde i Bergen 1668-1815, Vigde i Bergen 1663 – 1816*. Digitalarkivet.

¹²⁸*Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹²⁹*Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

Kirkebøkene har også oversikt over *døpte i Bergen 1668-1815*.¹³⁰ Her finner vi igjen Karen Størchsdatte i oversikten over foreldre som har båret barn til dåp. Det første barnet døpte Karen og Jacob den 5. september 1690. Det var en datter med navn Birgitte. Karen og Jacob fikk til sammen tre barn. Det neste barnet bar de til dåp 29. september 1693. Det var en gutt de kalte Pouel. Den 5. februar 1699 døpte de nok en sønn. Denne gutten fikk navn etter morfaren Størk.¹³¹ Som nevnt kom Jacob Povelsen fra Nordfjord. Vi kan anta dette betyr Nordfjord i Sogn og Fjordane. Kanskje kom Karens familie opprinnelig fra samme sted? I hvert fall er det to oppføringer i borgerboka med navn som betyr de kan ha vært far til Karen. Den ene fikk borgerskap allerede i 1635, og kan derfor ha vært i eldste laget. Men Styrck Knudssen, *arbeidsmand* fra Yndesdal i Hafslo i Sogn, tok borgerskap 10. mars 1658.¹³² Han kan ha vært faren til Karen Størchsdatte.

Kirkebokas registrering av Jacob Povelens død staver navnet *Povelson*. Jacob Povelsen døde etter å ha vært gift i 11 år, og blei gravlagd 18. oktober 1700. I en merknad til oppføringa i kirkeboka heter det; *udbaaren fra Grete Baars*. Dette er kanskje en angivelse av hvor han døde? Grete Baars var kona til Anders Olsen som bodde i *Peder Phaals smug*, som angivelig var i den 14. rode, utover Strandkaien og opp mot Nykirken. Grethe Baars blei gravlagd ved Nykirken 5. mars 1731.¹³³

Jacob Povelsen blei gravlagt på Nykirkens kirkegård, det blei ringt med de minste klokkene og holdt en likpreken. Det er i kolonna for adresse gravsted står oppført. Sånn er det for mange registreringer, men andre ganger er det en direkte angivelse av hvor vedkommende bodde, hvilken kirke man tilhørte, eller anna.

Karen Størchsdatte kan ha vært født i Norge. Hun gifta seg med en mann født i Nordfjord og tilhørte et mangslungent sosialt lag, om en skal legge skattelistene til grunn for bedømminga. Skatteklasse 3 tilhørte både *Prosterne og presterne paa landet...*, *så og alle andre Kiøbmænd, Borgere og handverksfolk...*¹³⁴

Søker vi videre i kirkebøkene etter *Karen Størchesdatte* finner opplysninger om henne i oversikten over *Døde i Bergen 1668-1815*. Der står det at hun døde 23. februar 1725. I kolonna for anmerkninger kan vi lese at hun var *fattig og ellendig* og videre at hun bodde i Marken, eller at hun *nød fri jord i Marken*, som det uttrykkes. Dette virker ikke som fortellingen om en lykkelig skjebne, men heller om en kvinne som greide seg bra i stor deler

¹³⁰ *Døpte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹³¹ Samme som over.

¹³² *Borgerskap i Bergen 1600-1751*. Digitalarkivet/ Statsarkivet.

¹³³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹³⁴ *Kong Christian den femtes Forordninger : 1670-1683*, s. 860.

av livet, men som sikkert opplevde en stadig nedadgående økonomisk kurve etter hun blei enke og fram til hun døde i armod og elendighet.

3.5.4 Rodenummer 20/26 Baltzer Tuurman

Denne grunnen er av de grunnene som kan ha hørt til *Didrik Friis gård* tidlig på 1500-tallet. Steinnes meiner 5 eller 6 grunner etter *Agnes grund*, vis à vis rodenummer 20/13, Bollegården og rodenummer 20/17 i retning mot Bryggesporen, hørte til *Didrik Friis gård* på denne sida av gata.¹³⁵ Grunnene på den andre sida tilsvarer rodenummer 20/23 og 20/24 og vil behandles seinere i oppgava.

Baltzer Tuurman blei gift med Anne Skult 16. mai 1675 i Korskirken.¹³⁶ Baltzer Tuurman er oppført med en påboende grunn i Hollendergaten, rodenummer 20/26, i GBB 1686, som vil si Hollendergaten 8. Han er oppført som bosatt i rode 22 i begge koppeskattmanntallene. Han tok borgerskap 26. oktober 1676.¹³⁷ Det fins ingen opplysninger om at dette paret lot døpe noe barn, og heller ikke om begravelser. Så de har gjerne reist fra byen, kanskje til Danmark der han kom fra. Det fins derimot opplysninger om en *Marj Skult*, som blei begravd på Domkirkens gravplass, *uden klockers ringen* den 5. mai 1716.¹³⁸ Dette kan kanskje ha vært søstera til Anne Skult eller et anna familiemedlem? For øvrig kan det være den samme som er registrert i koppeskattmanntalet fra 1683, ved navn *Margrete Skult*, tilhørende skatteklasse 3 og bosatt i den 22. rode.¹³⁹

Den som ifølge GBB 1753 og ACK 1772 eide grunnleieretten seinere var Henrichh Hespe. Han kom fra Bremen i Tyskland og var kjøpmann. Han tok borgerbrev 7. februar 1743.¹⁴⁰

Henrichh Hespe gifta seg med Anna Molle 19. november 1743 i Korskirken. Han var tidligere ungar og kjøpmann, mens hun var *jomfue i huuset*.¹⁴¹ Noe som vil si hun da var en del av tjenerskapet i et hus, eller hushjelp. Som vi har sett over i avsnittet om yrker punkt 3.3.2 var dette for øvrig det vanligste yrket blant kvinner på denne tida. Ifølge koppeskattmanntallet fra 1683 var det 774 tjenestepiker, 4 jomfruer og 56 ammer i Bergen. Utviklinga videre utover 1700-tallet forandra ikke noe på dette, og byen hadde kanskje

¹³⁵ Steinnes 1968, s. 85

¹³⁶ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹³⁷ Jfr. BB 1.

¹³⁸ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹³⁹ Jfr. Koppeskattmanntallet 1683.

¹⁴⁰ Se tabell 1.

¹⁴¹ Jfr. *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

1600 personer tilknyttet tjenerskapet i 1714.¹⁴² I rode 20 var 16 personer *pige* i 1683, mens 12 personer var bosatt og arbeidet som *pige* i rode 20 i 1689.¹⁴³

Et knapt år etter Anna og Henrichh blei gift, fikk de sitt første barn. Det var en gutt som blei døpt Diderich den 20. september 1744. Halvanna år seinere fikk de sitt andre barn. Det var også en gutt, som blei døpt Peter, den 7. januar 1746. Henrich var 8 år eldre enn kona Anna. Han døde i 1781 og blei begravd på Korskirkens kirkegård 24. september. Anna døde 81 år gammel i 1796 og blei gravlagt samme sted som ektemannen den 21. januar. Sønnen Peter Hespe døde 61 år gammel i 1806.¹⁴⁴ Han er oppgitt som *skrivekarl* under yrkesangivelsen. Det samme yrke hadde han i 1801. Han holdt på det tidspunktet til i den 21. rode i den 46. og 47. gård, og var såkalt *logerende*, 56 år og ugift.¹⁴⁵ Kirkebøkene fram til 1815 oppgir ikke når Diderich døde. Så det kan antas han fortsatt har levd i 1815.

3.5.5 Rodenummer 20/13 Frederich Lokner

Den eldste Frederich Lokner var født i Ausbach ved Nürnberg i Tyskland. Han hadde en påboende grunn i Hollendergaten, sannsynligvis fra første halvdel av 1600-tallet.¹⁴⁶ Denne grunnen har et grunnbrev fra 1622, mens den eldste Fredrich Lokner borgerbøkene opplyser om tok borgerskap i 1621.¹⁴⁷ Denne grunnen utgjør Hollendergaten 13 b, etter kart 1.

Vi kan også se av kartet at den smale passasjen *Bollegården* går langs denne grunnen. Asgaut Steinnes meiner *Bollegården* var en grunn som forsvant med reguleringa etter den store bybrannen i 1640. Det eldste navnet denne gården har hatt er trolig *Buchhelegrundt*, som er brukt i et brev fra 14. mars 1541. Videre sier Steinnes at en oppmålingsforretning fra 1780 stedfester Bollegården med sikkerhet. Der fins et kart vedlagt dokumentet som viser Bollegården som en gjennomgang fra Hollendergaten til Torget.¹⁴⁸ Absalon Pedersson nevner Bollegården med følgende opptegnelse i sin dagbok for den 25. august 1563; *Bleff een dreng paa Hollenderstredit wdi Bollegaard*. Akkurat hva som meines med denne setningen er ikke helt klart, men ut fra sammenhengen dreier det seg om en eller anna form for overfall. Den 21. september 1565 har dagboka denne opptegnelsen; *Døde Daniel Anne Dinklaus søn aff bollegordt oc Olluffs søn den yngste paa Aarestad aff pestelentze*.

¹⁴² Fossen 1979, s. 504-505.

¹⁴³ Jfr. Koppeskattmantallet 1683 og 1689.

¹⁴⁴ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁴⁵ *Folketellinga 1801 for Bergen*, Digitalarkivet.

¹⁴⁶ Se punkt 3.3.

¹⁴⁷ Se tabell 1.

¹⁴⁸ Steinnes 1968, s. 65.

Ifølge Absalon Pederssøn hendte en ny tragisk hendelse der den 2. oktober 1565. *Natten til denne dag døde Nils N: fød i Norlandtt som var borer vdi Scholen nys bleffuen effter Christiern Jens Stolsuens søn, som drog thil Dewenter, Døde hand i Bollegaard, i Anne Dinklaas hws, oc miste hun alle sine barn*

Den 22. januar 1570 har Abslaon Pederssøn en opptegnelse i dagboka som igjen nevner Bollegården, om enn med et mer fordelaktig utgangspunkt enn ved anledningene tidligere; *Anna Maansdotters brøllup stod i bollegaard med ein bieltt, Stod oc same søndag salig her Christofers dotters brøllup som var prædicantere til S: Morten, fcb hun ein badsker, bed Marcus det giftermaal gjorde garpene, som oc gjorde hennis brøllup quit och frit, stod det i de huus hennes fader bodde som her Harmen nw boer,*¹⁴⁹

Det var i utgangspunktet tre grunner, hvor det som i dag svarer til Nedre Korskirkeallmenningen 4 -12 og Hollendergaten 17 blei utvida, sånn at Bollegården blei redusert til den før nevnte passasjen eller smuget. Dette må ha skjedd i samband med oppbygginga av området etter den store brannen i 1640.¹⁵⁰ Altså lå *Bollegården* mellom grunnene til Melkior Pryts og Frederik Steen i fra 1560-åra. Grunnen til den sistnevnte er den grunnen som Frederich Lokner hadde, kanskje alt fra den tida grunnbrevet blei utferdiga i 1622, og som etterkommeren med samme navn helt sikkert hadde i 1686 og 1753. Da begge personene (besteforelder og barnebarn?) hadde samme yrke, nemlig at de dreiv bad/badstue, er det ikke umulig at det i Hollendergaten 13 b blei drevet bad/badstue i generasjoner. Denne virksomheten kan ha tatt til i 1620 årene og ha vart til midten av 1700-tallet. Denne grunnen er også så lang, 57 alen etter GBB 1686, at det skulle kunne gitt muligheter for næringsdrift av mange slag.

Den yngste Fredrich Lochner var født i Bergen og tok borgerbrev i 1697.¹⁵¹ Han var gift med Margareta Farnov. Kirkebøkene har ingen opplysninger om dette, men i årene fra 1689 til 1705 fikk de åtte barn sammen, så det må antas de var mann og kone. Alle de åtte barna blei døpt i Korskirken.

Frederich og Margareta fikk fire sønner og fire døtre som alle blei døpt i Korskirken.¹⁵² Marie Lochner blei båret til dåp den 25. februar 1694. Hun døde som spedbarn og blei gravlagd 26. mai samme år. To av sønnene blei begravd i mai 1696. Det var Just Lochner, som var født i 1691 og døpt 29. november samme år. Han blei begravd 28. mai 1696. To dager seinere fulgte Margareta Farnov og Fredrich Lochner nok en sønn

¹⁴⁹ *Absalon Pederssøns dabok 1552-1572.*

¹⁵⁰ Steinnes 1968, s. 61-62.

¹⁵¹ Se tabell 1.

¹⁵² *Døyppte i Bergen 1668-1815.* Digitalarkivet.

til grava. Nå var det sønnen Martinus Lochner, som blei døpt 14. mai 1695, som blei begravd 30. mai året etter han var født. Fredrich Lochner er nevnt i kirkebøkene som alle de tre avdøde barnas far.¹⁵³

Fredrich Lochner og Margareta Farnov hadde to sønner som vokste opp. Den eldste av dem het Dirich og var døpt 6. juli 1698. Den yngste het Hans og var døpt 18. mars 1705. Ingen av disse to er mulig å påvise i kildene videre. Sannsynligvis har de flytta fra byen. Kanskje dro de til andre deler av Norge eller kanskje til Tyskland, der den eldste Fredrich Lochner kom fra i første halvdel av 1600-tallet.

Alle de tre gjenlevende døtrene vokste opp i fødebyen Bergen og inngikk etter hvert giftermål. Dorothea Margretha Lochner gifta seg med skomaker Ole Pederssøn 28. juli 1728. De fikk sønnen Petter Friderich, som blei døpt 18. desember 1729. Hun var da rundt 39 år gammel. Ole Pedersen var mesterskomaker fra Nordfjord. Borgerboka opplyser at han oppretta borgerskap 10. juni 1729, men at borgerskapet blei oppsagt 24. februar 1763.¹⁵⁴ Dette kan ha vært fordi han var blitt for gammel til å utøve yrket sitt. Kirkebøkene oppgir mange ved navn Ole Pedersen, men bare en som det er opplyst om var skomaker. Om dette er den Ole Pedersen som var gift med Dorothea Margretha, så døde han allerede i desember 1748. I så fall var oppsigelsen av borgerskapet en del forsinka, men det er vel mulig. Dorothea Margretha blei nær 78 år gammel før hun døde, og blei gravlagd 15. juli 1767.¹⁵⁵

Lenche Lochner gifta seg 27 år gammel med Richart Reutzer den 2. august 1730. Richart var da bare 19 år gammel. Seinere blei han skipper, men døde 35 år gammel og blei gravlagd 18. juli 1746. De døpte ei datter Margrete Susana 21. juli 1733.¹⁵⁶ Anne Sophie Lochner gifta seg med Tøger Jersen Manna den 24. september 1732. Hun var da 30 år gammel. Om alle disse giftermåla heter det at de hørte under Korskirken sogn.¹⁵⁷ Frederich Lochner fikk oppleve to av giftermåla til døtrene. Han døde 20. desember 1730. Vi har altså sett at det i Hollendergaten 17 bodde en førstegenerasjons innvandrer fra Tyskland tidlig på 1600-tallet. Denne grunnen blei beholdt i familiens eie sannsynligvis fra 1622 minst og til registreringa av GBB 1753.

Den tredje og fjerde grunnen regna fra Nedre Korskirkeallmenning tilsvarer rodennummer 20/19 og 20/20 (a og b) eller Hollendergaten 13 og 15. Den ene av disse må

¹⁵³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁵⁴ BB 1.

¹⁵⁵ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁵⁶ *Døpte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁵⁷ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

ha vært *Gunbilde gaardt* på slutten av 1500-tallet, meiner Asgaut Steinnes.¹⁵⁸ I forhold til den første grunnen, Hollendergaten 15, har vi ikke andre opplysninger fra grunnbøkene GBB 1686 og GBB 1753 enn at den blei kalt *Dybesunds grund*. Rodenummer 20/20 (a og b) har vi derimot mange opplysninger om.

3.5.6 Rodenummer 20/20 *Valentin Schram*

Denne todelte grunnen lå parallelt med det smuget som heter *Søthullet*. På andre sida av smuget lå ifølge Steinnes *Genete Knobs grunn*.¹⁵⁹ Denne grunnen skulle da svare til rodenummer 20/21 (a og b) eller Hollendergaten 11. Ved sida av Hollendergaten 13 (rodennummer 20/20 a) og Søthullet 5 (rodennummer 20/20 b) hadde en person med navn Valentin Schram grunnleieretten i 1686.¹⁶⁰ Grunnboka gir her utførlig informasjon om at Valentin både hadde grunn a og b, ved at anmerkningen; *en grund bag ved hans gade grund*, som står i GBB 1686 folio 164. Dette var hhv. en odelsgrunn og en grunn som lå til domkapitlets sekretær.¹⁶¹ Det heter i grunnboka at denne grunnen lå til gata. Vi ser av målene som oppgis at den var 9 alen brei mot gata og strakk seg 33 alen 3 qtr. bakover langs Søthullet, og blei ytterligere forlenga 8 ½ alen ved den lille grunnen 20/21 b. Her står det at disse målene bygger på et grunnbrev datert 4. august 1696, altså innført ti år etter at GBB 1686 ble satt opp. Det blei betalt 5 ort *till salig Hans Heningsen arfuinger* for den største grunnen og *en rix ort* til *Bergen Capitel Notario*, som var domkapitlets sekretær, for den minste.

Han er oppført som bosatt i rode 19 i koppeskattmantallet fra 1683. Han tilhørte skatteklasse 4 og hadde *to drenge* han blei skatta for. Dette kan gjerne ha vært to læregutter i *kobberslager-faget*. Hvorfor Wallentin Schram blei skatta i klasse 4 er uvisst, da han jo var håndverker. Men det kan komme av at utøvelsen av faget ikke var lønnsomt nok. Kanskje var han ikke ferdig utlært i 1683, men likevel bosatt for seg sjøl. Wallentin etablerte seg i hvert fall lenge etter dette med familie.

Skattemanntallet sier ikke at hans husstand i 1683 bestod av en familie med kone og barn. Det heter i Christian den 5. forordning av 1682 at personer i skatteklasse 4 skal betale en halv riksdaler for seg sjøl og en halv riksdaler for sin hustru. Men Wallentin var ikke gift enda. Det gjorde han først 19. oktober 1693. Bruden var Anne Margrete Clausdatter og de gifta seg i Korskirken. Her står det også at Wallentin Schram var kobbersmed. For øvrig

¹⁵⁸ Steinnes 1968, s. 62.

¹⁵⁹ Samme som over.

¹⁶⁰ Se tabell 1.

¹⁶¹ Se tabell 1

staves navnet hans her *Fallentin*.¹⁶² I perioden mars 1695 til oktober 1705 fikk han sju barn sammen med Anna Margrete Clausdatter (navnet er blitt til Anna i stedet for Anne i disse kirkebøkene). Alle barna blei døpt i Korskirken. Det later til at familien opplevde at mange av barna døde tidlig. Mange av dem blei ikke engang båret til dåpen før de døde. Den første sønnen deres som døde kalte de Andreas. Han blei aldri døpt, men gravlagt den 16. mai 1695. En måned seinere, den 14. juni gravla de sønnen Jan. Den 20. januar året etter gravla de enda en sønn som het Andreas. Marje blei begravd den 19. april 1697. Hun var sannsynligvis *Maren*, som var døpt 7. mars samme år.¹⁶³ For alle de fire døde barna står det opplyst at de var sønn eller datter av Wallentin Schram. Det betyr at av de sju barna Anna Margrete og Wallentin fikk, døde fire. De gjenlevende barna var tre sønner som het Claes, Abel og Andreas. De døptes i Korskirken hhv. 3. oktober 1700, 26. januar 1703 og 18. oktober 1705. Wallentin Schram døde, og blei gravlagt på Korskirkens kirkegård, den 15. juni 1716.¹⁶⁴

Grunnene Wallentin Schram hadde leieretten til i 1686 ser ut til å ha blitt i familiens leie utover 1700-tallet. Den ene av disse grunnene har ikke latt seg identifisere i GBB 1753, men 20/20 b har latt seg plassere.¹⁶⁵ Der står det tilhører *Valentin* Schram. Vi vet jo at han var død, så den må da ha tilhørt enka eller arvinger. I ACK 1772 er ikke grunnen delt opp i a og b. Der heter det i kolonna lengst til høyre; *Det øfrige observerede bliver for berettet*, følgende; *forben Valentin Schrams enke tilhørende*. Det er uvisst når Anna Margrete Clausdatter døde, men det har sikkert ikke vært mange år etter registreringa av GBB 1753, og definitivt før nedtegnelsene av ACK 1772.

Det er uvisst hva den mellomste sønnen gjorde som voksen og hvor han bodde. Kanskje dro han til en annen by eller et anna land? Den eldste sønnen dro ikke lengre enn til Alvøen, om vi skal tro kirkebøkene. Det står *fra Alvøen* i adressekolonnen i kirkebokas registrering av begravelsen den 11. september 1741. Det står også av Claus Schram tilhørte Domkirken prestegjeld. Den av sønnene til Wallentin Schram og Anna Margrete Clausdatter, som overtok farens yrke og geskjeft var den yngste sønnen Andreas. Han var *Kaabersmed* som sin far. Han gifta seg med *pigen* Elisabeth Godtfriedsdatter i Korskirken 3. november 1750. Men allerede etter tre og et halvt år gifta han seg på nytt. Han var blitt enkemann i mellomtida. Denne gangen gifta han seg med *jomfrue* Cilia Cathrine

¹⁶² *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹⁶³ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁶⁴ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁶⁵ Se tabell 1

Detlevsdatter Martens den 19. februar 1754.¹⁶⁶ Andreas Schram døde i april 1769. Han blei gravlagt den 24. på Domkirkens kirkegård.¹⁶⁷

Det virker som Hollendergaten 13 kan ha vært stedet hvor Wallentin og seinere Andreas Schram hadde sitt kobberverksted av flere grunner. For det første var dette ikke en påboende grunn, Wallentin Schram var registrert bosatt i den 19. rode ifølge koppeskattmannntallet fra 1683, og han hadde ikke flere grunner enn disse to. Men sjølsagt kan det, og var det trolig, også personer som bodde i Hollendergaten 13. Det vanligste var å ha verksteder og andre håndverksvirksomheter der en bodde. For øvrig var en anna mann ved navn Schram innehaver av grunnleierett like ved i Hollendergaten. Det var Anders Schram, som hadde rodernr. 20/27, eller Hollendergaten 6. Dette kan ha vært en eldre bror, eller kanskje far til Wallentin. Han var også kobberslager. Han blei gravlagt allerede 14. juni 1692 på Korskirken kirkegård.¹⁶⁸ I koppeskattmannntallet 1683 er det oppgitt han tilhørte skatteklasser 3 og bodde i rode 19. Anders Schram kom fra *Brunvigerland i Axler*.¹⁶⁹ Om dette var faren eller broren til Wallentin kan det peke i retning av at Schram opprinnelig kom fra Sverige, og at Wallentin, som var født i Bergen, var andregenerasjons innvandrere.

Johann Hagelsteen står oppført som den som eide hus og grunnleieretten til både 20/20 a) og 20/20 b) i ACK 1772.¹⁷⁰ Han var gift to ganger. Først gifta han seg 15. januar 1759 med *Berte Kirstine Gevers*, slik navnet staves i kirkeboka over giftermål.¹⁷¹ Vielsen foregikk hjemme i regi av Korskirken sogneprest. De fikk åtte barn sammen mellom 1759 og 1769. *Bente Catharina* (som navnet staves flest ganger i kirkebøkene) døde i barselseng mai 1769. Johann Hagelsteen gifta seg på nytt 5. september 1771. Hans nye kone, som het Else Catharine Breder, var nær høygravid på det tidspunktet vielsen blei gjennomført. Kanskje var det vanlig å foreta vielsen i private omgivelser, om det var en synlig framskreden graviditet inne i bildet? Men dette var nok ikke en nødvendig forutsetning, da Johanns første vielse også foregikk hjemme, uten at det der kom noe barn før nesten et år seinere. Else Catharine fødte parets første barn 23. november samme høst.¹⁷² I tida fram til 1785 nedkom Johann Hagelsteens andre kone med hele ti barn. Den siste fødselen var fatal, og Else Catharine er registrert død den 10. februar, men den nyfødte dattera fikk mors navn den 11. februar 1785, i enda en hjemmedåp.

¹⁶⁶ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹⁶⁷ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁶⁸ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁶⁹ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁷⁰ Se tabell 1.

¹⁷¹ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹⁷² Som over og *Døpte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

Hans Hagelsteen bodde i huset på rodenummer 20/20 i 1801. Denne grunnen tilsvare som sagt Hollendergaten 13 etter innføringa av det moderne adressesystemet. Dette var sannsynligvis en sønn av Johann Hagelsteen. Av alle de 18 barna Johann Hagelsteen fikk med sine to koner, var ingen døpt Hans. Men to het *Johan Gewerdt*. De var egentlig halvbrødre, en fra hvert ekteskap. Den ene født i 1766 den andre i 1774.¹⁷³ Det opplyses ikke i kirkebøkene at noen av dem døde før 1815. Det kunne derfor være sannsynlig at en av dem har brukt navneformen *Hans*, og derfor er registrert i folketellinga 1801 med det navnet. Men folketellinga har også registrert alder for de ulike innbyggerne. Det opplyses at Hans Hagelsteen er 41 år. Denne alderen passer kun for Johanna Hagelsteen, født i 1760. Kanskje vi her snakker om en skrivefeil eller feilregistrering? Hans Hagelsteen er også registrert i borgerboka den 19. mars 1793, som *mesterkobberslager, Acc.*¹⁷⁴ Det står ikke noe om fødested i borgerboka, men en kan være mest tilbøyelig til å tro at det eventuelt ligger en feil i kirkeboka, eller avlesningen av denne. Det er jo også mulig det har funnets en anna Hans Hagelsteen i Bergen på slutten av 1700- og begynnelsen på 1800-tallet. Men han er altså ikke registrert i de andre kildene til denne oppgava, enn han som er registrert i borgerboka og som **var** bosatt på rodenummer 20/20 i den 20. rode i folketellinga 1801.¹⁷⁵ Så konklusjonen må bli at enten er det barnet som blei født i 1760 ført feil i kirkeboka, eller avlest feil i den bearbeidede versjonen, eller alderen i folketellinga 1801 er feil. Det første er mest sannsynlig. Hans Hagelsteen videreførte en håndverktradisjon knytta til denne grunnen i Hollendergaten, helt tilbake til i hvert fall siste halvdel av 1600-tallet.

3.5.7 Rodenummer 20/28 *Henrich Eilertzen*

Henrichh Eilertzen er nevnt over i punkt 3.3.2, der vi konkluderte foreløpig med at han kan ha vært sønn av avdøde Henrichh Eilers, som nevnes under rodenummer 20/32.¹⁷⁶ Vi lar det ligge og går videre for å se hva vi kan finne ut om Henrichh Eilertzen og andre som kan ha bodd i rodenummer 20/28. Men først må vi se på hva Asgaut Steinnes har funnet ut om denne grunnen på 1500-tallet. Steinnes meiner det på høyre sida av gata, dersom vi beveger oss mot sør, må ha lagt 7 grunner før 1583 og 6 grunner etter 1583 fra hjørnet til Bryggesporen og bort til Smalgangen, der den brå svingen begynner (*kroken*).¹⁷⁷

Rodenummer 20/28 vil si Hollendergaten 5. Det er altså den 4. grunnen fra hjørnet til Bryggesporen. Denne grunnen svarer til en av de to grunnene Steinnes meiner kanskje har

¹⁷³ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁷⁴ Jfr. BB 2.

¹⁷⁵ *1801-telling for Bergen*, Digitalarkivet

¹⁷⁶ Se punkt 3.2.2 og tabell 1.

¹⁷⁷ Steinnes 1968, s. 30-31.

svart til Evert Copals gård på 1500-tallet. Rodenummer 20/28 må være den som grenser til de to grunnene Didrik Friis hadde tidlig på 1500-tallet, som vi har sett over. De to grunnene som kan ha vært Evert Copals gård og den første grunnen av Didrik Friis grunner, kan ha oppstått som følge av en eldre oppdeling av en større grunn i 3 jevnstore deler. Disse grunnene har nådd fra gata til sjøen. Steinnes bruker grunnleiene oppgitt i kapittels-jordebøkene 1585 og 1618 for å nå dette resonnementet.¹⁷⁸ Den andre delen av Evert Copals gård tilsvarer rodenummer 20/29, eller Hollendergaten 3, som vi skal se nærmere på i neste punkt.

For rodenummer 20/28 betaltes en grunnleie på 2 ort og 12 skilling.¹⁷⁹ Henrich Eilertzen fins allerede registrert i kopskattmantallet fra 1645.¹⁸⁰ Han var skomaker av fag, men venta med å ta borgerskap i byen. Han tok borgerskap først 15. november 1660.¹⁸¹ I kopskattmantallet er han registrert aleine i sin husstand, bortsett fra *en pige*, som sikkert var en tjenestepike han var skattepliktig for. Han blei krevd 1 riksdaler og 8 sk. i kopskatt. Han er registrert bosatt i rode 14 i 1645. I kopskattmantallet for 1683 er han også nevnt. Riktignok er navnet her stava *Hendrich Eelertz*, men det opplyses at yrket han er skomaker, noe det for øvrig ikke gjør i mantallet fra 1645. Så mye tyder på at det er samme person. Han tilhørte skatteklasse 3 og var registrert bosatt i den 22. rode i 1683. Hendrich Eilertzen fikk to barn. Det første barnet blei døpt 16. mai 1675 og det neste 22. september 1676. Barnet født 1676 var en datter som het Anne. Det nevnes også i kirkeboka at Hendrich Eilertzen var skomaker. Ellers finnes ikke flere opplysninger i kirkeboka, verken om mødre eller det første barnets navn. Sia det ikke fins flere opplysninger om Hendrich Eilertzen i kildene kan han ha reist fra byen eller dødd på slutten av 1680-åra.

Da det opplyses i GBB 1886 for denne grunnen følgende; *Hendrich Eilertzen Schoemagers 'Nu Claus Marchman' paaboende grund*, forteller det at grunnen har blitt overtatt av Claus Marchman i årene etter registreringa av grunnboka tok til. Grunnboka har mange tilføyninger fra 1690-åra.¹⁸² Claus Marchman var fra Grefsmerslin i Mecklenburg i Tyskland. Han tok borgerskap 28. april 1684¹⁸³ Det er ikke oppgitt noe yrke for denne personen. Dette kan bety at han var kjøpmann.¹⁸⁴

Claus Marshman gifta seg med Ellen Rasmusdatter 21. november 1682. I kopskattmantallet fra 1683 er paret oppgitt som tilhørende i skatteklasse 3. De har ingen

¹⁷⁸ Steinnes 1968, s. 23-24

¹⁷⁹ Se tabell 1.

¹⁸⁰ Jfr. Kopskattmantallet 1645. Digitalarkivet.

¹⁸¹ Se tabell 1.

¹⁸² Se under Kilder, 1.2.2

¹⁸³ Se tabell 1.

¹⁸⁴ Ersland 1990 s. 22.

barn enda, men *en pige* som hører til husstanden.¹⁸⁵ I koppskattmantallet for 1689 er de ført opp med 3 barn, og i tillegg tjenestepiken som her er ført inn med fornavnet Torbor. De betalte 2 riksdaler for de to i ekteparet, 2 riksdaler for de tre barna og 3 ort for Torbor.¹⁸⁶ Det opplyses i begge mantallene at de bodde i rode 22. Men dette er ikke motstridene i forhold til at Marchman hadde en *paaboende grund* i GBB 1686. Vi må, som nevnt, regne med at innskriften der er kommet til kanskje så seint som et godt stykke ut på 1690-tallet. For øvrig hadde Claus Marshman rodenummer 20/32 tidligere.¹⁸⁷

Giftermål og samtlige barnedåper i familien foregikk i Korskirken. Også de tre begravelsene som er registrert i kirkebøkene foregikk der. Claus Marshman blei begravd på Korskirkens kirkegård 6. november 1719. Datteren hans Anna Maria blei 69 år og bisatt den 20. september 1753. Den andre dattera blei gravlagd den 29. august 1760, 72 år gammel.

3.5.8 Rodenummer 20/29 Willumb Hedwartz

Dette er den tredje grunnen i Hollendergaten regna fra hjørnet mot Bryggesporen, på høyre side viss vi går innover gata. Evert Copals gård tilsvarte denne grunnen, rodenummer 20/29, eller Hollendergaten 3, i tillegg til den grunnen som utgjør rodenummer 20/28, som vist over. Slottet (krona) fikk leie av et stykke av denne grunnen. Det galdt et stykke nærmest sjøen. Det var Evert Copal som betalte denne leia i åra 1567-1577. For perioden 1596-1606 blei den betalt av Jakop Skott i Lofoten. Seinere, fra 1620-åra blei leia betalt av Nils Jakobsson Sund. Steinnes sier videre at den største delen av grunnen var kapittelgods/prebendegods. *Copals Hus* lå trolig på denne største delen.¹⁸⁸

Willum Hedwart er oppført som leier av denne doble grunnen i GBB 1686. Det heter i grunnboka ... *tvinde paaboende grunder*... Dette kan trolig bety at Hedwart hadde begge delene av denne grunnen, som Steinnes beskriver. For den største delen er målene oppgitt til 24 $\frac{3}{4}$ alen lang og 12 $\frac{3}{4}$ alen brei. Disse målene stemmer godt med rodenummer 20/29 i forhold til kart 1. Målene er; *effter scibøde 1572, paa den anden er schiøde 1631, men ingen maal*.¹⁸⁹ Eksakt hvor den mindre grunnen lå er uvisst.

Willumb Hedewart tok borgerskap 11. april 1672.¹⁹⁰ Han var gift med Thrine Smidt.¹⁹¹ I kirkebøkene står det at de gifta seg i Korskirken den 12. desember 1677. Her staves

¹⁸⁵ Jfr. Koppskattmantallet 1683. Digitalarkivet.

¹⁸⁶ Jfr. Koppskattmantallet 1689. Digitalarkivet.

¹⁸⁷ Se punkt 3.3.2

¹⁸⁸ Steinnes 1968, s.84-85

¹⁸⁹ Jfr. GBB 1686 og se tabell 1.

¹⁹⁰ Jfr. BB1.

¹⁹¹ Jfr. Koppskattmantallet 1683.

navnene *Villum Hædeverdt* og *Trine Jansdatter Smit*.¹⁹² Dette paret kom fra England. Fødeland er eksplisitt uttrykt for Wilumb Hedvart i BB 1, mens for henne tyder navnet på at hun også kom fra England. De hadde fem barn på det tidspunktet koppskattmantallet 1683 blei registrert. Da bodde de i den 22. rode, med fem barn og tjenestefolkene, *j dreng og j pige*, Christian og Berete.

I kirkebøkene er det registrert begravelser for Villum Hedevert den 14. desember 1685. Det står i kolonna for stilling, *Mr.*, som er den samme som for Willum Hedevert i koppskattmantallet 1683. Det er sannsynligvis sønnen Villum denne begravelsen gjelder, fordi navnet er skrevet slik og Willum Hedvart er oppgitt som grunnleier i GBB 1686. Det står i kirkebøkene at Willum Hedvart blei begravd 30. april 1721. Kanskje har sønnen Villum vært en ung mann, sjøl om han kalles barn i koppskattmantallet, og derfor fått benevnelsen *Mr.*? For sønnen Villum er det oppgitt at han blei bisatt i Korskirken. For faren Willum er ingen gravplass oppgitt.¹⁹³ Thrine Smidt døde samme år som sin sønn Villum og blei gravlagt den 12. mai på St. Jacobs kirkegård. Vel å merke er siste bokstav utelatt i etternavnet.¹⁹⁴

Av giftermål blant barna til Thrine Smith og Willum Hedevert er det vanskelig å finne oppføringer som kan passe i kirkebøkene. Men vi kan anta barna i familien alle var over 12, kanskje 15, i 1683. I og med de er oppført med navn og skatteklasse i koppskattmantallet. Alderen på barna er vanskelig å fastslå ut fra andre kriterier, da ingen av dem var døpt i Bergen. Det opplyses imidlertid at Elisabeth Hedevert gifta seg 30. november 1699 i Korskirken, med kjøpmann Peder Koefod.¹⁹⁵ Dette paret fikk to barn. Den første var Vilhelm Hedevert, døpt i Nykirken 12. oktober 1704. Den neste var Henrich, som blei døpt i Korskirken 6. januar 1706.¹⁹⁶ Ut fra hvilke kirker barna er døpt i kan en tolke det dit hen at familien flytta fra Nykirke-sognet til Korskirkesognet i tida mellom de to barnefødsle.

Grunnboka fra 1753 opplyser nøyaktig det samme som GBB 1686 for rodenummer 20/29. Men som det er vist over her var trolig Wilum Hedvart død, kanskje alt i 1685, men mest trolig i 1721.

¹⁹² *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹⁹³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁹⁴ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

¹⁹⁵ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

¹⁹⁶ *Døypte i Bergen 1668-1815* Digitalarkivet.

3.5.9 Rodenummer 20/33 Hendrich Wesßell

Som vi har vært inne på lå det 7 grunner sør for inngangen til Hollendergaten fra Bryggesporen før 1583, og etter 1583 6 grunner, sør til Smalgangen. Den grunnen som forsvant fordi den blei lagt ut til allmenning, var den som lå nærmest bryggesporen. Denne og de to gjenværende hadde utgjort *herr Ivars gård*.¹⁹⁷

Hendrich Wesßell hadde en grunn på hjørnet av Hollendergaten og Bryggesporen. Denne grunnen er rodenummer 20/33 og har adresse Bryggesporen 2. Denne grunnen må ha vært den ene av de gjenværende grunnene som utgjorde *herr Ivars gård* på 1500-tallet. I GBB 1686 er Isach Wessel ført inn over oppføringa av Hendrich Wessel med innskrifta *Nu Isach*. Dette kan forstås dit hen at Hendrich overlot grunnen til Isach i tida rundt føringa av grunnboka. Er dette den Hendrich Wessel som tok borgerskap i Bergen 1. desember 1646, er det mulig han har hatt grunnen sia grunnbrevet blei utferdiga i 1662.¹⁹⁸

For denne grunnen er det i GBB 1686 opplyst at den var en påboende grunn, hadde en lengde på 17 1/8 alen og var *bred langs Hollendergaden 11 1/2 alen*, og videre at den var noe breiere på den andre sida, nemlig 12 1/4 alen. Leia for denne grunnen var 1 riksdaler i 1686, som blei betalt til Manufakturhuset.

Hendrich Wessell står oppført i koppskattmantallet for 1683 med to barn. Han tilhørte skatteklasse 3 og var bosatt i den 22. rode. Han står oppført sammen med *Marth Wessel*.¹⁹⁹ som kan ha vært kona. Kirkebøkene opplyser om en *Hinrich Vessel* som blei gravlagd 30. oktober 1682 ved Korskirken.²⁰⁰ Dette kan kanskje ha vært samme person, og at oppføringa i koppskattmantallet er feil, eller at det er skrivefeil i en av registreringene? Men dette kan også være sønnen til Isach, som vi skal se nedenfor. Kanskje var husholdet fortsatt registrert på den nå avdøde Henrichh Wessell, sia det også i grunnboka tre år seinere i første omgang blei registrert at grunnen der tilhørte han? Muligheten av at Henrichh Wessell reiste fra byen med den nærmeste familien en gang mellom 1683 og 1686, kanskje tilbake til fødebyen Trondheim, kan være det aller mest sannsynlige? Kirkebøkene har nemlig ikke opplysninger som samsvarer med en anna løsning. Derfor var grunnen først registrert på han og seinere på Isach Wessell.

Isach Wessell tok borgerskap 8. februar 1683. Han var født i Bergen. Fødestedet antyder han kan ha vært sønn av Hendrich, framfor bror. Isach Wessell døpte 6 barn i perioden 1680 til 1686. Disse het følgende; Jan, Jan, Hindrich, Thrine, Lisbet og Stinche.

¹⁹⁷ Steinnes 1968, s. 30-31.

¹⁹⁸ Se tabell 1.

¹⁹⁹ Jfr. Koppskattmantallet 1683.

²⁰⁰ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

Altså tre gutter og tre jenter.²⁰¹ Av disse fulgte Isach barnet Hinrich, som nevnes over, til grava. Han blei døpt den 3. september 1682 og stedt til hvile 30. oktober samme år ved Korskirken. At de døpte de to førstefødte sønnene med samme navn Jan, hhv. 12. april 1680 og 24. juli 1681 kan indikere at den første døde. Men dette lar seg ikke bekrefte i kirkeboka. De fire første barna Isach fikk var sammen med Stinche Jansdatter Stochhoff. Dette opplyses ikke eksplisitt i kirkebøkene for andre enn datteren Thrine, som blei døpt 26. desember 1683. Men på de tre foregående oppføringene er det kun opplyst at Isach Wessel var faren. For de to neste barna Isach Wessell fikk er Inger Sophie Paus oppført som mor. De fikk to døtre sammen. Den først blei døpt i Korskirken den 17. oktober 1686 og fikk navnet Lisbet. Det siste barnet Isach fikk kalte de Stinche. Hun blei døpt i Korskirken den 29. september 1687.²⁰² Kanskje oppkalt etter de eldste brødrenes mor? Hvorvidt Stinche Jansdatter Stochhoff var død sier kildene ingen ting om. Men kirkeboka forteller at Inger Sophia Paus og Isach Wessels datter Stinche døde høsten 1690, tre år gammel og blei gravlagt ved Korskirken 17. oktober 1690. Her opplyses det i kirkeboka at dette var Isach Wessels datter.²⁰³ Isach Wessell blei gravlagt den 21. januar 1695. Det blei *ringt med alle Korskirkenes klokker*, heter det i kirkeboka.²⁰⁴

I GBB 1753 står det at Christen Hansen hadde grunnen. Han har ganske sikkert overtatt grunnen rett etter Isach Wessell. Det står i oppteignelsen i GBB 1753; *Christen Hansen af Isach Wessels paaboende grund...* Dette trenger ikke bety at Christen Hansen overtok grunnen direkte etter Isach, men viss Christen Hansen tok borgerbrev så tidlig som 6. juni 1684, så kan dette godt være tilfelle.²⁰⁵

Det er flere personer ved navn Christen Hansen oppført i borgerbøkene. I Borgerskap i Bergen 1600-1751 er følgende fire oppteignet:

1	Christen Hansen	Uplannden	04. 09. 1623
2	Christen Hansen	Kjøbenhavn	27. 05. 1651
3	Christen Hansen	Bergen	20. 06. 1684
4	Christen Hansen mesterskomager, ops. b. 10 febr. 1779 Bergen 30. 05. 1720		

Tabell 8.

Det kan sees i GBB 1753 sammenligna med ACK 1772, at Christer Hansen døde i årene mellom de to registreringene. Det burde utelukke den fjerde personen, som sa opp sitt

²⁰¹ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁰² *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁰³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁰⁴ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁰⁵ *Borgerskap i Bergen 1600-1751*.

borgerskap i 1779. De to første oppføringene er så pass gamle, at det umulig kan gjelde den personen som leide huset i den 20. rode nr. 33 i 1753. Ergo står vi igjen med den tredje personen. Han tok borgerskap så tidlig som i 1684, men kan ha vært registrert som leietager i GBB 1753, sjøl om det 69 år mellom de to årstallene. Det kan regnes som sannsynlig at Christen Hansen må ha vært en meget tilårskommen mann i 1753. Han kan allerede være død, men at han fortsatt stod oppført som leietager for huset der hans gjenlevende hustru fortsatt bodde. Det var vanlig i de ulike håndskrevne dokumentene fra perioden, at nye opplysninger blei ført inn over, under eller ved sida av de gamle.

3.5.10 Rodenummer 20/ 23 Lyder Meyer

Den grunnen som ligger nærmest Smalgangen på den nordre sida er rodenummer 20/23 a), er den andre grunnen Didrik Friis hadde ut mot Hollendergaten på denne sida av gata fra tidlig på 1500-tallet. Didrik Friis er nevnt en rekke ganger i regnskapet for Bergenhus 1518-1520. Han nevnes siste gang i live i regnskapet over inntekter sommeren 1520. Denne grunnen, som vi skal se Lyder Meier hadde i GBB 1686, var en del av Didrik Friis gård, og blei eid av Grete Friis og Gjert Pew i 1585.²⁰⁶ Som vi har sett i punkt 2.1.1 var det også en *eldbusgrunn* bak husa på rodenummer 20/23 a) og 20/24, nemlig rodenummer 20/23 b), som også var eid av Didrik Friis, og seinere Grete Friis og Gjert Pew. Vi skal her se om vi kan følge eierforholdene videre og fortelle noe om personene som hadde grunnene mot slutten av det neste århundret og enda lengre.

I GBB 1686 opplyses det at det var Lyder Meyer som eide grunnleieretten til denne grunnen. Her kalles grunnen en *kielder grund*. Dette betyr at det var et hus med kjeller på grunnen. Det sies videre i grunnboka at grunnen målte 15 alen og 2 $\frac{3}{4}$ qtr. langs smuget, på den andre sida 14 alen 1 $\frac{3}{4}$ qtr., at den var 10 alen 1 qtr. brei og skulle etter et grunnbrev fra 1689 betale 2 ort i leie. Denne oppføringa ser i sin helhet ut til å ha blitt ført inn i grunnboka i ettertid. Derfor er nok henvisninga til grunnbrevet fra 1689 helt relevant.

For den bakre grunnen Lyder Meyer hadde her, 23 b), gjaldt dette kun den delen av den øde grunnen som lå bak hans iboende hus. Resten av 23 b) var eid av avdøde Ifuer Christen. Denne grunnen opplyser grunnboka, hadde Lyder Meyer kjøpt og det var den delen som lå til gata, eller smuget, som var hans. Hvor vidt Ifuer Christ., som hadde den andre halvparten av 23 b), var Rådmann Ifuer Christensen er usikkert. Det er ikke oppgitt noen tittel og etternavnet er ikke skrevet forståelig fullt ut.²⁰⁷

²⁰⁶ Steinnes 1968, s. 31.

²⁰⁷ Se tabell 1.

Lyder Meyer er oppført i koppskattmantallet for 1689. Navnet staves her *Meier*. Det kommer fram at han betalte 1 riksdaler i koppskatt for seg sjøl. I tillegg var kona hans ligna for det samme, og to døtre for 4 ort. Kona het Giertrud Aagesdatter. De var alle sammen bosatt i den 22. rode.²⁰⁸ Disse beløpene samsvarer ikke direkte med noen av de skatteklassene som Christian den femtes forordninger redegjør for. Der heter det at de som tilhører klasse 3, slik som for eksempel ... *kiøbmand, Borgere og Handverks-Folck...*, skulle betale 3 riksdaler for seg sjøl, 3 riksdaler for sin hustru og 1 riksdaler for hvert av barna.²⁰⁹

Lyder Meyer var født i Bremen i Tyskland og tok borgerskap 25. februar 1689. Det fins ikke opplysninger om verken han eller kona i kirkebøkene, så kanskje de har reist fra byen mellom 1689 og 1753? Wilhelm Meyer står oppført som en av to leiere av disse grunnene i GBB 1753. Dette har kanskje vært sønnen til Giertrud og Lyder? Den andre GBB 1753 forteller eide denne grunnleieretten var Christian Krøpelin. Det blir mer om han mot slutten av dette avsnittet.

Kirkebøkene forteller at Wilhelm Meyer gifta seg med Gerke Reützer den 3. mars 1728 i Korskirken. Det opplyses samme sted at Wilhelm var *Styrmand*.²¹⁰ Gerke og Wilhelm fikk hele ti barn i årene 1728 til 1743. Vel å merke er navnet til Gerke stavet noe ulikt i de forskjellige oppføringene, en gang er hun kaldt Catharine. Men det ser ut som alle oppføringene gjelder dette paret. Alle barna er døpt i Korskirken.²¹¹

Det opplyses at en Wilhelm Meyer døde 63 år gammel i 1773 og blei begravd ved Domkirken den 24. april. Kommentaren i kirkeboka er; *af Kaares fattighus*. Med dette meines kanskje av Korskirkens fattighus? Men da *vår* Wilhelm Meyer gifta seg i 1728 var han alt styrmann. Det kunne sikkert by på problem å få en slik yrkestittel bare 18 år gammel. Dessuten hadde Wilhelm flere barn med ektefeller i byen, og ville vel derfor neppe blitt henvist til kirkesognets fattighus?

Flere av barna har like navn, som Magdalena, døpt 21. september 1729 og Magdalene, døpt 2. august 1733 eller Sophia, døpt 9. desember 1740 og Sophia, døpt 2. august 1743.²¹² Men det har ikke latt seg gjøre å avdekke hvorvidt noen av Gerke og Wilhelm sine barn døde tidlig. Det tidligste dødsfallet kan ha vært for den eldste Sophia, viss hun hadde mellomnavn Cathrine. I så fall var hun gift med Henrichh Dverhagen, men døde bare 22 år gammel og blei gravlagd ved Domkirken 10. september 1763.

²⁰⁸ Jfr. Koppskattmantallet 1689.

²⁰⁹ *Christian den femtes forordninger*, s. 431.

²¹⁰ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

²¹¹ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²¹² *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

De andre barna av Gerke og Wilhelm som det har latt seg gjøre å finne i oversikten over gravlade i kirkebøkene, blei da ganske gamle. Den første som døde var han som var oppkalt etter faren Wilhelm. Han var 66 år gammel da han døde i 1800. Kirkeboka opplyser hvor gammel han var. Det opplyses også at han var styrmann. Så her har ikke bare navnet gått i arv, men også yrket.²¹³

Anne Malene Meyer døde i 1801 og blei gravlagd 18. september i Korskirken kirkegård. Hun var da 64 år gammel og hadde vært gift nesten 24 år med Matthies Monsen. Han var *kyppersvend* i den tida de gifta seg i 1777 i Korskirken. For øvrig hadde de da vært forlova sia 7. august 1775.²¹⁴ De fikk sitt første barn alt da de hadde vært forlova i om lag 3 måneder, den 8 november 1775. Dette står oppgitt i kirkeboka med anmerkningen *troelovede*.²¹⁵ De døpte sin førstefødte Jan Peter. Anne Malene Meyer og Matthias Monsen fikk 3 flere barn fram til 1784. Begge de to neste barna, døpt i 1778 og 1781, het Mons. Det er ikke registrert at den første døde og blei gravlagd, og at de derfor valgte å kalle den neste også for Mons.

Catharina Johanna Meyer kan ha blitt gravlagd 23. februar 1776. Det beror trolig på en skrivefeil i kildematerialet når det står hun døde som 43 åring. Men om dette skulle vært 48 åring vil det kunne stemme at hun var dattera til Willem Meyer. I så fall gifta hun seg i Nykirken sammen med *enkemanden* Jens Rønne den 18. august 1766. De fikk En sønn sammen, som de ifølge kirkeboka døpte Jens Eriksen den 8. juli 1767.²¹⁶

Christian Krøpelin er oppført GBB 1753 som den ene som eier retten til å leie begge grunnene med rodenummer 20/23. I ACK 1772 står han aleine med grunnleieretten. Det er flere personer med lignende navn i kildene. Men i og med at ACK 1772 og GBB 1753 kun oppgir navnet Christian Krøpelin, uten verken tittel eller flere fornavn, konkluderes det med at dette må være Christian Krøpelin som tok borgerskap 11. november 1760.²¹⁷ All den tid det var flere personer i byens handelsborgerskap med nesten like navn, er det sannsynlig at man ville være nøye med føringa i grunnbøkene.

Christian Krøpelin gifta seg i Nykirken med Maren Henriksdatter Veinvig den 8. juli 1760.²¹⁸ De fikk sitt første barn den 19. februar 1762. Den førstefødte var en sønn som blei døpt Jacob i Korskirken 26. februar, altså ei uke etter fødselen.²¹⁹ Barn nummer to fikk paret 26. mai 1763. Det var en datter som døptes Elisabeth den 3. juni samme år. Det

²¹³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²¹⁴ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

²¹⁵ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²¹⁶ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²¹⁷ Jfr. BB 2.

²¹⁸ *Vigde i Bergen 1663-1816*. Digitalarkivet.

²¹⁹ *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

tredje barnet var en sønn som blei født 29. september 1764. Han døpte de i Korskirken den 5. oktober og kalte Henrichh. Det siste barnet Maren og Christian fikk sammen blei født den 12. november 1767. Dåpen foregikk hjemme hos Maren og Christian. Barnet blei døpt Maren Henrichhe. Det var presten fra Korskirken som blei tilkalt for å forestå seremonien. Seinere samme dag døde moren i barselseng. Hun blei gravlagd den 19. november ved Korskirken, bare 26 år gammel. Men hun hadde allerede født fire barn, som alle vokste opp. At alle vokste opp vil si, de overlevde barndommen. Allerede 10. september 1779 fulgte Christian sin eldste datter Elisabeth til Korskirkens gravplass. Hun var da bare 16 år gammel. Maren Henrichhe døde 24 år gammel og blei gravlagd 11. oktober 1791. Henrichh Krøpelin hadde rukket å bli kjøpmann som sin far, men døde sommeren 1793, og blei gravlagd 10. juli. Kjøpmannen Jacob Krøpelin var den av barna til Maren Weinwich og Christian Krøpelin som levde lengst. Han døde 43 år gammel den 6. august og blei gravlagd 15. august 1805. Dette er ført både i Korskirkens og Domkirkens kirkebok. Han blei, som alle i hans familie, gravlagd i Korskirkens kirkegård. Men det står en anmerkning i kirkeboka til Domkirken; *Ringet For Jacob Krøpelin I Korskirkesognet.*

Christian Krøpelin døde 20 år før sin siste sønn fra sitt første ekteskap. Men før han døde rakk han å gifte seg på nytt. Den nye kona var Marie Petersen. Det har ikke latt seg gjøre å finne opplysninger om vielsen i kirkebøkene, anna enn at det opplyses ved Marias begravelse, at hun var enke etter avdøde kjøpmann Christian Krøpelin. Men det opplyses i kirkebøkene oversikt over døpte at dette paret fikk sju barn, i perioden 1771 til 1785. Det siste barnet blei født august, tre måneder etter Christian døde, 51 år gammel. Han blei bisatt i en fullsatt Korskirke den 3. mai 1785. Maria Petersen døde 67 år gammel og blei bisatt i Korskirken, *med tente lysekroner*, 29. november 1814.²²⁰ Maria Pettersen bodde i den 22. rode ved folketellinga 1801. Hun bodde da sammen med hennes stedsønn Jacob Krøpelin og to stedbarnebarn, Christian Krøpelin 12 år og Sophia Amalia Krøpelin 11 år, og 7 tjenestefolk. Rodenummer 20/23 i den 20. rode var nå bosatt av Petter Lexau og Catrine Stuwitz, deres fem barn og fire tjenestefolk.²²¹

3.5.11 Rodenummer 20/24 Hans Christensen

Hollendergaten 7, rodennummer 20/24, var en påboende grunn ved registreringa av grunnboka i 1686. Det heter ved denne oppføringa følgende; *Sal. Hans Christensens effterfuerschis paaboende grund... tilhører nu handes søn Hans Christensen Dreyers.*

²²⁰ Døde i Bergen 1668-1815. Digitalarkivet.

²²¹ 1801-telling for Bergen, Digitalarkivet.

Som vi har vært inne på i forhold til artikkelen til Asgaut Steinnes er det sannsynlig at den ene av de to grunnene Didrik Friis hadde ut mot gata tidlig på 1500-tallet, og som Grete Friis og Gjert Pew eide i 1585, har vært den nest siste mot Smalgangen, regna fra nord mot sør. Denne grunnen grensa mot en grunn som kanskje hørte til Evert Copals gård i nord, og den andre grunnen til Didrik Friis mot sør.²²² Da vet vi med ganske stor sikkerhet hvem som hadde denne gården på 1500-tallet. Hvem som hadde denne grunnen og trolig bodde der videre, skal vi se under.

Hans Christensen døde tidlig i 1675 og blei gravlagd på Korskirken kirkegård 23. januar. Kirkeboka opplyser i kolonnen for adresse; *paa Hollendergaden i kirchen alle klocher*. Det virker dermed meget sannsynlig at den avdøde Hans Christensen grunnboka opplyser om bodde i Hollendergaten. Kirkebøkene har ingen flere opplysninger om denne personen. Borgerkapsbøkene opplyser om fem personer med det samme navnet i perioden 1620-1670. To av disse var født i Bergen og tre var fra Danmark.²²³ Så det lar seg derfor ikke avgjøre om og når Hans Christensen i Hollendergaten tok borgerskap. I og med at han døde før koppskattmantallene fra 1683 og 1689 fins han sjølsagt heller ikke der. Derimot fins en person med et lignende navn i koppskattmantallet fra 1645. Og sia Hans Christensen døde i 1675 er det godt mulig dette er samme person. Han står oppført sammen med *hans quinde, Karj Busch* (Karj vil si det samme som Kari), han betalte 2 riksdaler og hun 8 skilling. Disse to bodde i den 13. rode i 1645. For hans sønn og etterfølger, Hans Christensen Dreyer, er Christensen ført til over navnet i GBB 1686. Dette indikerer at sønnen Hans Christensen Dreyer kanskje bare blei kalt Hans Dreyer til vanlig. I koppskattmantallet fra 1683 er Hans Dreier oppført bosatt i den 14. rode. Men ut i fra konteksten er dette et av de tre barna til paret Hendrich Dreier og Margrete Hansdatter.²²⁴ Denne Hans Dreier blei gravlagd den 26. mars 1746 ved Nykirken, som alle i den 14. rode hørte til.²²⁵

Hans Dreyer som bodde i Hollendergaten 7 gifta seg med Anne Christophersdatter 23. april 1676 i Korskirken. Her staves etternavnet *Drejer*.²²⁶ De fikk ingen barn. Anne Christophersdatter døde i 1731 og blei gravlagd ved St. Jacobskirken 26. november. Hun har betegnelsen *fattig* i kirkeboka. Hans Dreyer levde helt til 1748 og blei gravlagd ved Domkirken. At *vår* Hans Dreyer virkelig levde så lenge som 72 år etter han gifta seg, kan virke usannsynlig. Men tross alt ikke helt umulig, da han godt kan ha vært under 20 år da

²²² Steinnes 1968, s. 30-31.

²²³ *Borgerskap i Bergen 1600-1751*. Digitalarkivet/ Statsarkivet.

²²⁴ Jfr. Koppskattmantallet 1683.

²²⁵ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²²⁶ *Vigde i Bergen 1663 – 1816*. Digitalarkivet.

han blei gift. Kanskje gjorde farens død i 1675 det påkrevd, eller i hvert fall fordelaktig, om unge Hans Christensen Dreyer raskest mulig etablerte seg og stifta familie? Han var kanskje også et godt parti som arving etter sin far? Det er to personer borgerbøkene oppgir med sammenfallende navn og tidsmessig samsvar. Den ene tok borgerskap i 1672, mens den andre tok borgerskap i 1697. Vi holder fast på tanken om at Hans Dreier i Hollendergaten 7 var rundt 20 år gammel, helst yngre, da han gifta seg i 1676. Dermed er det mest trolig han tok borgerskap og skreiv seg inn som *kjøpmand* 23. september 1697. For øvrig var han født i Bergen.

3.5.12 Rodenummer 20/31 Henrich Greve - Jochum og Hans Giefuertz

På den venstre sida av Hollendergaten, når vi beveger oss fra nord mot sør, ligger tre grunner. Det vil si den første grunnen hører ikke til Hollendergaten, men utgjør Kong Oscarsgate 1, rodenummer 21/14. De to andre, hhv. rodenummer 20/31 og 20/30, utgjør Hollendergaten 2 og 4. Disse grunnene ligger ut mot Korskirkeveiten på baksida, og to av dem strekker seg fram til fasader mot Hollendergaten, mens den første har hele langsida mot Kong Oscarsgate, eller Skredderstretet før navneendring i 1879. Steinnes meiner denne nordligste grunnen har utgjort Herr Eske Billes gaardt fra rundt 1550-tallet og at den er nevnt alt i 1307 som Biørne øffre. Navnet Biørne øffre var et navn som blei brukt minst til 1530-åra.²²⁷ Denne grunnen blei noe smalere etter opprettelsen av allmenningen i 1583. Deler av den grunnen, Herr Ivars gård, som lå midt i mot på andre sida av gata forsvant helt, som vi har vært inne på over (se punkt 3.5.9).²²⁸ Eske Billes grunn utgjorde sammen med rodenummer 20//31 og 20/30 Bjarna gardr på 1300-tallet. Formen på grunn 22 og 23 på kart 4 kan peke i retning av at de opprinnelig utgjorde en grunn, noe også Steinnes påpeker.²²⁹

Grunnen som er rodenummer 20/31 har etter alt å dømme to oppføringer i GBB 1686. Den første oppføringa fins på pagina 169 og lyder som følger: *Jochum og Hans Giefuertz Bagers grund, kaldes Indre Glimptens grund*. På pagina 170 har grunnen denne oppføringa: *Capitain Henrichh Grefuers paaboende grund kaldes Indre Glimptens grund*. Det er ikke oppgitt verken mål eller grunnleie her. Men i GBB 1753 folio 346 og 348 fins identiske oppføringer. Men her med følgende innskrift på venstre side hhv. for Jochum og Hans Giefuertz Bagers grund; *Fri Odels grund effter gamle grundebrev av 1530*, og for Capitain

²²⁷ Steinnes 1968, s 77-79.

²²⁸ Steinnes 1968, s. 77.

²²⁹ Steinnes 1968, s. 79.

Henrichh Grefuers paaboende grund; *Fri Odels grund efter brevevr dat. 1530*.²³⁰ Forhold rundt denne grunnen og leietakernes yrker har blitt omtalt under punkt 3.3.2 over.

Denne grunnen bosatte altså *Captain* Hendrich Greve seg. Han tok borgerskap 26. september 1670 og var født i Bergen.²³¹ Ifølge Fossen var han den eneste *skipper* som tilhørte skatteklasse 2 i koppskattmantallet fra 1683.²³² Den eneste personen med et lignende navn jeg har funnet er *Hendrich Grefue*, som meget vel kan være samme person. Men denne mannen tilhørte skatteklasse 3. For øvrig bodde han i rode 17 da koppskattmantallet 1683 blei registrert.²³³ Navnet Hendrich Greve fins også i koppskattmantallet for 1689. Her er det oppgitt at han var skipper. Og videre at han betalte 1 riksdaler og 3 ort i koppskatt. Denne summen harmonerer ikke med de tallene vi finner i Christian den femtes forordninger, verken for skatteklasse 2 eller 3. Kona, *Gierkie Olufsdatter*, betalte det samme og det skulle betales 1 riksdaler for de to barna. Noe som heller ikke stemmer med forordningen. Disse summene sier ikke nødvendigvis alt, da det fantes en del muligheter for fratrekk, som kanskje nevnes i originalen til kildene, men som er utelatt i digitalarkivets avskrift? Likevel virker det mest sannsynlig at Henrichh Greve også nå var ligna i skatteklasse 3. For eksempel var det til sammenligning en anna skipper bosatt i den 19. rode, ved navn Jan Mejer, som tilhørte skatteklasse 3 i 1683 og betalte 2 riksdaler i koppskatt for seg sjøl i 1689. Ved registreringa av koppskattmantallet 1689 var denne Hendrich Greve bosatt i den 19. rode, med kona Gierche Grewe og to barn.²³⁴ Forordningen om rangen av 11. februar 1693 sier at *Capitainer til Lands og Vands* tilhørte den adelige 7. klasse.²³⁵ Men her snakker vi om militær tittel, og ikke om en ordinær skippertittel, slik den framkommer i BB 1 og koppskattmantallene.

En annen Henrich Greve er registrert som far til tre barn, døpt i 1701, 1703 og 1706. Den andre også oppkalt etter faren. Barnas mor het Magthel Thormøhlen. De to første barna er registrert døpt i korskirkesognet, mens den siste er døpt i Nykirken. Her har vi sannsynligvis den Henrich Greve, som Fossen omtaler, og som var bosatt i den 20. rode. Men tittelen var ikke skipper. Det oppgies under stilling at han var *schoutbinacht*. Dette var en *adelig tittel etter 4. klasse*.²³⁶ Schoutbynacht (hollandsk) sin fremste oppgava var å lede speidertjensten ombord i et marinefartøy. Det vil si det samme som at han var

²³⁰ Jfr. GBB 1686.

²³¹ Jfr. BB 1.

²³² Fossen 1979, s. 500.

²³³ Jfr. Koppskattmantallet 1683

²³⁴ Jfr. Koppskattmantallet 1683 og 1689 og *Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve : 1683-1699*.

²³⁵ Forordning om rangen 1693.

²³⁶ Forordning om rangen 1693.

nestkommanderande, viseadmiral på ein flåte. Han hadde den laveste admiralsgraden. Rangens *schouthbynacht* blei avløst av *kontreadmiral* i 1771.²³⁷ I dagens rangssystem (marinen) er kontreadmiral rangert under viseadmiral. Det faktum at denne Henrich Greve var militær sjøoffiser er forklaringa på hvorfor han ikke er å finne i koppskattmantallene. Personer av militær rang er utelatt, og var ikke skattpliktige. Dette gjalt også mannskapene på *defensjonsskipene*.²³⁸ Ved sia av dette var Henrich Greve en stor handelsmann. Han dreiv blandt anna som en av byens største forpaktere av finnmarkshandelen.²³⁹ Denne handelsvirksomheten gjorde kanskje at han oppholdt seg utafor byen da koppskatten blei innkrevd og manntallet registrert.

Sønnen Henrich, som blei døpt i 1701, kan meget vel være den som er registrert død i 1766. Han tok borgerskap 26. mars 1740, var født i Bergen og hadde skipper som yrke.²⁴⁰ Han blei begravd 5. november på St. Jacobs kirkegård. Ellers ser ikke navnene fra Grevefamilien ut til å være registrert mer i kirkebøkene. Det er naturlig å gå ut fra at familien flytta fra den 20. rode, Korskirkesognet og kanskje Hollendergaten, til Nykirkesognet mellom 1703 og 1706 på bakgrunne av dåpssted for barna.

Jochum og Hans Giefuertz var navnet på de to andre som står oppført som eiere av grunnleieretten av rodenummer 20/31, både i GBB 1686 og GBB 1753. Disse to tok borgerskap hhv. 28. april 1684 og 5. februar 1683. Jochum er oppført som *moller* mens Hans er oppført som *bager*.²⁴¹

Jochum Giefuertz er oppført med navna stavet *Jocnumb Gieuers* i BB 1. Han fikk åtte barn. For seks av barna er det oppført at Maren Benichen var mor. Men for to barn er det ikke opplyst noe morskap. Disse barna blei født i 1676 og 1678. Det er godt mulig dette var barn fra et forhold Jochum Giefuertz hadde før han traff Maren Benichen. Disse barna er ikke registrert i koppskattmanntalet for 1689, for da ville de vært oppført som døtre eller sønner på grunn av alderen, som nevnt over.

Jochum Giefuertz er oppført som far til et barn med samme navn, som blei døpt i Korskirken 1. november 1693.²⁴² Dette barnet døde tidlig og blei begravd ved Korskirken 24. mai 1694. Her staves fornavnene på far og sønn *Jochim* og etternavnet *Gieuers*. For øvrig står det oppført at barnet blei *fød i Lille Sanduig*.²⁴³ Den samme oppføringa gjelder også for en anna av Jochums sønner, Jan, som blei begravd samme sted den 5. mai 1698. Ellers er

²³⁷ NHL 1999, s.:368.

²³⁸ Jfr. *Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve : 1683-1699*, og Fosseen 1979, s: 498.

²³⁹ Fosseen 1979, s. 388.

²⁴⁰ Jfr. BB 1.

²⁴¹ Jfr. BB 1.

²⁴² *Døypte i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁴³ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

Anne Jochumsdatter registrert begravd ved St. Jacobskirkegården den 17. desember 1724.²⁴⁴ Hun blei 36 år gammel. I koppskattmanntalet for 1689 er denne familien registrert med tre barn. Sia det her kun står *3 Børn* kan vi regne det som sikkert at disse var under 10 år gamle. Yrkestittelen til Jochum er oppgitt som *møbler*. Han skulle betale 3 riksdaler for seg sjøl, 3 riksdaler for kona og 3 riksdaler for de tre barna til sammen. Dette er helt i tråd med forordningen for en person tilhørende skatteklasse 3.²⁴⁵ Familien var bosatt i den 24. rode ved registreringa av koppskattmanntallet 1689.²⁴⁶

Hans Giefuertz fikk fire barn samme med Maria Gode mellom 1685 og 1696. De gifta seg i Korskirken den 25. april 1682. De fikk to døtre og to sønner. Begge sønnene blei kalt opp etter faren. Det har ikke latt seg gjør å påvise noen registrerte begravelse av den eldste sønnen. Derimot er det registrert at en *bager* ved navn *Hans Geffuert* blei begravd ved Korskirken den 17. februar 1684. Viss det her er noen familiær sammenheng kan det godt ha vært faren til den Hans Giefuertz vi møter i de seinere kildene, men det er på ingen måte sikkert. Etternavnet staves på så mange ulike måter i de forskjellige kildene at det er vanskelig å si noe sikkert om dette. Men all den tid Jocum og Hans Giefuertz både er oppført i GBB1686 og GBB1753 er det god grunn til å tro at de har levd denne perioden, sjøl om de må ha vært gamle i 1753. Det kan også være at en av sønnene, med samme navn, hadde overtatt etter faren Hans Giefuertz. En mann ved navn Hans Gewert, som oppgis å ha vært *mesterbager* gifta seg den 20. april 1730 med Maren Jespersdatter i Domkirken. En anna Hans Gevert gifta seg med Inger Coch den 19. juni 1720 i Nykirken.²⁴⁷ Den førstnevnte kan godt ha fortsatt å holde liv i bakeriet i Hollendergaten, først sammen med faren og onkelen, deretter for seg sjøl og kanskje onkelens etterkommere. Maria Gode døde i 1741 og blei begravd på Korskirkens kirkegård 18. juli.²⁴⁸

3.5.13 Oppsummering

I det føregående har jeg gjennomgått kilder som forteller om livet til ei lang rekke ulike eiere av grunnleierrett i den 20. rode. Det er vist hvor personene leide grunn, hvor de bodde og hvordan familieforholdene deres var. Videre har vi sett hvordan flere familier utvikla seg videre utover 1700-tallet og også berørt 1800-tallet, der det har vært naturlig. Utvalget av personer og grunner er meint å være illustrerende for bo- og levekårene i hele rode 20. Kirkebøkene har kunnet fortelle om mange barnefødsler og begravelser. Vi har fått et

²⁴⁴ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

²⁴⁵ Jfr. Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve : 1683-1699

²⁴⁶ Jfr. Koppskattmanntallet 1689.

²⁴⁷ *Vigde i Bergen 1663 – 1816*. Digitalarkivet.

²⁴⁸ *Døde i Bergen 1668-1815*. Digitalarkivet.

innblikk i at det ikke var unormalt at barna ikke levde opp. Som en kuriositet til dette har det kommet fram at foreldre gjerne valgte det avdøde barnets navn for et seinere født barn. Det er også eksempel på at mors navn er valgt for barnet, om mora døde i barsel.

Alle barnefødsler som er med i materialet her har opplysninger om to foreldre som var gift, med et unntak som er nevnt i punkt 3.5.10, der foreldrene hadde inngått forlovelse bare tre måneder før barnefødselen. I og med at barn født utenfor ekteskapet kunne medføre både skam og sosial degradering, spesielt for kvinnene, kan dette sees som en indikasjon på gode og ordnede sosiale forhold. Det har videre lyktes å trekke ut to eksempler fra koppeskattmantallene som belyser spørsmålet om hvor vidt personene med tilhørighet til rode 20 valgte å gifte seg med personer innen samme geografiske område, og eventuelt samme økonomiske og sosiale sjikt. Vi har sett at Henrich Greve gifta seg med Magthel Thormøhlen. Hun var sannsynligvis datter av *Commercie Directeur* Jørgen Thormøhlen, som var en av de få som tilhørte skatteklasse 1.²⁴⁹ Navna på hans fem barn er ikke oppgitt i skattemanntallene. Ekteskapet mellom kommersedirektør Thormøhlens datter Magthel og Henrich Greve er et eksempel på at det var stand og sosialt sjikt som var avgjørende for giftemålet. Et anna eksempel på det samme var giftemålet mellom Wallentin Schram og Anne Margrete Clausdatter. Hun kan ha vært datter til *Rector Mag.* Claus Nielsen, tilhørende skatteklasse 3, bosatt i rode 18.²⁵⁰ Mellomnavnet er vel å merke utelatt fra koppeskattmantallet. En anna person med samme navn var datter til Claus *schomager* i rode 7. Han tilhørte også skatteklasse 3. Begge eksemplene viser at det var vanlig å finne ektefelle innafor byen og sannsynligvis av største viktighet også innafor ens eget økonomiske og sosiale sjikt.

²⁴⁹ Jfr. Koppeskattmantallet 1683.

²⁵⁰ Jfr. Koppeskattmantallet 1683.

KAPITTEL 4 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Hollendergaten var en sentral og viktig gate i Bergen på 1600-tallet. Oppgavas mål har vært å avdekke hvem beboerne i og omkring Hollendergaten i Bergen var på 1600-tallet, hvor de kom fra og hvilken sosial og økonomisk stilling de hadde? Kildematerialet for framstillinga er henta fra en periode som spenner fra tidlig på 1500-tallet til midt på 1800-tallet. De mest sentrale kildene i framstillinga har vært grunnbøkene fra 1686 og 1753 og

Undersøgningsforretning over Manufakturhusets grunde 1772-1776 (ACK 1772), samt Bergens Borgerbok 1, Bergens Borgerbok 1752-1865 og Borgerskap i Bergen 1600-1751, koppskatt for Bergen 1683 og koppskatt for Bergen 1689. Videre i teksten har også kirkebøker fra ulike kirkesogn i byen vært benytta, for å gi et innblikk i menneskenes liv på slutten av 1600-tallet og framover. Her har jeg funnet opplysninger over giftermål, døpte og begravelser i sognene. Jeg har analysert et utvalg av de ulike beboerne i den 20. rode. Eierforholdene fordelt på tre ulike grupper; de private, de offentlige og de kirkelig eide grunnene er gjort rede for i kapittel 2. Til slutt i dette kapitlet har jeg gått nærmere inn på borgerskapet som begrep og ellers om forhold knytta til borgerskap.

Oppgava har vist at den 20. rode var en integrert del av byen, og ikke en segregert og isolert bydel. Beboerne i Hollendergaten og ellers i den 20. rode på 1600-tallet og framover mot 1800-tallet, var prega av allsidighet og mange forandringer. I forhold til sosial og økonomisk status har vi sett at verken Hollendergaten eller området ellers bar preg av å være et overklassestrøk. Men området var heller ikke prega av fattigdom. Sjøl om mange husstander tilhørte skattekasse 4 var en stor og dominerende andel av befolkningen håndverkere eller kjøpmenn som hørte til skattekasse 3. To rådmenn, en bartskjærer, to skomakere, to bakere og en kaptein er de yrkesbetegnelse GBB 1686 opplyser om. Bakere, barteskjærere og skomakere var av byens høyest formuende håndverkere i 1645 og 1657.²⁵¹ Vi har også sett at en husstand fra samfunnets øvre sosiale sjikt, representert ved Clas Hyschen, bodde i bydelen både i 1683 og 1689.²⁵² Rode 20 hadde 20 personer tilknytta tjenerskapet både i 1683 og 1689.²⁵³ Dette var et stort antall tjenestefolk relatert til størrelsen på hele roden og bekrefter at rode 20 var et område av byen med en relativt høy sosial status.

Vi har sett at befolkningsgruppene med tilknytning til rode 20 på de fleste punkt var i samsvar med utviklinga i resten av byen. Bostedsmønsteret på slutten av 1600-tallet bar

²⁵¹ Se punkt 3.3.3

²⁵² Jfr. Koppskattmantallet 1683 og 1689.

²⁵³ Jfr. Koppskattmantallet 1683 og 1689.

preg av en utstrakt lokal mobilitet. Mennesker flytta ofte fra den ene roden til den andre. Mobiliteten innad i byen var stor, men mange flytta også fra byen mens mange nye kom til. Flyttemønsteret bar preg av at folk ikke var særlig bofaste og stedbundne med hensyn til rode. Dette kan ha skyldtes at boligmarkedet var tufta på utleie og framleie, ikke sjøleie. Det ser ut som befolkningen i Hollendergaten på slutten av 1600-tallet i stor grad var prega av å være etterkommere av folk som kanskje hadde kommet til byen tidligere i århundret. Dermed var de gjerne andregenerasjons innvandrere eller etterkommere av dem igjen. Vi har også sett at det bodde mange personer i området som var fra andre steder i Norge. Og da eksplisitt fra Nord-Vestlandet. Men her viser tallene at det prosentvis var klart færre personer født i det øvrige Norge som hadde tilhørighet i den 20. rode enn i byen ellers. Denne forskjellen forstår jeg dit hen at den 20. rode i stor grad var bosatt av personer av utenlandsk herkomst, eller etterkommere av disse. Av personer med utenlandsk herkomst kan det slås fast at som gruppe var tyskerne dominerende, uten at de dermed utgjorde noe flertall.

Asgaut Steinnes artikkel om Hollendergaten, som blant anna drøftes i kapittel 2, tar for seg en rekke ulike eie- og leieforhold av grunner i Hollendergaten på 1500-tallet. Av de personene som nevnes der er det vel egentlig bare Didrik Friis vi med relativ sikkerhet kan si kom fra Holland, sjøl om ikke det heller sies eksplisitt i artikkelen. Da må Steinnes konklusjon være at hollenderne kanskje hadde en gård innerst i vågsbunnen tidlig på 1400-tallet, eller i hvert fall tidlig på 1500-tallet. Og at Friis var en stor huseier der fram til han døde i 1520, og videre hans etterkommere utover århundret. I forhold til utviklinga seinere viser mine resultater at heller ikke utover 1600-tallet og videre var hollendere eller deres etterkommere dominerende i Hollendergaten. Hollenderne var kun representert i gata med kanskje et par andre/tredje/fjerde-generasjons etterkommere. Ergo har trolig hollenderne aldri vært dominerende i Hollendergaten. Men navnet hadde sitt utspring fra en gård tidlig på 1400-tallet, eller kanskje fra en relativt stor huseier hundre år seinere. De funn mine undersøkelser har gitt kan dermed sies å bekrefte og utvide Steinnes artikkel om 1500-tallet til også å gjelde århundrene videre. Konklusjonen gjelder da utviklinga fra Hollendergatens opprinnelse til utgangen av det 18. århundre. Altså de første tre eller fire hundre årene av gatas historie. Videre undersøkelser av det 19. og 20. århundre kan føre nye opplysninger til spørsmålet om gatas befolkning. Men at Hollendergaten med ett skulle bli dominert av hollendere på 18- og 19-hundretallet, når gata aldri har vært det tidligere, er lite trolig. Noe som også bekrefte av folketellinga fra 1865. Kanskje fant det heller sted en ytterligere fornorskning av området? Dette kan bare videre undersøkelser gi fullgode svar på.

De konklusjonene som jeg trekker ut fra mine undersøkelser i denne teksten gir ikke nødvendigvis et fullstendig bilde av bo og levekårene i Hollendergaten og den 20. rode på slutten av 1600-tallet. Kildetilfanget er relativt godt, men nye undersøkelser kan gi nye innfallsvinkler. Hvor vidt valget av kilder tjener til å besvare spørsmålene problemstillinga gir nøyaktig og grundig nok kan diskuteres. Det kan for eksempel trekkes fram at en grundigere kunnskap om navneforskning, slektsnavns alder og kulturell/geografisk opprinnelse, ville vært et nyttig verktøy. Sjøl om slike undersøkelser ligger noe på sida i forhold til denne konkrete oppgava. Kilder og metoder er med å bestemme hvilke konklusjoner man i neste omgang kan trekke. Hvilke perspektiver som velges vil være avhengig både av kildevalg og graden av nøyaktighet i undersøkelsene av dem, samt den generelle historieforståelsen i det offentlige rom. Videre undersøkelser rundt temaet Hollendergaten bør kunne ta for seg å belyse flere levninger fra fortida, slik som eksempelvis bruksgjenstander og som nevnt navneforskning, og videre ta for seg et større utvalg av grunner og beboere i de skriftlige kildene.

Vedlegg 1, tabell 1:

Rode 20 Rodenr. 1		Manufakturhuset	
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	1	1	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Jørgen Brede****	Hans Mitzels** Enke / Jørgen Brede****	-M. Frandtzis- * Thomas Mitzels*** grund
Grunnleie	1 rdlr.	16 s	
Folio	133		133
Pagina	273	273	
Fødested	Bergen****	**Bergen	Horsens (D)* Bergen***
Yrke	Mæster Blikkenslager****	**kjøbmand	Skipper****
Borgerskap	28. 11. 1771****	**21. 09. 1734	28. 05. 1640* 06. 03. 1690***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. Borgerskap i Bergen 1600-1751. Navnet skrives Madtz Frandzeny i borgerboka, med følgende tekst; *ops. b. 14 juli 1690.*

** Jfr. BB 1. Gjelder Hans Mitzel.

*** jfr. BB 1. Gjelder Thomas Mitzel. Borgerboka skriver etternavnet Mitsel.

****Jfr. BB2. I borgerboka skrives navnet Jørgen Breder, med følgende tekst etter navnet; *Anviiste Amts-brev af 10 Februarii Kiøbenhavn som een lovlig Amtsmæster sammesteds erkiendes. ACC.*

Rode 20 Rodenr. 1		Manufakturhuset	
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	1	1	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Jørgen Brede****	Hans Mitzels** Enke / Jørgen Brede****	-M. Frandtzis- * Thomas Mitzels*** grund
Grunnleie	3 ort 12 s	1 rdlr. 2 ort	1 rdlr. 2 ort
Folio	133		133
Pagina	273	273	
Fødested	Bergen****	Bergen**	Horsens* (D) Bergen***
Yrke	Mæster Blikkenslager****	kjøbmand**	Skipper****
Borgerskap	28. 11. 1771****	21. 09. 1734**	28. 05. 1640* 06. 03. 1690***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

* Samme som over.

**Samme som over.

***Samme som over.

****Samme som over.

Rode 20 Rodenr. 2 Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	2	2	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Michael Gjees	Johan Michel Giøs	Johan Mejers* huus og grund
Grunnleie		1 rdlr. 1 ort	1 rdlr. 1 ort
Folio	133		133
Pagina	273	273	
Fødested			Bremen* (I)
Yrke			
Borgerskap			15.09. 1637*

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1

Rode 20 Rodenr. 3 Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	3	3	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Pitter Fasmer*	Torvfrue Marie Greve, Pitter Fasmer*, Johan Kobroe**	Johan Kinßbechs `Robbert Wolpman´ huus og grund
Grunnleie		1 rdlr.	1 rdlr.
Folio	133		133
Pagina	273	273	
Fødested	Bergen*	Bergen**	
Yrke	Kjøbmand*	Skipper**	
Borgerskap	02. 12. 1734*	25. 03. 1737**	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

* Jfr. BB 1, under navnet Peter Fasmer.

**Jfr. BB 1. Gjelder Johan Kobroe.

Rode 20 Rodenr. 4 Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	4	4	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Sivert Mathiessen Schjøtz*	Sivert Mathiessen Schjøtz*	Lauritz Ahmbergs* grund
Grunnleie	1 rdlr. 3 ort	1 rdlr. 2 ort	1 rdlr. 2 ort
Folio	133		133
Pagina	274	274	
Fødested	Grinde i Jylland* (D)	_____	Hamburg (I)
Yrke	Urmager*	_____	

Borgerskap	05. 08 1734*	_____	25.11.1667**
------------	--------------	-------	--------------

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

Ved denne oppføringa i ACK 1772 vises det til 20. 44 og ved oppføringa 20.43 vises det til 20.4. Årak til dette er uvisst.

*Jfr. BB 1.

**Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 5

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	5	5	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Herman Fæster*	Herman Fæster*	Peder Joenßen Baggers huus og grund
Grunnleie	1 rdlr. 1 ort	1 rdlr. 1 ort	1 rdlr. 1 ort
Folio			133
Pagina		274	
Fødested	Bergen*	_____	
Yrke	Kiøbmand*	_____	
Borgerskap	28. 06. 1759*	_____	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB2. Med følgende tekst etter navnet; *Acc. Og blev tilholdt forderligst at udtage Kiøbmands Bog.*

Rode 20 Rodenr. 6

Manufakturhuset

PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	6	6	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Christopher Flohr (Floer)*	Christopher Flohr *	Mester Frands Læchis** paaboende grund
Grunnleie	1 rdlr. 1 ort	1 rdlr. 1 ort	1 rdlr. 1 ort
Folio	134		134
Pagina	274	274	
Fødested	Bergen*	_____	Bergen**
Yrke	Mester Guld Smed*	_____	Barteskjærer**
Borgerskap	17. 11. 1763*	_____	15. 11. 1659**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*BB 2 I borgerboka staves etternavnet Floer.

**Dette kan være Frantz Andersen Lech, født i Bergen og barteskjærer av fag, som tok borgerskap 15. november 1659 (jfr. BB 1). Kanskje har han blitt *mester* seinere, og forandret noe på navnet sitt, for å gi det et mer *standsmessig* uttrykk?

Rode 20 Rodenr. 7

Sognepresten Korskirken og Lektoratet

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	7		
Gatenavn	Nordre Side af Kors Kirke		

	Allmenningen		
Leier/Beboer	Friederick Otto Floer		
Grunnleie	1 ort + 3 ort		
Folio			
Pagina			
Fødested	Bergen		
Yrke	Krambod og speciarie Handler		
Borgerskap	06. 02. 1777 **		
	Betaler til sognepresten af kors kirke sognet der?1 ort og til Lectoratet 3 ort		

*Digitalarkivets *Borgerskap i Bergen 1600-1751* nevner en person ved navn Friderich Otto Flor, yrke; kjøbmand, fødested; Wismar, som fikk borgerskap 14. 06. 1729.

** Jfr. BB 2: Friedrich Otto Floer fikk sitt første borgerbrev i Bergen av 14. 06. 1774 tilbakekalt. Han var her registrert som Materialist og Laborant..

Rode 20 Rodenr. 8

Korskirken

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	8		
Gatenavn	Nordre Side af Kors Kirke Allmenningen		
Leier/Beboer	Christian Lembreck */Lembricht/		
Grunnleie	2 rdlr. 5 ort 11 s		
Folio			
Pagina			
Fødested	Flensborg*		
Yrke	Mæster Fældebereeder*		
Borgerskap	14. 06. 1774*		

*Jfr. BB 2. Denne teksten står ved navnet i borgerboka; *Har forestaaet Enckens Værksted og nu i Ægteskap med Encken. Acc.*

Rode 20 Rodenr. 9*

Seminarium Fredericianum

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	9		
Gatenavn	Nordre Side af Kors Kirke Allmenningen		
Leier/Beboer	Christian Lembreck /Lembricht/	Ohle Tusind***	
Grunnleie	4 ort 8 s		
Folio			

Pagina			
Fødested	Flensborg** (I)	Nye Kiøbing paa Falster*** (D)	
Yrke	Mæster Fældebereeder**	Kiøbmand***	
Borgerskap	14. 06. 1774 **	13. 06. 1752***	

*Beboer og beliggenhet er oppgitt som ditto nr. 8 i ACK 1772.

**Som over.

Rode 20 Rodenr. 9

Seminarium Fredericianum

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	9		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hans Frihs	Ohle Tusind*	
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested		Nye Kiøbing paa Falster* (D)	
Yrke		Kiøbmand*	
Borgerskap		13. 06. 1752*	

*Jfr. BB 2. Borgerboka skriver navnet Ole Thuesen, med følgende tekst etter navnet; *Acc. Og ellers blev tilholdt forderligst at tage Kiøbmands Bog, 1766 Taxe.*

Rode 20 Rodenr. 10

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	10		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Pitter Holtermann		
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested	Bergen		
Yrke	Skipper		
Borgerskap	19. 03. 1748*		

* Jfr. BB 1. Her skrives fornavnet Peder.

Rode 20 Rodenr. 11

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	11		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Andreas Leganger		
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested	Sundmør i		

	Bergen stift		
Yrke	Kiøbmand		
Borgerskap	08. 08. 1711*		

*Jfr. BB 2.

Rode 20 Rodenr. 12

Byens kiemner

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	12		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Jan von der Velde		
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested	Bergen		
Yrke	Kiøbmand		
Borgerskap	12. 07. 1717*		

* Jfr. BB 1

Rode 20 Rodenr. 13a

Seminarium Fredericianum

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	13		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Andreas F... ”salige”		
Grunnleie	1 rdlr. 3 ort		
Folio			
Pagina			
Fødested			
Yrke			
Borgerskap			

Rode 20 Rodenr. 13b

Sognepresten til Domkirken

PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	13b		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Andreas F... ”salige”	Friderich Lochner*	Friderich Lokners* paaboende grund
Grunnleie	1 ort 8 s	2 ort**	2 ort**
Folio			171
Pagina		349	
Fødested		Bergen	Ausbach ved Nürnberg (I)
Yrke		bader	badstuer
Borgerskap		25. 01. 1697	22. 02. 1621

Sml. Grunneier, leietager, størrelse ift. rodekartet.

*Borgerboka 1600-1751 nevner to ved nesten like navn. Navnene staves imidlertid Frederich Lokner el. Friderich Lochner hhv. for den eldste og den yngste. Denne forskjellen gjelder i grunnbøkene.

**GBB1686 og GBB1753 sier *giver 2 ort*, men *grundebrev datert 1622 lyder paa 1 ort 8 s*

* I følge BB 1 staves navnet Friderich Lochner. En anna person av samme navn er også nevnt i BB 1. Denne personen fikk borgerskap 22. 02. 1621, og var badstuer av yrke. Her kan det antas at yrket, i tillegg til navnet, har gått i arv, om ikke fra far til sønn, så i alle fall fra bestefar til barnebarn.

Rode 20 Rodenr. 14 Seminarium Fredericianum

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	14		
Gatenavn	Hollender Gaden		
Leier/Beboer	Bartholomeus Harboe* og Peder Christiensen** enke		
Grunnleie	5 ort 4 s		
Folio			
Pagina			
Fødested	Christiansund* Nordfjord**		
Yrke	Skipper* Sejlingsmand**		
Borgerskap	18. 04. 1758* 20. 02. 1697**		

*Jfr. BB 2. Borgerboka omtaler Bartholomeus Johannes Harboe. Følgende tekst kommer etter navnet; *Anviiste Sk. Attest af 5 April b. a. etc.*

**Jfr. BB 1 (gjelder Peder Christensen).

Rode 20 Rodenr. 15 Dom kirkens sogneprest

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	15		
Gatenavn	Hollender Gaden		
Leier/Beboer	Jonas Kares Lude	Mr Boy von Bolten*	Mr Boy von Boltens* grund
Grunnleie	3 ort	2 1/2 ort	2 1/2 ort
Folio			163
Pagina		336	
Fødested		Meldorp i Ditmarsken (I)	_____
Yrke			_____
Borgerskap		05. 04. 1677*	_____

Sml. Grunneier, størrelse, dato grunnbrev mht. dato for borgerskap (gr. b. 1679).

* Jfr. BB 1.

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	16	16	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Pitter Stuwitz	Sahl: Wentzel Frederich Trojans effterlefuerschis paaboende grund	Sahl: Wentzel Frederich Trojans effterlefuerschis paaboende grund
Grunnleie	3 ort 12 s	2 ½ ort	2 ½ ort
Folio			171
Pagina		349	
Fødested	Lybech (I)		
Yrke	Mester Kaaber Smed. Acc.		
Borgerskap	21. 10. 1762*		

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jmf. BB 2.

Rode 20 Rodenr. 17

Domkirkens sogne prest

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	17		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hans Olsens Laste?		
Grunnleie	1 ort 8 s		
Folio			
Pagina			
Fødested			
Yrke			
Borgerskap			

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

Rode 20 Rodenr. 18 Manufakturhuset (Underlagt manufakturhuset 1747)

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	18	18	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Bar Lyder von Tangen	Johan Lyder von Tangen*	(Diderich Woltmans grund) ikke funnet i 1686
Grunnleie			
Folio			
Pagina	344	344	
Fødested		Grevskabet Diepholz* (I)	
Yrke		Kjøbmand*	
Borgerskap		03. 11. 1746*	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 19 Capelanen ved Domkirken

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	19	19	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Johan von der Fehrs*	Dybesunds grund	Dybesunds grund
Grunnleie	1 rdlr. 3 ort	7 ort (=1 rdlr. 3 ort)	7 ort
Folio			164
Pagina		337	
Fødested	Wismar (I)		
Yrke	Kjøbmand		
Borgerskap	24. 09. 1733*		

Sml. Grunneier, leie.

* Jamfør BB 1. Acc.

Rode 20 Rodenr. 20 (a)* Hans Henningsens arvinger

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	20		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Johann Hagelsteen***		Valentin Schrams** grund
Grunnleie			5 ort
Folio			164
Pagina			
Fødested	Trondhjem***		Bergen**
Yrke	Mester Kaaber Smed***		Kobbeslager**
Borgerskap	29. 03. 1557***		28. 11. 1692**

(Denne grunnen kan ikke identifiseres i GBB1753.)

*Opplysningene i GBB1686. *Valentin Schrams grund till gaden lang 33 allen 3 qtr., bred 9 allen effter grundbreef af dato d: 4 augustij 1696, betaller till salig Hans Henningsen arfvinger 5 ort*, og sammenlignet med rodekartet og opplysningene om rodenr. 20 b, peker i retning at dette er grunnene til Valentin Scram og seinere hans enke. Vi vet at Valentin Schram må ha gått bort en gang mellom 1686 og registreringa av ACK 1772 Dette fordi det opplyses i kollonna lengst til høyre, som har overskrifta; *Det øfrige observerede bliver for berettet, følgende; forhen Valentin Schrams enke tilhørende.*

**Jfr. BB 1.

***Jfr. BB 2. Opplysningene om borgerskap og yrke er relativt usikre her. To personer er oppført i BB 2 som Johan Hagelsteen. Den ene tok borgerskap i 1834, og er derfor ikke den som er oppført i ACK 1772. Den andre tok borgerskap i 1799, og kunne i og for seg være den rette. Men, til alt overmål er det opplyst bostedsadresse, rode 24 nr. 167 for han i borgerboka (riktig nok med spørsmålsteget bak). Dette er et sjeldent fenomen.

Personnavnet Johann, eller Johan, er ei kortform av Johannes. Men det er også Jens. Det kan derfor være tilfelle at personen som får navnet sitt oppgitt som Johann i ACK 1772 egentlig heter Johannes, og har fått navnet sitt oppgitt som Jens i BB 2. Både årstall for borgerskapervervelsen og yrket stemmer godt med de andre opplysningene.

Det er ikke vanskelig å forestille seg at rodenumrene 20 a og 20 b gav plass både som bolig og kobberverksted. Kanskje bodde det flere enn selve familien Schram her? Familiefaren var Valentin Schram, som eide verkstedet. Den andre var gjerne en ung mann som gikk i lære. Nå er tidsspennet mellom 1686 og 1772 så stort, at vi ikke snakker om mester og lærer her. Men kanskje, viss Valentin Schram var i tjuårene i 1686 og Johann Hagelsteen var en riktig gammel kobbersmedmester i 1772, er dette en mulighet.

Rode 20 Rodenr. 20 (b) Bergen Capitel Notario (domkapitles sekretær)

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr..	20		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Johann Hagelsteen**	Valentin Schram* (enke?)	Valentin Schram* en grund bag ved hans gade grund
Grunnleie		1 ort	1 ort
Folio			164
Pagina		337	
Fødested	Trondhjem**	Bergen*	_____
Yrke	Mester Kaaber Smed**	Kobbeslager*	_____
Borgerskap	29. 03. 1557**	28. 11. 1692*	_____

Sml. Grunneier, leietager, leiesum, størrelse ift. rodekartet.

* Samme som over.

**Samme som over.

Rode 20 Rodenr. 21 Madam Storch Friemans Enke

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	21		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hinrich Hapsberge Lude		
Grunnleie	1 rdlr.		
Folio			
Pagina			
Fødested			
Yrke			
Borgerskap			

Jfr. ACK 1772.

Rode 20 Rodenr. 22 Madam Storch Friemans Enke

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	22		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hinrich Holman		
Grunnleie	4 ort		
Folio	97		
Pagina			

Fødested	Christianssand		
Yrke	Guldsmed		
Borgerskap	17. 12. 1795*		

*Jfr. BB 2. Borgerboka opererer med navnet Peter Henrich Holman.

Rode 20 Rodenr. 23 a Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	23	23	
Gatenavn	Nordre side av Hollender Gaden		
Leier/Beboer	Christian Krøpelin*	Christian Krøpelin*/ Wilhelm Meyer**	Lyder Meyers*** kieldergrund
Grunnleie		2 ort	2 ort
Folio	168		168
Pagina	343	343	
Fødested	Bergen*	Bergen**	Bremen*** (I)
Yrke	Kjøbmand*	Skipper**	
Borgerskap	11. 11. 1760*	01. 04. 1732**	25. 02. 1689***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jmf. BB 2. Acc.

**Jfr. Borgerboka 1600-1751. Skriver Wilhelm Mejer, Mejer med j.

***Jfr. BB 1. Navnet oppgis som Lüder Meier

Rode 20 Rodenr. 23 b Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	23	23	
Gatenavn	Nordre side av Hollendegaten		
Leier/Beboer	Christian Krøpelin*	Christian Krøpelin/ Wilhelm Meyer**	Lyder Meyer*** og Ifuer Christensen**** (en part hver)
Grunnleie		1 rdlr. 3 ort	7 ort (=1 rdlr. 3 ort)*** 2 ort 12 s ****
Folio	168		168
Pagina	344	344	
Fødested	Wismar* (I)	Bergen**	Bremen*** (I)
Yrke	Kjøbmand*	Skipper**	
Borgerskap	29. 01. 1725*	01. 04. 1732**	25. 02. 1689***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Samme som over.

**Jfr. BB 1

***Samme som over.

****Se 20. 27 under.

Rode 20 Rodenr. 24	Manufakturhuset		PB
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	24	24	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Clamer Meltzer*	Friderich Meltzers** Enke	Sal. Hans Christensens effterlefuerschis paaboende grund... tilhører nu handes søn Hans Christensen Dreyers***
Grunnleie	1 ort 12 s	1 ort 12 s	
Folio			168
Pagina	343	343	
Fødested	Bergen*	Bergen**	Bergen***
Yrke	Kiøbmand*	Kjøbmand**	Kjøbmand***
Borgerskap	07. 05. 1776*	01. 03. 1742**	23. 09. 1697***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum. *kjøpmand* 23. september 1697

*Jfr. BB 2. Acc.

**Jfr. BB 1. Gjelder Friderich Meltzers

***Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 25	Manufakturhuset		
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	25	25	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Sturk Pedersens* enke	Sturk Pedersen*/Bocherdt Wischhusen**	Arent Ritzerou Schoemagers grund
Grunnleie	3 ort	2 ort	2 ort
Folio			168
Pagina		343	
Fødested	Egersund*	Bremen** (T)	
Yrke	Skipper*	Skipper**	
Borgerskap	20. 01. 1761*	25. 08. 1746**	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 2. Borgerboka viser til Storch Pedersen, som antas å være riktig person. Følgende tekst står ved navneoppføringa; *Anviiste Sk. Attest af 19 hujus etc. Ligesaa anviste En-roull. Cheffen Søe Capitain Dischingthuns Attest af 11 August 1758, at hand af Roullerne er udslettet.* Dette betyr at Kaptein Dischingthuns meldte ved framvisning av attest, at Storch Pedersen var død 1758. Det forklarer også at i oppføringa for 1772 er ektefellen oppført som leietaker av boligen. Da som enke etter Storch Pedersen. BB 2 opplyser om en Skipper ved navn Jon Dischingthun. Han tok borgerbrev 20. februar 1772 og var født i Bergen. Etter navnet hans står følgende tekst; *Anviiste Sk. Attest af 12te hujus etc.*

**Jfr. BB 1600-1651

	Rode 20 Rodenr. 26	Manufakturhuset	PB
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	26	26	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Henrich Hespe*	Henrich Hespe*	Baltzer Turmands** paaboende grund
Grunnleie	1 rdlr.	1 rdlr.	1 rdlr.
Folio			168
Pagina	344	344	
Fødested	Bremen* (I)	_____	Kjøbenhavn**(D)
Yrke	Kjøbmand*	_____	
Borgerskap	07. 02. 1743*	_____	26. 10. 1676**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1.

**Jfr. BB 1.

	Rode 20 Rodenr. 27	Manufakturhuset	
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	27	27	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Børrich Claussen	Børrich Claussen /Hieronimus Haslops* enke	Ifuer Christensen** Raadmand- `Nu Andreas Schram***`af shal: Søren Sørensen Ebbeltofts huus og grund
Grunnleie	3 ort 12 s	2 ort 12 s	2 ort 12 s
Folio	169		169
Pagina	345	345	
Fødested		Bergen*	Aalborg**(D) Bergen***
Yrke		Skipper*	Raadmand** Kobberslager***
Borgerskap		23. 02. 1741*	12. 02. 1633** 24. 09. 1683***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1. Følgende tekst står etter navnet Hieronimus Hasselop i borgeboka; *amviste skipperlaugshusets attest af 8 januar om sin dygtighed*. Vi ser dessuten av oppføringa i GBB 1753 at Hieronimus Hasselop døde i tidsrommet mellom inngåelsen av borgerskapet og nedtegnelsen av borgerboka.

**Jfr. BB 1.

***Jfr. BB 1. GBB 1686 (folio 134).

Rode 20 Rodenr. 28	Manufakturhuset		PB
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	28	28	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Rathie Harmens*	Rathie Harmens`* Cornelis Lampe**	-Hendrich Eilertzen- **** Schoemagers`Nu Claus Marchman*** paaboende grund
Grunnleie	3 ort 12 s	2 ort 12 s	2 ort 12 s
Folio	169		169
Pagina	345	345	
Fødested	Bræmen* (I)	Bræmen* (I) Bergen**	Grefsmerlin i Mecklenburg*** (I) Bergen****
Yrke	Kjøbmand*	Kjøbmand* Skipper**	****Skomaker
Borgerskap	05. 10. 1756*	05. 10. 1756* 31. 03. 1701**	28. 04. 1684*** 15. 11. 1660****

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 2. Etter navn og tittel står følgende; *Foreviiste Attest*. For øvrig er også en med samme navn oppført den 23. februar 1813, med eksakt samme yrke og tilleggstekst. Kanskje er det her tale om en sønn eller sønnesønn?

**Jfr. BB 1.

***Jfr. BB 1.

****Jfr. Borgerskap i Bergen 1600-1751. Borgerboka skriver navnet; Hendrich Eilertssen.

Rode 20 Rodenr. 29	Odelsgrund		PB
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	29		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Andreas Lanchenauv*	Willumb Hedwartz***/ Arent Borsman**	Willumb Hedwartz*** tvinde paaboende grunder
Grunnleie			
Folio			169
Pagina		346	
Fødested	Bergen*	Bremen stift** (I)	England***
Yrke	Mester Bager*		
Borgerskap	12. 07. 1764*	05. 12.1692**	11. 04. 1672***

Sml. navn, mål,

*Jfr. BB 2. Navngis som Magnus Andreas Lanchenauv i borgerboka. Acc.

**Jmf. BB 1. I borgerboka ved navnet Arnt Børszmand. Han er ikke nevnt direkte under denne enheten, foruten i kolonnen *Det øvrige bliver for berettet* i Ack 1772, som peker i retning av at han hadde retter i forhold til huset.

***Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 30

Hr. Kommraad Gaarman

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	30		
Gatenavn	Søndre side av Hollendergaten	”Høgenborg”	”Høgenborg”
Leier/Beboer	Garman	Willum Wessel*	Willum Wessels* grund og kielder
Grunnleie	1 ort 3 s		
Folio			169
Pagina		346	
Fødested		Bergen*	_____
Yrke			
Borgerskap		18. 01. 1669*	_____

Sml. Beliggenhet, lengde og bredde.

*Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 31

Odelsgrund

PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	31		
Gatenavn	Søndre side af Hollender Gaden	”Indre Glimtens Grund”	”Indre Glimtens Grund”
Leier/Beboer	Hans Hinrick Staimer	Jochum* og Hans** Giefuertz Bagers grund/Capitain Henrich Greve***	Jochum* og Hans** Giefuertz Bagers grund /Capitain Henrich Greves paaboende grund
Grunnleie			
Folio			169 og 170
Pagina		346	
Fødested		Bergen** Bergen***	Bergen* Bergen**
Yrke		Bager** Skipper***	Møller*
Borgerskap		05. 02. 1683** 26. 09. 1670***	28. 04. 1684*

Sml. Beliggenhet, eier, leietagere.

* Jfr. BB 1.

**Jfr. BB 1.

***Jfr. BB 1. Her skrives navnet Hendrich Grefue. Fotnote; N. Mag. II, 689.

Denne grunnen blei kalt *Indre Glimtens Grund*, etter et gammelt grunnbrev fra 1530, heter det i GBB 1753. Denne grunnen står med to uavhengige oppføringer i grunnboka.

Rode 20 Rodenr. 32

Manufakturhuset

PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	32	32	
Gatenavn	Nordre side		
Leier/Beboer	Sesheim	Danckert Krohn*/ Johan von Buschen	-Claus Marchmands** - `Nu Alche Mentz. Sal. Henrich Eilers*** paaboende grund
Grunnleie	3 ort	2 ort	2 ort
Folio	169		169
Pagina	346	346	
Fødested		Bergen*	Grefsmerlin i Mecklenburg** (I) Delmenhorst*** (I)
Yrke		Kiøbmand*	
Borgerskap		29. 01. 1754*	28. 04. 1684** 27. 19. 1627***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 2. Navnet skrives Danchert Danchertsen Krohn i borgerboka. Acc.

**Jfr. BB 1. Navnet skrives Marchman i borgerboka.

***Jfr. Borgerboka 1600-1751

Rode 20 Rodenr. 33	Manufakturhuset	PB	
Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	33	33	
Gatenavn	Hjørnet til Brygge Sporen		
Leier/Beboer	Christen Hansen*** Hans enke	Christen Hansen***	Hendrich* `Nu Ißach ** WesBels paaboende grund
Grunnleie	1 rdlr.	1 rdlr.	1 rdlr.
Folio	170		170
Pagina	347	347	
Fødested	Bergen	_____	Throndhjem * Bergen**
Yrke			
Borgerskap	20. 06. 1684***	_____	01. 12. 1646* 08. 02. 1683**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1. Borgerboka har oppført to personer med navn Hendrich Wessel. Det er vanskelig å avgjøre hvem som er riktig person i forhold til GBB 1684. Tenker vi oss at Ibach overtok leieforholdet, slik det står i grunnboka, av en eldre far eller annen slektning, vil Hendrich Janssen Wesbel fra Trondheim være riktig person. Den andre ved samme navn tok ikke borgerskap før 1724.

***Det er flere personer ved navn Christen Hansen oppført i borgerbøkene. I Borgerskap i Bergen 1600-1751 er følgende fire opptegnet:

1Christen	Hansen	Uplannden	0409	1623
2Christen	Hansen	Kjøbenhavn	2705	1651
3Christen	Hansen	Bergen 2006	1684	
4Christen	Hansen mesterskomager, ops. b. 10 febr. 1779		Bergen 3005	1720

Det kan sees i GBB 1753 sammenlignet med ACK 1772, at Christer Hansen døde i årene mellom de to registreringene. Det burde utelukke den fjerde personen, som sa opp sitt borgerskap i 1779. De to første oppføringene er så pass gamle, at det umulig kan gjelde den personen som leide huset i den 20. rode nr. 33 i 1753. Ergo står vi igjen med den tredje personen. Han tok borgerskap så tidlig som i 1684, men kan ha vært registrert som leietager i GBB 1753, sjøl om det 69 år mellom de to årstallene. Det kan regnes som sannsynlig at Christen Hansen må ha vært en meget tilårskommen mann i 1753. Han kan allerede være død, men at han fortsatt stod oppført som leietager for huset der hans gjenlevende hustru fortsatt bodde. Det er vanlig i de ulike håndskrevne dokumentene fra perioden, at nye opplysninger blei ført inn over, under eller ved sida av de gamle.

Rode 20 Rodenr. 34

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	34	34	
Gatenavn	Hjørnet til Torvet		
Leier/Beboer	Lambert von der Ohe*	Christian Carl Meckelborg***, Jørgen Reimers, Lamb. Von der Ohe*	Abraham Wessel** for kielder grund
Grunnleie	1 rdlr.	1 rdlr.	1 rdlr.
Folio	170		170
Pagina	347	347	
Fødested	Bergen*	Holsten i Tønder i Hertugdømmet Slesvig*** (D)	Bergen**
Yrke	Kjøbmand*	Kjøbmand***	
Borgerskap	20. 04. 1722*	11. 11. 1766***	21. 10. 1688**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Borgerboka 1600-1751 nevner også en Lambert von der Ohe, øltapper, som fikk borgerskap 21. 12. 1696, som dermed vanskelig kan være d. s. som nevnes i ACK 1772.

**Jfr. BB 1. Borgerboka skriver Abraham Wessel. Fotnote; N. Stift. III, 1057.

***Jfr. BB 2. Acc.

Rode 20 Rodenr. 35

Manufakturhuset

PB

Variabel	1772	1753	1686

Rodenr.	35		
Gatenavn	Søndre side af Torget		
Leier/Beboer	Hasseland***	ˆNiels Hasseland,*** Christopher Dahm,**** Tobias Foss*****	Arent Tønnebens`* Nu Henrich Lulleman`** paaboende grund, ingen gr:bref
Grunnleie	1 rdlr. 3 ort	1 rdlr. 2 ort	1 rdlr. 2 ort
Folio	170		170
Pagina	348	348	
Fødested	Aalborg*** (D)	_____ Gystrau i Mechelborg**** Rostock***** (T)	Bergen * Bremen** (T)
Yrke	Kramboed-Handler***	_____ Kiøbmand****	
Borgerskap	10. 12. 1776***	_____ 04. 07. 1758**** 07. 04. 1744*****	01. 02. 1656* 27. 11. 1690**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1. Navnet skrives Arent Tønneszen i borgerboka.

**Jfr. BB 1.

***Jfr. BB 2. Acc. Borgerboka har oppført Niels Haslund, som kan være vedkommende som leide deler av grunn nr. 35 i den 20. rode i 1753 og som står som eneste leier i ACK 1772.

****Jfr. BB 2. Følgende tekst følger etter navnet; *Anviiste Hr. Wollert Krbons Attest at have tient ham som Gesell paa Contoiret og sig som honet og skikkelig Menneske altid opført, dat. 3 Novbr. 1757, og desforuten blevtillholdt at tage Kiøbmands Bog.*

*****Jfr. Borgerskap I Bergen 1600-1751. Borgerboka har oppført Tobias Voss, som jeg antar kan være Tobias Foss. Følgende tekst kommer etter navnet; *anvistemad. Elisebe sal. Christopher Greves attest af 8 septbr. 1742 om sin opførsel og tjeneste hos hennes salig mand og benne udi 10 aar.*

BB 1 har oppført Toer Foss, som tok borgerskap 19. august 1695 og var født i Bergen. Men tidsaspektet peker i retning av at Tobias Voss er mest sannsynlig den som er oppført i GBB 1753.

Rode 20 Rodenr. 36

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	36		
Gatenavn			
Leier/Beboer	John Haringer		
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested			
Yrke			

Borgerskap			
Jfr. ACK 1772			

Rode 20 Rodenr. 37

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	37		
Gatenavn			
Eier/Beboer	Hans Jacob Fromphis	Jacob Fromphis Claus Rinche**	Hendrich Slütter*
Grunnleie	1 ort 4 s		1 ort 4 ß
Folio	171		171
Pagina	348	348	
Fødested		Hamburg (T)	Flode i Brandenburg (T)
Yrke		Vinhandler	
Borgerskap		30. 04. 1744**	01. 12. 1684*

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1. Skrivemåten avviker fra borgerboka, der navnet skrives Hendrich Slyter. Det opplyses i GBB 1686 at dette er en grunn som ligger *nest oufen for hans paaboende grund*.

** Jfr. BB 1. Skrivemåten av etternavnet avviker fra borgerboka, der navnet skrives Reinche.

Kommentar i borgerboka: *akkord. frihed efter forordn. af 1707; blev ellers tilbødt at udtage kjøbmandsbog.*

Rode 20 Rodenr. 38

Cathedral Latin (Latinskolen)

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	38		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Sjarben Mararethe, Bjaan Berg	Hans Øverberg	Hans Ofuerbergs tvende grunder* udj Petter Northuusens gaard. Tilhører Janeke Jansdatter Middelstorf**
Grunnleie	3 ort	1 ort 12 s (lateris 3 ort)	1 ort 12 s
Folio			166
Pagina		341	
Fødested			
Yrke			
Borgerskap			

Sml. Grunneier, leietager, leiesum, lengde og bredde.

*det står videre i GBB, *...udi Petter Nordhuusens gaard. Tilhører Janeke Jansdatter*. Hun var for øvrig bosatt i den 10. rode i 1689, med *j pike*. Hun betalte 4 ort i koppskatt dette året.

** Jan Middelstorp, Janekes far eller kanskje sønn oppkalt etter bestefaren? Han var skipper født i Bergen og tok borgerskap 8. juni 1713.

Rode 20 Rodenr. 39

Variabel	1772	1753	1686
----------	------	------	------

Rodenr.	39		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hans Jørgen Olsen		
Grunnleie			
Folio			
Pagina			
Fødested	Bergen		
Yrke	Skipper og kjøbmand		
Borgerskap	07. 08. 1760 25. 01. 1770 Acc. 13. 11. 1770		

Jfr. BB 2. Han Jørgen Olsen er oppført hele tre steder i borgerboka. At det dreier seg om samme person kommer fram i tekstene som står ved de ulike oppføringae.

Første borgerbrev skaffet Hans Jørgen Olsen seg i 1760, som skipper med følgende tekst etter navnet; *Og anviste Sk. Attest, at være kyndig udi Navigationen med dertil hører. Den 25 Januarij 1776 v. b. s. Kjøbmand.* (Årstallet er nok feil her, og skal være 1770.)

Den andre oppføring er ti år seinere, og forteller at Hans Jørgen Olsen har mista borgerbrevet der han var registrert som skipper. Men han kan uansett ikke ha noe nytte av det lenger, da han har tenkt å starte som kjøpmann. Teksten er som følger; *Declarerede at han før erholdet Borgerbrev som Skipper som er frakommen, og af hvileken Aarsag han samme icke kand levere, men bliver ham nu til ingen Nytte, siden han for Eftertiden allene agter at ernære sig som Kjøbmand, hvorfor han forrige Borgerbrev herved bliver casseret og annulleret. Den 13 November 1770 vundet Borgerskap atter igjen som Skipper.*

Den tredje oppføringa i borgerboka er, som siste setning over sier, allerede 13. november samme år, med følgende tekst; *Hvorpaa han under 7 Augustj 1760 alerede vandt Borgerskab, men som hand paa Bergen Raadstue den 25 January 1770 opsagde, da hand igjen vandt Borgerskab som Kjøbmand, hvorved hand nu agter sig at ernære, og til den endoverleverede Magistraten det han som Kjøbmand meddeelte Borgerbrev. Da i Henseende til intet var som kunde hindre, blev bemelte Olsen et nyt Borgerbrev som Skipper bevilget, da hans forrige Borgerbreve som casseret saaledes bliver ham ei til ingen Nytte eller Fordel.*

Rode 20 Rodenr. 40 Domkirkens sogneprest og byens kiemner PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	40	40	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Hinrich Sehm*	Claus Cornelsen	Ole Jensens** paaboende grund
Grunnleie	1 ort	1 ort	1 ort
Folio			167
Pagina		342	
Fødested	Bergen*		hr. Peder Findes gjeld** (Førde)
Yrke	Kjøbmand*		Skinnkraemer**
Borgerskap	13. 12. 1763*		24. 10. 1678**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. Borgerboka 1600-1751, som nevner også en annen Ole Jensen, født i Bergen, mesterskomaker, som fikk borgerbrev 19. 11. 1733. Men det er mer rimelig at det i grunnboka fra 1686 siktes til Ole Jensen som fikk borgerbrev 1678.

**Jfr. BB 2. Følgende tekst; Acc. Og declarede at have Kjøbmands Bog.

Rode 20 Rodenr. 41

Hospitalets forstander

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	41		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Johann Graas		
Grunnleie	3 ort 12 s		
Folio			
Pagina			
Fødested			
Yrke			
Borgerskap			

Rode 20 Rodenr. 42

Com.raad Gaarmand

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	42		
Gatenavn	Hiørnet til ?		
Leier/Beboer	? Jens Graas	Thomas Mitzel*	
Grunnleie	3 ort 12 s	1 ort	
Folio			
Pagina			
Fødested		Bergen*	
Yrke		Skipper*	
Borgerskap		06. 03. 1690*	

*Jfr. Borgerskap i Bergen 1600-1751. Navnet staves Thomas Mitsel i borgerboka.

Denne grunnen blei solgt som *et støkke grund* til Thomas Mitzel av Magistraten ved Kiemneren, Nicolaus Oldenborg, etter skjøte datert 25. juni 1708 (jfr. GBB 1753 pag. 339). Både det at denne grunnen ligger kloss opp til rode 20. 40, som var eid av både domkirkens sogneprest og byens kiemner og beliggenheten, rett bak Thomas Mitzels grund (20. 1) er argumenter for at denne oppføringa i GBB 1753 gjelder 20. 42. Naturligvis har da heller ikke denne grunnen noen oppteignelse i GBB 1686.

Rode 20 Rodenr. 43 Adelig grund Ifer Christensen Raadmand PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	43		
Gatenavn			
Leier/Beboer	Sigvard ?aleias	Albert Snel*	Albert Snels* paaboende grund
Grunnleie		5 ort	5 ort
Folio			164
Pagina		337	
Fødested		Rostock (t)	_____
Yrke			_____
Borgerskap		25. 01. 1643*	_____

Sml. Leietager, størrelse og naturlig rekkefølge i registreringa GBB1686/1753 i forhold til kartet. Ved denne oppføringa i ACK 1772 vises det til 20. 4 og ved oppføringa 20.4 vises det til 20.43. Årak til dette er uvisst.

*Jfr. BB 1. Navnet staves Allbret Snell, men det kan være rett person med hensyn til dato og andre kilder (kirkebøker). Det fins også en Albrecht Snel, bøssebaker født i Kristiania, som tok borgerbrev 26. 02. 1683. Men denne personen døde i juni 1683 og blei gravlagt fra Korskirken den 30. samme måned.²⁵⁴

Rode 20 Rodenr. 44		Manufakturhuset		PB
Variabel	1772	1753	1686	
Rodenr.	44	44		
Gatenavn				
Leier/Beboer	Hinnrik Jørgensen***	Hindi Jørgensen, Gotfried Jørgensens** enke	Zacharias Olsens* paaboende grund	
Grunnleie	4 ort 8 s	3 ort	3 ort	
Folio	166		166	
Pagina	340	340		
Fødested	Bergen***	Bergen**	Bergen*	
Yrke	Mester Kypper***	Skipper**	Kipper*	
Borgerskap	28. 10. 1760***	04. 05. 1734**	22. 08. 1695*	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1.

**Jfr. BB 1. Gjelder Gotfried Jørgensen.

***Jfr. BB 2. acc. Borgerboka skriver Henrik Jørgensen.

Rode 20 Rodenr. 45 (a)		Manufakturhuset		
Variabel	1772	1753	1686	
Rodenr.	45	45		
Gatenavn		Bellisgaard	Bellisgaard	
Leier/Beboer	Johann Hinrich Eggerking*	Joh. H. Eggerking*/ Henrich Bay**	Anders Pychs	
Grunnleie	3 ort	2 ort	2 ort	
Folio	164		164	
Pagina	337	337		
Fødested	Bremen* (T)	Rostock** (T)	Glomsnes i Nordfjord	
Yrke	Kjøbmand*	Vertshusmand**		
Borgerskap	26. 11. 1750*	19. 02. 1733**	30. 11. 1666***	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum, bredde/lengde sml. kart.

*Jfr. BB 1. Tekst ved navnet; *Samme frihed*.

**Jfr. BB 1. Følgende tekst står etter navnet; *akkorderet frihed efter forordn. af 16 decbr. 1707*.

***Jfr. BB1, kalles Anders Anderszen i borgerboka.

Rode 20 Rodenr. 45 (b)		Manufakturhuset		
Variabel	1772	1753	1686	

²⁵⁴ Jfr. Døde i Bergen 1668-1815. Digitalarkivet.

Rodenr.	45	45	
Gatenavn		Bellisgaard	Bellisgaard
Leier/Beboer	Joh. Hinrich Eggerking	Joh. H. Eggerking*/ Didrich Andersen**	Niels Sørensen Raadmands`**** Nu Henrich Nielßen Kanegyttter´*** trej søeboeder i Bellisgaard,
Grunnleie	2 ½ ort	1 ort 16 s	1 ort 16 s
Folio	164		164
Pagina		338	
Fødested	Bremen *(T)	Kinns prestegjeld i Søndf.**	Bremen*** (T) Bergen****
Yrke	Kjøbmand*	Høker**	Skipper****
Borgerskap	26. 11. 1750*	04. 12. 1745**	15. 01. 1683*** 20. 10. 1690****

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

* Jfr. BB 1. Tekst ved navnet; *Samme frihed*.

*Avvikende skrivemåte i *Borgerskap i Bergen 1600-1751* men kan være samme person (Hendrich Kannegeeter).

**Jfr. *Borgerskap i Bergen 1600-1751*. skrives Dirich Andersen i borgerboka. Tekst etter navnet; *akkord. samme frihed*.

***Jfr. BB 1. Navnet skrives Hendrich Kannegeeter i borgerboka.

***Jfr. *Borgerskap i Bergen 1600-1751*. Det står skipper som yrke. En kan da slutte at Niels Sørensen var skipper på det tidspunktet han tok borgerbrev, fire år etter registreringa av GBB1686.

Rode 20 Rodenr. 45*

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	45		
Gatenavn		(Bellisgaard)	(Bellisgaard)
Leier/Beboer	Joh. Hinrich Eggerking**	Joh. H. Eggerking**/ Cristopher Frimans*** enke	Jochum Boll****
Grunnleie	2 ort	1 ort 8 s	1 ort 8 s
Folio			164
Pagina		338	
Fødested		Nordfjord***	
Yrke		Kjøbmand***	
Borgerskap		29. 10. 1739***	21. 10.1680****

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Dette kan være snakk om en mindre grunn ved vestre ende av Søthullet. Er registrert på samme post som 20. 45 b, siste setning.

**Se over, rodenr. 45 a).

***Jfr. BB 1. Tekst ved navnet; *akkorderet samme frihed*.

***Jfr. BB 1. Navnet skrives Jocumb Bull i borgerboka og staves Bael i GBB1753. Likevel meiner jeg det er riktig person, på grunn av det relativt sjeldne fornavnet og tidsmessig korrelasjon.

Rode 20 Rodenr. 46 *

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	46	46	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Lambert von der Ohe**	Lambert von der Ohe**	<i>Endnu for en boed</i>
Grunnleie	1 ort	16 s	16 s
Folio	167		167
Pagina	341	341	
Fødested	Bergen	_____	
Yrke	Kjøbmand	_____	
Borgerskap	20. 04. 1722**	_____	

Sml. Grunneier, leietager, leiesum, datering grunnbrev.

*Denne grunnen er oppgitt som nr. 48 i GBB1753. Trolig må 46 og 48 regnes som ulike deler av samme grunn.

**Jfr. BB 1.

Rode 20 Rodenr. 47 (a)

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	47	47	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Abraham Holterman*	Abraham Holterman*	Ifuer Christensen** Raadmand `Nu Herman Schröder***
Grunnleie	1 ort 2 s	18 s	1 ort 12 s
Folio	167		167
Pagina	342	342	
Fødested	Bergen*	_____	Aalborg** (D) Grevskabet Diepholz*** (T)
Yrke	Mesterskomager, Kjøbmand 1733	_____	Kjøbmand***
Borgerskap	24. 09. 1716*	_____	12. 02. 1633** 18. 04. 1692***

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

* Jfr. BB1, med følgende tekst; *lod sig antegne for kjøbmand 1733; opsagde borgerskapet 10 febr. 1779* (med fotnote til N. Stift. 111, 937.)

**Jfr. BB 1.

** *Borgerskap i Bergen 1600-1751 inneholder fire personer ved navn Herman Schröder. Årstall for borgerskap kan indikere at det her dreier seg om *kjøbmanden* Herman Schröder fra Grevskabet Diepholz.

Rode 20 Rodenr. 47 (b) Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	47	47	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Abraham Holterman*	Abraham Holterman*	En søeboed
Grunnleie	1 ort	16 s	12 s
Folio	168		168
Pagina	345		
Fødested	Bergen*	_____	
Yrke	Mesterskomager, Kjøbmand 1733*	_____	
Borgerskap	24. 09. 1716*	_____	

Sml. Husnr., leietager, mål.

*Samme som over.

Rode 20 Rodenr. 47 (c) Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	47	47	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Abraham Holterman*	Abraham Holterman*	Abraham Wessel**
Grunnleie	3 ort 12 s	2 ort 12 s	1 ort 6 s
Folio	170		170
Pagina	347	347	
Fødested	Bergen*	_____	Bergen**
Yrke	Mesterskomager, Kjøbmand 1733*	_____	
Borgerskap	24. 09. 1716*	_____	21. 10. 1688**

*Samme som over.

**Jfr. BB 1. Borgerboka skriver Abraham Wessel. Fotnote; N. Stift. III, 1057.

Rode 20 Rodenr. 48 (1) Manufakturhuset PB

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	48	48	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Lambert von der Ohe*	Lambert von der Ohe*	Melcher Ellerhorstis** paaboende grund
Grunnleie	4 ort 8 s	3 ort	3 ort
Folio	167		167
Pagina	342	342	
Fødested	Bergen*	_____	Bremen** (I)
Yrke	Kjøbmand*	_____	
Borgerskap	20. 04. 1722*	_____	20. 02. 1663**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Jfr. BB 1.

**Jfr. BB 1. Borgerboka skriver navnet Mellchior Ellerhorst.

Rode 20 Rodenr. 48 (2)

Manufakturhuset

Variabel	1772	1753	1686
Rodenr.	48	48	
Gatenavn			
Leier/Beboer	Lambert von der Ohe*	Lambert von der Ohe*	Dirich Marcus**
Grunnleie	3 ort 12 s	2 ort 12 s	2 ort 12 s
Folio			170
Pagina		348	
Fødested	Bergen*	_____	Bremen** (I)
Yrke	Kjøbmand*	_____	
Borgerskap	20. 04. 1722*	_____	21. 12. 1688**

Sml. Grunneier, leietager, leiesum.

*Samme som over.

**Jfr. BB 1.

Vedlegg 2, tabell 3: Yngve Nedrebøs artikkel, *Bergen – frå Skandinavia største by til strilane sin hovudstad i Frå Fjon til Fusa 90/91.*

Fødestad	Tidspunkt for borgarskapsregistrering.												
	1613-1620	1621-1630	1631-1640	1641-1650	1651-1660	1661-1670	1671-1680	1681-1690	1691-1700	1701-1710	1711-1720	1721-1730	1731-1740
Bergen	16,8	16,6	17,8	17,6	23,5	32,2	35,6	41,8	39,0	47,5	40,8	51,1	52,6
Danmark	14,1	9,8	15,0	18,9	13,3	10,1	9,7	7,7	8,1	7,7	6,0	5,7	6,1
Holland	2,2	1,7	1,1	0,6	1,3	1,8	2,0	0,9	1,8	0,7	0,7	0,2	0,0
Orknøyane	3,2	4,1	2,6	3,8	0,7	0,0	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Skottland	5,5	3,7	3,9	2,4	1,3	0,8	0,7	0,0	2,0	1,5	1,1	0,2	0,6
Sverige	1,8	2,0	1,3	1,8	2,0	1,0	1,5	2,0	2,0	1,0	1,1	0,5	0,6
Tyskland	22,7	20,0	24,4	22,1	20,4	23,6	24,0	26,4	21,4	18,6	21,0	20,6	19,4
Nordfjord	4,3	6,1	4,6	6,7	9,0	6,8	6,7	3,7	5,7	4,1	6,0	4,7	2,1
Nordhordl.	0,4	0,5	0,5	0,6	0,4	0,3	0,0	0,9	1,2	0,7	2,5	1,7	1,7
Sogn	0,4	0,3	0,7	2,0	0,9	1,3	1,2	0,9	1,6	1,7	1,2	1,5	0,2
Sunnfjord	2,2	2,3	2,3	2,6	4,2	3,3	1,5	2,3	2,2	2,9	3,0	1,2	1,3
Sunnmøre	2,8	3,8	1,5	2,2	4,9	5,3	2,5	1,2	1,0	1,5	0,4	0,7	0,8
Øvrige N.	8,7	14,5	10,1	12,6	12,0	9,1	10,9	9,2	11,1	8,2	13,9	9,1	9,1
Ukjent	14,0	13,7	13,2	5,5	6,7	4,5	1,7	2,0	2,0	3,6	2,2	2,5	4,7

Fødestad	Tidspunkt for borgarskapsregistrering												
	1620	1630	1640	1650	1660	1670	1680	1690	1700	1710	1720	1730	1731
Bergen	143	109	109	89	106	128	144	146	193	197	109	208	277
Danmark	120	64	92	96	60	40	39	27	40	32	16	23	32
Holland	19	11	7	3	6	7	8	3	9	3	2	1	0
Orknøyane	25	27	16	19	3	0	3	0	0	0	0	0	0
Skottland	47	24	24	12	6	3	3	0	10	6	3	1	3
Sverige	15	13	08	9	9	4	6	7	10	4	3	2	3
Tyskland	193	131	149	112	92	94	97	92	106	77	56	84	102
Nordfjord	36	40	28	34	36	27	27	13	28	17	16	19	11
Nordhordl.	4	3	3	3	2	1	0	2	6	3	6	7	9
Sogn	4	2	4	10	4	5	5	3	8	7	3	6	1
Sunnfjord	19	15	14	13	19	13	6	8	11	12	8	5	7
Sunnmøre	24	25	9	12	22	21	10	4	5	6	2	3	4
Øvrige N.	74	95	62	64	54	36	44	32	55	34	37	37	48
Ukjent	119	90	81	28	30	19	7	7	10	15	6	10	25

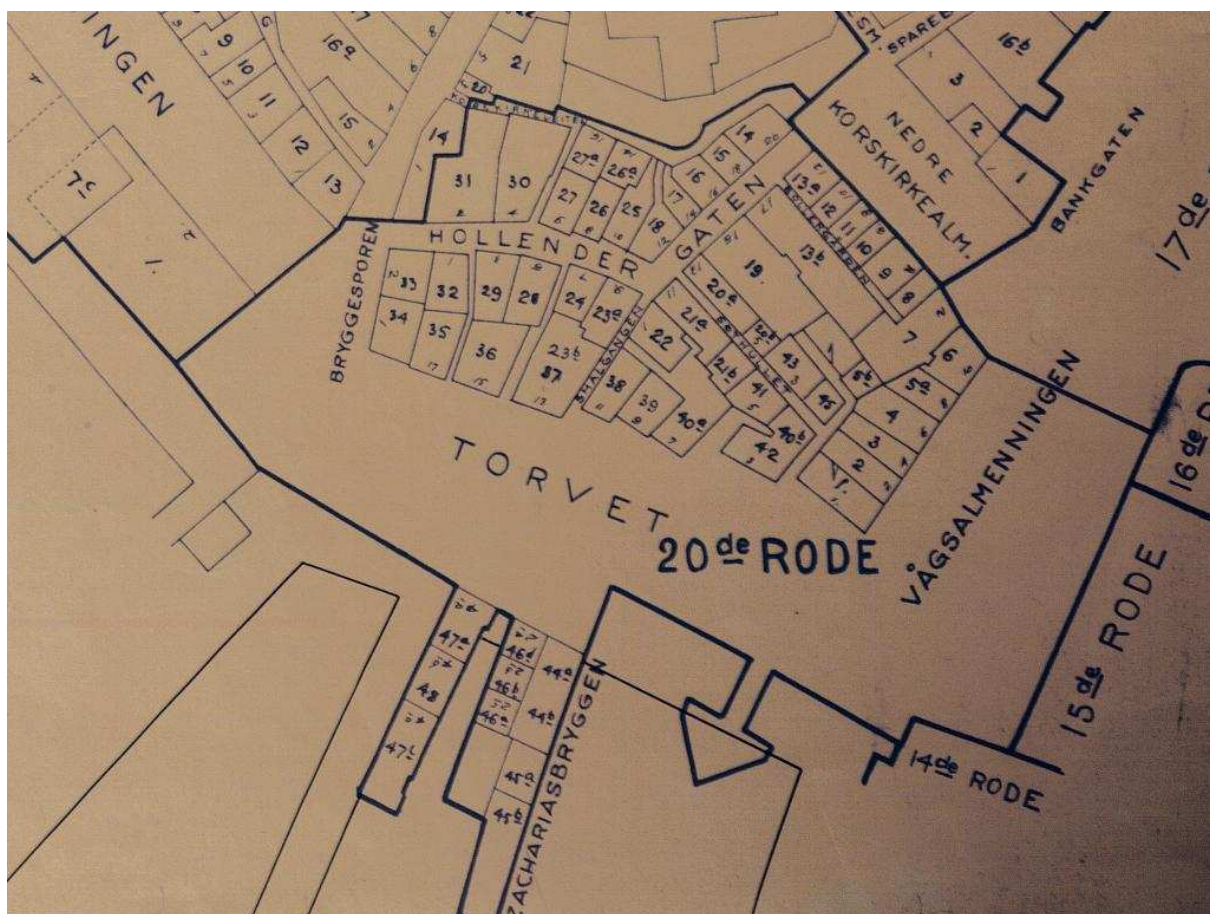
TABELL 4.

Borgarar i Bergen 1613-1740.

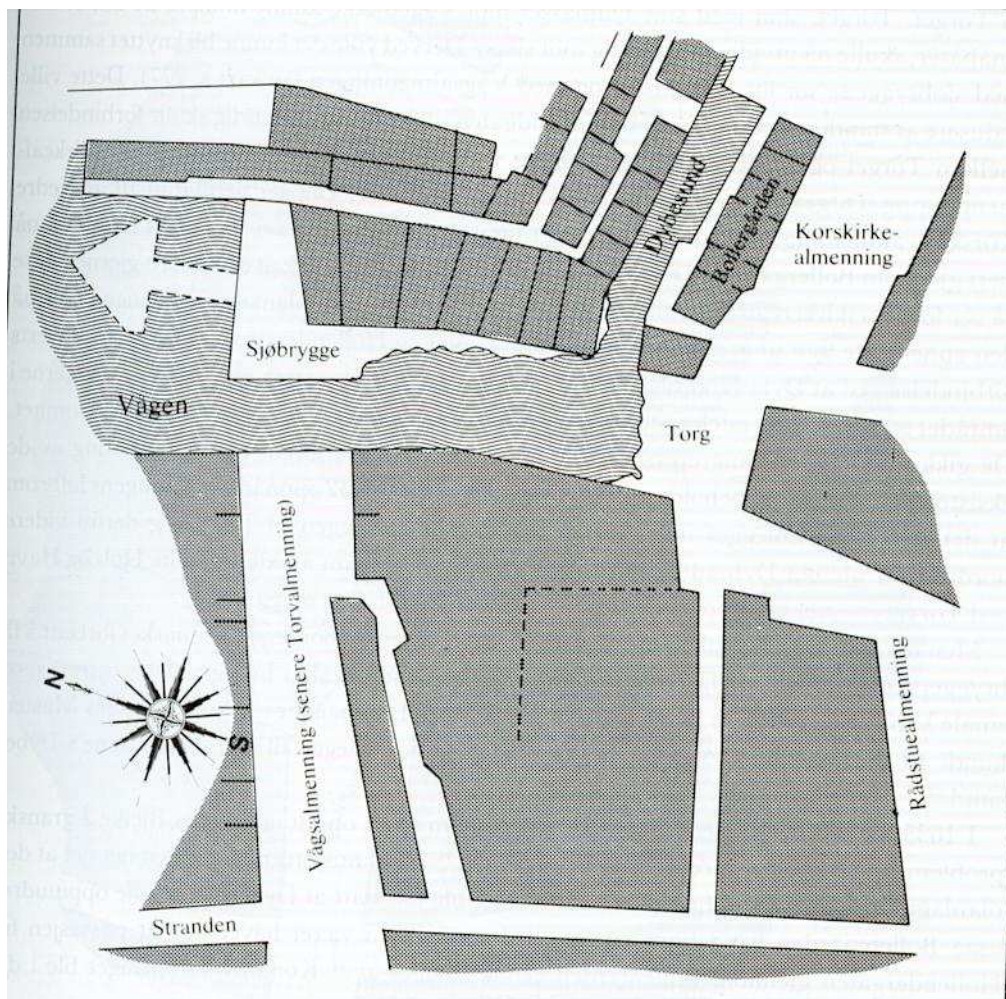
1) Prosentvis inndelt for kvart ti-år.

2) Borgarar inndelt på ti-år etter fødestad. Absolutte tal.

Vedlegg 3. Kart 1; Utsnitt av rodekart, utarbeidet etter matrikelen og bykartet fra 1888 ved hjelp av grunnmålinger og kartforretninger av *Oppmålingschefen* i Bergen.

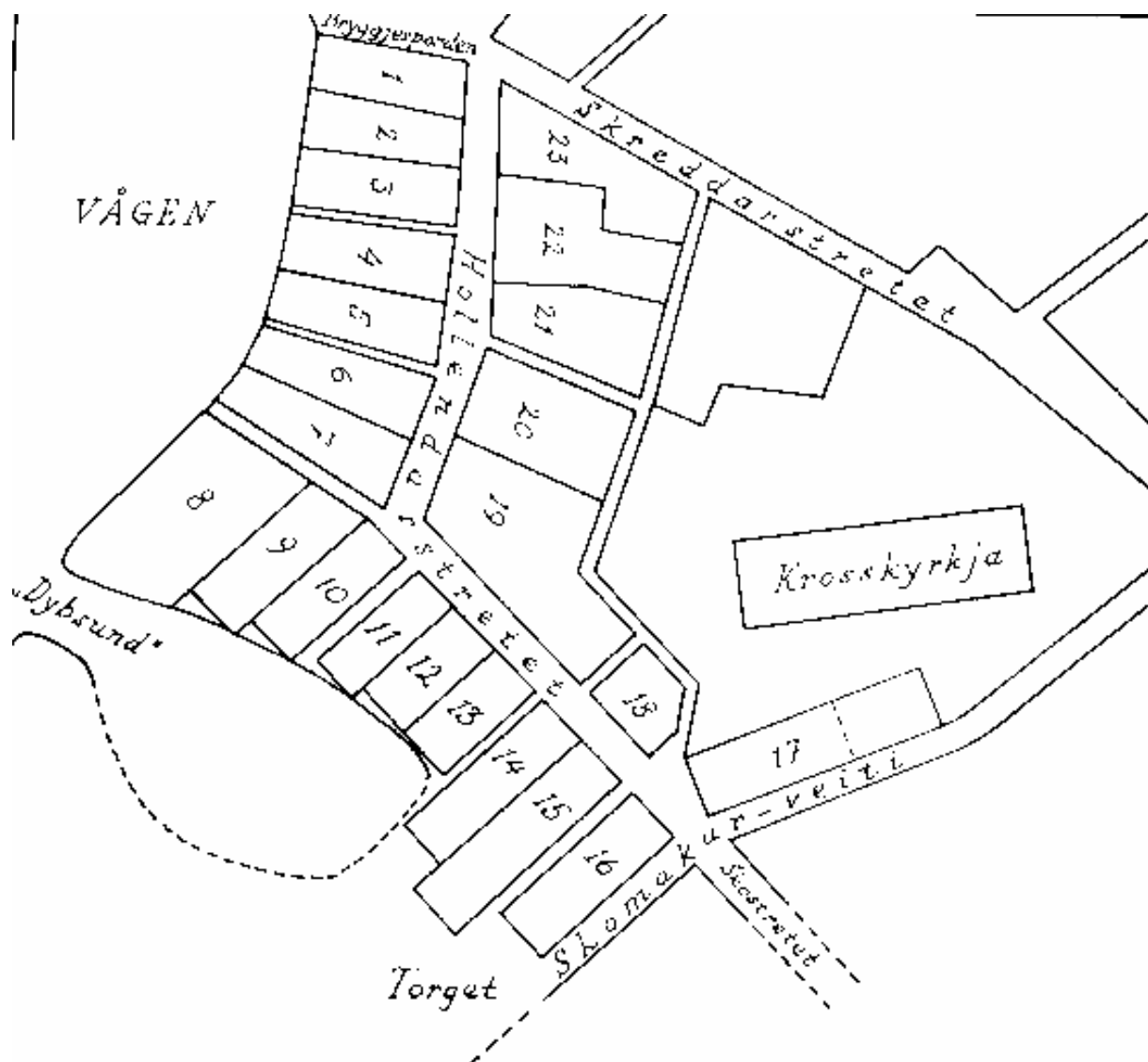
Vedlegg 4. Kart 2; Vågsbotn før brannen 1623 (etter Koren-Wiberg), Fossen 1979, side 277.

Vedlegg 5. Kart 3; Vågsbotn 1646, Ermland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen historiske Forening 1993.

Vedlegg 6. Kart 4; Grunner i Hollenderstretet omkring 1570-1580. Steinnes 1968, s. 88.

Vedlegg 7. Kart 5: Ersland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen historiske Forening 1993. Situasjonen etter brannen i 1702 fra 1848, avtegning fra Høghs generalkart.

Tillegg:

PENGEVALØRER OG LENGDEMÅL:

Riksdaler: 1 rdlr. = 4 ort = 96 skilling, etter lovbestemmelse gjaldt denne regnemåten perioden 1625-1794.²⁵⁵

Alen: 1 alen = 2 rhinlandske fot = 62, 8 cm., etter forordning 1. mai 1683.²⁵⁶

FORKORTELSER:

Acc.= Accorderet frihet efter forordningen – eller: Accorderet 6 aars frihet efter forordningen – eller: Accorderet 6 aars frihet efter forordningen av 16. december 1707 (Jfr. BB 2, 1752-1865).

D = Danmark

hhv. = henholdsvis

Jfr. = jamfør.

NM = Norsk Magasin

PB= påboende grunn.

Qtr.= quarter el. kvart, dvs. ¼.

rdlr.= riksdaler

Sahl. = salige.

sk. = skilling

Sml. = sammenlign.

T = Tyskland.

²⁵⁵ NHL 1999, s. 83.

²⁵⁶ NHL 1999, s. 13.

KILDER OG LITTERATUR:

- Adelsprosjektet, Kong Christian den femtes forordning om Rangen 11.2. 1693, <http://www.vigerust.net/adel/rangforordning1693.html>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Andersen Randi, Arna Bygdebok Band I, *Frå dei eldste tider til 1814*, Alma Mater forlag, Bergen, 1999.
- Bendixen, B.E. og Wiesener, A.M.: *Bergens Borgerbok: bind 2: 1752-1865*.
- Bjørndal Morten, *Bostedsflytting i Bergen 1865-1900 : kartlegging av det interne flyttemønsteret*.
Hovedoppgave i historie - Universitetet i Bergen, Høst 1999. Elektronisk utgave, Bibsys, <http://www.ub.uib.no/elpub/1999/h/506001/>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Dahl Willy, *Fortellingen om Bergen*, Eide forlag, Mjølkeråen 2000.
- Digitalarkivet, Borgerskap i Bergen 1600-1751, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=borg1600&metanr=34>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Koppeskatt for Bergen 1645, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=bergkp45&spraak=n&metanr=32>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Koppeskatt for Bergen 1683, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=kopp1683&spraak=n&metanr=87>, lasta ned 23. 04. 2007.04.23.
- Digitalarkivet, Koppeskatt for bergem 1689, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=kopp1689&spraak=n&metanr=88>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Døde i Bergen 1668-1815, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&sidenr=3&filnamn=bedo1668&gardpostnr=54524&personpostnr=54524#nedre>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Døpte i Bergen 1668-1815, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=dp12011668&spraak=n&metanr=3274>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Vigde i Bergen 1663-1816, http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&sidenr=3&filnamn=vigd1663_1&gardpostnr=6573&personpostnr=6573, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Statsarkivet i Bergen: Grunnbok for 1753 GBB 1753 – original utgave og elektronisk utgave, <http://gandalf.aksis.uib.no/bergis/GBB1753.page>, lasta ned 23. 04. 2007.

- Digitalarkivet, Statsarkivet i Bergen, Undersøgningsforretning 1772-1777 (ACK 1772) – originalutgave og elektronisk utgave, [http://bergis.uib.no/sources/ACK 1772/index.html](http://bergis.uib.no/sources/ACK_1772/index.html), lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet ,Statsarkivet i Bergen: Grunnbok for Bergen 1686 GBB 1686 - original utgave og elektronisk utgave/ <http://gandalf.aksis.uib.no/bergis/GBB1686.page>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Folketellinga i Norge 1801 for Bergen,. <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/WebMeta.exe?slag=vismeny&katnr=1&emnenr=2>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Digitalarkivet, Folketellinga i Norge 1865 for Bergen, <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&sidnr=28&filnamn=f61301&gardpostnr=2225&personpostnr=24717&merk=24717#ovre>, lasta ned 03. 05. 2007.
- Digitalarkivet. *Utdrag av Overlege Sollieds skifteavskrifter for Bergen 1675-1852*. Skifteprotokollen 1687 og 1697 for Bergen, avskrifter. <http://digitalarkivet.uib.no/cgiwin/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=sk12011675solliedskift&metanr=3814>, lasta ned 07.05. 2007.
- Dokumentasjonsprosjektet, Absalon Pederssøns Beyer 1528-1575, <http://www.dokpro.uio.no/litteratur/beyer/>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Ersland Geir Atle, *Eit forsøk på rekonstruksjon av grunneigefordelinga i Bergen ved utgangen av seinmellomaldern*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen, våren 1989, e-bok: <http://www.ub.uib.no/elpub/1989/h/506001/Hovedoppgave.pdf>, lasta ned 24. 04. 2007.
- Ersland Geir Atle, *Forandringer : en historisk vandring gjennom 400 års skiftende bebyggelse og folkeliv ...* 1990.
- Ersland, Geir Atle: *Kven eigde byen? : ei granskning av opphavet og utviklinga av grunnleige i Bergen og eit utval nordeuropeiske byar* Dr. avhandling UiB 1994.
- Ersland, *Torget og Vågsbotn*, Bergen historiske Forening 1993.
- Fossen Anders Bjarne, Bergen bys historie Bind II, *Borgerskapets by 1536-1800*, Alma Mater forlag, Bergen, 1979, 2. opplag 1995.
- Hals Harald, 300 år med Cicignon, *Folketall og sosial lagdeling i Trondheim i 1687*, Trondheim Kommune og Trondhjems Historiske Forening, Trondheim 1981.
- Imsen Steinar og Winge Harald, Norsk Historisk leksikon (NHL), Cappelen Akademisk Forlag as, Oslo 1999.
- Kjeldstadli Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Universitetsforlaget, Oslo 1999.
- Kong Christian den femtes Forordninger: 1670-1683. <http://bergis.uib.no/sources/forord/>, lasta ned 23. 04. 2007.

- Kong Christian den femtes Forordninger og aabne Breve: 1683-1699,
<http://bergis.uib.no/sources/forord/>, lasta ned 23. 04. 2007.
- kulturnett.no/kulturminner/kulturminne, <http://en.wikipedia.org/wiki/Kulturnett.no>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Munksgaard Jan Henrik, *Sosial struktur og boligforhold i Kristiansand ca. 1800*.
(Hovedfagsoppgave.) 1979.
- Nicolaysen N., *Bergen Borgerbok 1550-1751 efter offentlig foranstaltning*, Kristiania 1878.
- Norske Samlinger I, ved N. Nicolaysen, *Uddrag af Edvardssöns Bergens Beskrivelse*, 1852, Et Historisk Samfund i Christiania.
- Solli Arne 2006, bergis.uib.no/sources/ og <http://bergis.uib.no/sources/Rodesystemet.html>, lasta ned 23. 04. 2007.
- Steinnes Asgaut, *Husgrunnar og folk på Hollendarstretet i Bergen*, Bergen Historiske forening, Skrifter nr. 67, 1965/1966. Bergen 1968.